

EKONOMICKÝ ÚSTAV

ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

EAU

**EKONOMICKÉ VĚDY
V SOCIALISTICKÝCH ZEMÍCH**

J. Kornai

**PRUDKÝ VERSUS HARMONICKÝ
RŮST**

3/1977

EKONOMICKÝ ÚSTAV ČSAV

**EKONOMICKÉ VĚDY
V SOCIALISTICKÝCH ZEMÍCH**

Redakční kruh řídí

Antonín Chyba

3/1977

Pro vnitřní potřebu

EXHIBIT - DATA ONLY

EKONOMICKÉ VĚDY
V SOCIÁLISTICKÝCH ZEMÍCH

Pracovní skupina

Ekonomické vědy

3/1977

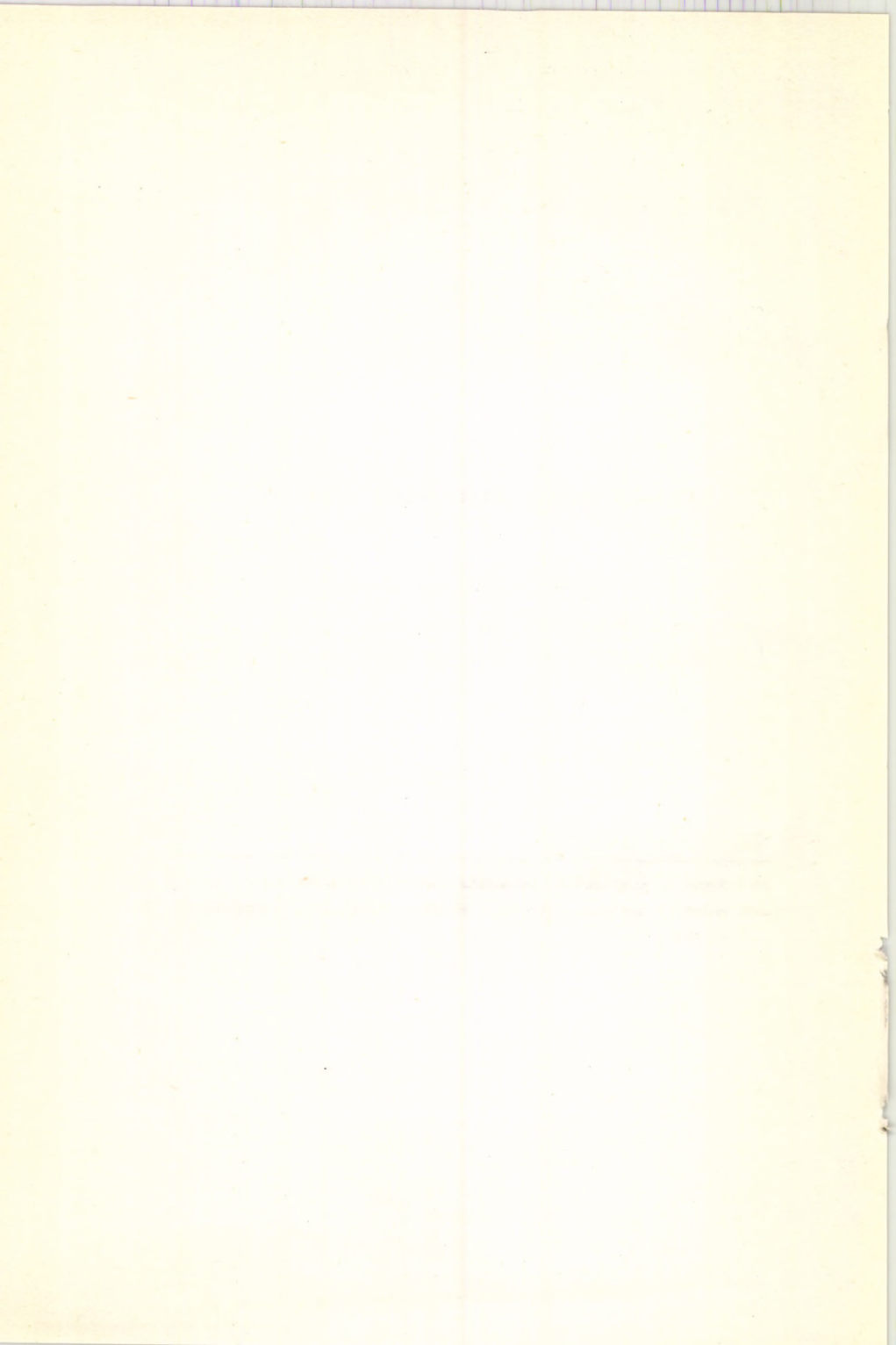
Pro vlastní potřebu

PRUDKÝ VERSUS HARMONICKÝ RŮST

KORNAI , J .

Přeloženo z anglického originálu Rush versus harmonic growth ,
Amsterdam - London , North - Holland Publishing Company 1972,
s. 1 - 154 .

O B S A H

1. VÝCHODISKO : PROBLÉMY MAĎARSKÉHO EKONOMICKÉHO RŮSTU 7
  - 1.1 PŘÍPRAVA PRVNÍHO MAĎARSKÉHO DLOUHODOBÉHO PLÁNU
  - 1.2 ZÁKLADNÍ DILEMA
2. POJEM HARMONICKÉHO RŮSTU : PRVNÍ PŘIBLIŽENÍ 12
  - 2.1 ČINITELÉ UTVÁŘEJÍCÍ POŽADAVKY HARMONIE
  - 2.2 VNITŘNÍ INFORMACE
  - 2.3 VNĚJŠÍ INFORMACE : HLAVNÍ MEZINÁRODNÍ PROUDY
  - 2.4 OBEZŘELÉ POUŽÍVÁNÍ
3. POŽADAVKY HARMONICKÉHO RŮSTU 23
  - 3.1 PŘEDBĚŽNÉ POZNÁMKY
  - 3.2 DVANÁCT POŽADAVKŮ
  - 3.3 POLEMIKY A ODLIŠENÍ
4. JAK MĚŘIT HARMONII 51
  - 4.1 JEDEN UKAZATEL ?
  - 4.2 UKAZATELE "TOKU" A "STAVU"
  - 4.3 OBĚTOVÁNÍ, ODLOŽENÍ, ZANEDBÁNÍ
  - 4.4 ČELNÍ LINIE POKROKU

5. ZVLÁŠTNÍ TYP DISHARMONICKÉHO RŮSTU : PRUDKÝ RŮST	67
5.1 FAKTORY RYCHLOSTI	
5.2 ROZMANITOST DISHARMONICKÝCH CEST	
5.3 "ČISTÝ" TYP PRUDKÉHO RŮSTU	
5.4 PŘIČINY A MOTIVY PRUDKÉHO RŮSTU	
5.5 HARMONIE A MÍRA RŮSTU	
6. MAĎARSKO V PŘECHODU OD DISHARMONICKÉ NA HARMONICKOU CESTU	82
6.1 USPOKOJOVÁNÍ POŽADAVKŮ HARMONIE: DVANÁCT POŽADAVKŮ	
6.2 USPOKOJOVÁNÍ POŽADAVKŮ HARMONIE: SHRNUTÍ	
6.3 PŘECHOD A MÍRA RŮSTU	
6.4 PŘECHOD A ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ	
7. NEROVNOVÁHA	101
7.1 INVESTIČNÍ NAPĚTÍ	
7.2 "SÁNÍ"	
7.3 ODBOČKA : POLEMKA S TEORIÍ "NEROVNOVÁŽNÉHO RŮSTU"	
7.4 REZERVY A ADAPTACE	
8. VLIV PLÁNU A TRHU NA HARMONII RŮSTU	110
8.1 DĚLBA PRÁCE	
8.2 VZÁJEMNÝ VZTAH REFORMY A ZMĚN	
LITERATURA	113

VÝCHODISKO : PROBLÉMY MAĎARSKÉHO EKONOMICKÉHO
RŮSTU

1.1. Příprava prvního maďarského
dlouhodobého plánu

Vše co chci říci se zakládá hlavně na zkušenostech, jež jsem získal v průběhu studia vývoje maďarské ekonomiky.

V průběhu posledního čtvrtstoletí bylo v Maďarsku zpracováno šest střednědobých plánů, zpravidla tří nebo pětiletých; šestý je nyní uskutečňován. Současně je zpracováván první dlouhodobý, patnáctiletý plán země. Maďarští plánovači nemají dostatečnou praxi v dlouhodobém plánování a proto může být v našich podmínkách toto podujetí právem považováno za pionýrský čin.

Značný počet maďarských ekonomů se na práci podílí se živým zájmem. Bylo vytvořeno devět výborů a mnoho podvýborů, sdružujících stovky členů. Rovným dílem se účastní teoretikové i praktikové: profesori a ředitelé podniků, výzkumní pracovníci akademických institucí a plánovači-specialisté z Plánovacího úřadu a z ministerstev. Mám tu čest být členem Ekonomického výboru pro dlouhodobé plánování, který byl vytvořen, aby poskytoval rady ve všeobecných ekonomických otázkách.

Bylo již napsáno mnoho tisíc stran. Část byla publikována v časopisech, část slouží v rozmnožené podobě k informaci účastníkům prací a těm, kdo činí politická rozhodnutí. Toto nesmírné množství materiálů sloužilo jako jeden ze zdrojů této studie, a

to ve dvojitým smyslu.¹⁾ Jednak jsem z těchto dokumentů výslovně převzal řadu idejí, jednak tyto materiály o dlouhodobém plánování odrážely diskuse maďarských ekonomů, jejich odlišné a často dokonce konfliktní názory. Sledování těchto diskusí mělo stimulačící účinek na rozvoj mého vlastního stanoviska.²⁾

Z výše uvedených poznámek plyne, že si nemohu činit nárok na to, že jsem ve všech směrech originální. Byl bych spokojen, kdyby se mi podařilo vyvolat dojem toho, co je nyní v Budapešti mezi zpracovateli dlouhodobého plánu "ve vzduchu". Avšak i když mnoho myšlenek a číselného materiálu bylo "vypůjčeno", v ý - b ě r z mnoha (a často konfliktních) názorů a z milionů dat je nezbytně založen na subjektivní volné úvaze. S y s t é m idejí vyložených v této knize je individuální. Pokusil jsem se ve svět-le dokumentů o dlouhodobém plánování vyložit a rozvinout své ide-je, jež mě upoutávaly již patnáct let, od samého počátku mého vědeckého zkoumání plánování a hospodářské politiky. Závěrem -

-
- 1) Nebylo by možné vyjmenovat autory všech prací, z nichž jsem čerpal. Úvedu hlavně ty, od nichž jsem převzal zvláště mnoho myšlenek nebo dat.

E.Ehrlich, F.Jánossy a J.Timár z Národního plánovacího úřadu a z Institutu ekonomického plánování; R.Hoch, J.Kovács a J.Rimlerová z Ekonomického ústavu Maďarské akademie věd. Poděkovat musím některým vedoucím činitelům Národního plánovacího úřadu, místopředsedům J.Drecinovi a I.Hetényimu a G.Darvasovi, vedoucímu oddělení dlouhodobého plánování, který mne v osobních rozhovorech upozornil na mnoho důležitých souvislostí. O některých hlavních ideách této studie jsem přednášel na semináři Plánovacího úřadu a diskuse, jež se zde rozvinuly, pomohly ujasnit mé ideje.

První nástin studie přečetli a komentovali mnozí z mých kolegů. Kromě již zmíněných - kteří mně všichni pomohli při opravování nástinu - byli to zejména M.Augustinovicsová z Národního plánovacího úřadu, T.Bauer, G.Cukor, I.Friss, A.Madarász, B.Bartos a T.Nagy z Ekonomického ústavu Maďarské akademie věd, jejichž připomínky byly zvláště užitečné.

- 2) Některé studie o problémech a metodách maďarského dlouhodobého plánování jsou: M.Augustinovicsová (3) a (4), G.Cukor (12), I.Hetényi (22), (23) a (24).

rozvinul jsem ideje, za které mohu být činěn odpovědným jen já sám. Nechystám se komentovat některá "oficiální maďarská stanoviska", tím méně, že v době psaní této studie neexistovala závazná rozhodnutí k otázkám patnáctiletého plánu.³⁾

Studium materiálů o dlouhodobém plánování ukázalo se být užitečným pro teoretického ekonoma ještě z dalšího hlediska. Ukázalo do jaké míry jsou výdobytky teorie skutečně použitelné a osvědčují se v praktickém plánování a ve kterých směrech se teorie ukázala být prázdnou, odtrženou od problémů, nebo dokonce zavádějící na scestí. Moje studie se na různých místech snaží konfrontovat reálné problémy, obtíže a otázky dlouhodobého plánování a hospodářské politiky s teoriemi různých ekonomických škol a směrů a pokud je to nezbytné, polemizuje s těmito teoriemi.

1.2. Z á k l a d n í d í l e m a

Kdyby bylo možno uskutečnit psycho-analytické testy s dlouhodobými plánovači a teoretickými ekonomy, zabývajícími se plánováním, mohly by být objeveny příznaky zvláštní pláno-
vé s c h i z o f r e n i e : zdá se, jako by měli dvě duše.

D u š e č í s l o j e d n a j e " d u š e h a r m o -
n i c k á ". Tato naše duše je bázlivá a nervozní při setkání s disproporcemi a nevybilancovaností v ekonomice. Chtěla by z ideje harmonie učinit jádro dlouhodobého plánu. Hlavním naším úkolem je přinést zemi pořádek; vyrovnat čelní linii ekonomického pokroku, pozvednout relativně zaostávající činnosti na úroveň v čele kráčejících, průkopnických výkonů.

---

3) Sběr materiálu pro tuto studii byl ukončen v červenci 1971.

Muž, který nosí košili z výborného materiálu, krásnou vázanku, elegantní sako, ale obnošené, byť ještě obstojné kalhoty a k tomu pár bot s děrami v podrážkách, budí disharmonický dojem. "Duše číslo jedna" by měla ráda všechny části našeho oděvu více méně stejné úrovně: možná bychom měli mít o stín méně dokonale, skromnější košili a sako, ale současně boty bez děr.

Duše číslo dvě je "duše vyznávající cí tempo růstu". Tato naše duše je nadšená především pro rychlá a ještě rychlejší tempa růstu.

Tempo růstu je fetišem naší doby.⁴⁾ Je to dobře známý fetiš v Moskvě a ve Washingtonu, v Tokiu a Pekingu - proč by měl být neznám v Budapešti?

Nehledíme-li na menší výkyvy, bylo tempo růstu v uplynulých dvou desetiletích stálé: roční průměr za léta 1950 - 1969 činil 5,7%. V průměru za léta 1950 - 1959 činilo roční tempo růstu národního důchodu 5,9% a v období 1960 - 1969 pokleslo na 5,7%.⁵⁾

To není samo o sobě špatný výsledek, ale v jiných zemích je růst rychlejší. Ze socialistických zemí je tempo růstu rychlejší v Rumunsku a Polsku; z kapitalistických zemí je však vyšší nejen v Japonsku, ale nedávno též ve Španělsku a v Řecku. "Duše vyznávající tempo růstu" je nadána soutěživým duchem a tento se brání růstu, jenž je pomalejší než v jiných zemích. Požaduje, aby urychlení tempa růstu bylo hlavním cílem dlouhodobého plánu.

---

4) Pokud se v dalším, podobně jako zde, zmíním obecně o tempu růstu bez bližšího určení, rozumím tímto termínem určitý agregovaný index, vyjadřující output (GNP nebo GDP nebo národní důchod). Vztahuje se tedy k indexu výroby, nikoli spotřeby, nebo úrovně národního bohatství.

5) Viz publikaci (72) Centrálního statistického úřadu, str.68.

Zmínili jsme se o dvou požadavcích. Protiřečí si požadavek harmonie a požadavek urychlení tempa růstu vzájemně? Mnoho ekonomů odpoví záporně: právě naopak! Právě rychlý růst je nezbytnou podmínkou pro odstranění disharmonií a disproporcí. Rychlejší růst národního důchodu vytváří zdroje, z nichž může být podporován rozvoj zaostalých odvětví a činností.

Nemohu s touto argumentací souhlasit. Jsem přesvědčen, že tu máme skutečně dva požadavky, které si do jisté míry protiřečí. Tento konflikt bude hlavním tématem mé studie. Abychom problém objasnili, musíme pojednat o těchto otázkách:

- Kritéria a požadavky harmonie.
- Zvláštní rysy maďarského růstu; disharmonie a disproporce objevující se v naší ekonomice.
- Vzájemný vztah mezi harmonií, disharmonií a tempem růstu. Podmínky a důsledky přechodu z disharmonické cesty na harmonickou.
- Úloha plánování a trhu při vytváření a udržování harmonie.

KAPITOLA 2

POJEM HARMONICKÉHO RŮSTU : PRVNÍ PŘIBLIŽENÍ

Používám termínu "harmonie" ve své studii mnohokrát, aniž bych byl schopen podat uspokojivou definici tohoto pojmu. Vyžaduje si to dalšího výzkumu. Na současném stupni svých znalostí jsem nucen se omezit na navrhnutí tohoto pojmu. V několika řádkách opiši, co rozumím harmonií.

Harmonie je možnou vlastností ekonomického růstu, která se však nutně neprojeví v každém typu růstu. Je to dynamický vzájemný vztah mezi různými dílčími procesy růstu, který splňuje určité požadavky harmonie. O těchto požadavcích samých pojednám později v kapitole 3. Dříve se však pokusím objasnit pojem harmonie v poněkud obecnější formě.

2.1. Činitelé, kteří utvářejí požadavky harmonie

Především prozkoumejme činitele, kteří utvářejí požadavky harmonie. Zdůrazním čtyři.

(1) Lidské potřeby jsou mnohostranné. Je pravda, že mohou být velké individuální rozdíly. Někdo může žít v nedostatku půl života, aby na jeho konci uskutečnil skutečně velkou cestu, jiný může podřídít všechny své výdaje požitkům z jídla. Avšak i u těchto obětí extrémních vášní se objevuje rozrůzněnost potřeb: každý z nich musí někde bydlet, musí se odívat, cestovat atd. A nezáleží pouze na nejnižších prahových hodnotách různých skupin potřeb - jež jsou určeny biologicky a ještě více sociálně. Můžeme pozorovat jako stochastický hromadný jev (a od dob Gosse - na toto není ekonomům neznámé), že lidé pod tlakem sociálních

vlivů usilují své potřeby uspokojovat proporcionálně, na úrovni jež odpovídá jejich okolí, jejich hmotným a kulturním podmínkám. Jestliže lidé dosáhnou vyšší životní úrovně, požadují lepší kvalitu potravin, kulturnější bydlení, pohodlnější cestování - a to vše současně. Máme obecná pravidla lidské povahy, rozvoje potřeb, jejichž konkrétní formy projevu závisí na převažujících sociálních podmínkách.

Požadavky harmonie odrážejí v první řadě pravidla proporcionality mezi lidskými potřebami.

(2) Druhý činitel utvářející požadavky harmonie je technické povahy a závisí na pravidlech přírodních věd a na inženýrských zkušenostech. Mám na mysli dobře známé technologické vztahy mezi vstupy a výstupy výroby. Technicky determinované jsou komplementarity závisí na těchto technologických vztazích: například počet aut, silniční síť a síť benzinových čerpadel musí růst společně v určitých proporcích, neboť každá z těchto položek je nezbytným předpokladem motorizované dopravy.

(3) Dalším činitelem utvářejícím požadavky harmonie je úsilí ekonomických vedoucích a inženýrů o racionalizaci, o účinné a hospodárné využívání zdrojů.

(4) Nakonec, leč nikoli nejmenší významem: politické a etické úvahy rovněž mají svou úlohu při utváření požadavků harmonie. Maďarská plánovací terminologie tyto činitele obvykle nazývá "státními preferencemi". Politické orgány odpovědné za řízení společnosti nemohou neutrálně přihlížet k vývoji struktury potřeb, ale zasahují do tohoto vývoje. Například se poskytuje finanční podpora vydavatelstvím, kinům, divadlům a hudebnímu životu, aby se podpořila kultura. Aby se podpořilo vyšší užití zdrojů pro účely výchovy a výuky dětí, než by pro tyto účely určili izolovaní jednotlivci, existují určité zdarma poskytované nebo cenově subvencované služby.

Právě vyjmenované čtyři faktory mohou být ostře odděleny jen na abstraktní úrovni. První a druhý se prosazují - použijeme-li Marxovy terminologie - přirozenou cestou (natürwuchsig),

zatímco třetí a čtvrtý faktor vyjadřují vědomé úsilí závislé na normativních úvahách. Ve skutečnosti se ovšem tyto faktory jeví propojené a vzájemně se ovlivňují. Statisticky pozorovatelné meziodvětvové vztahy se utvářely pod kombinovaným vlivem slepých technických nezbytností a rozhodnutí, usilujících o efektivnost a racionálnost. Struktura spotřebitelské poptávky je současně ovlivňována jak obecnými psychologickými a speciálními společensko-ekonomickými faktory, tak opatřeními vládní hospodářské politiky.

Z řečeného mohou být vyvozeny některé obecné závěry pro pochopení pojmu "harmonie".

"Harmonie" není čistě objektivní kategorie, prostá hodnotových soudů. I když při jejím kvantifikování se můžeme spolehnout na empirické pozorování (o tom pojednáme níže), je nezbytně spojena s normativními požadavky. Byť bylo sebevíce žádoucí rozlišit ostře a logicky objektivní "musí" od subjektivního "bylo by dobré, kdyby ..." - zdá se to neřešitelné, jestliže hovoříme o harmonii nebo disharmonii ekonomického růstu v nějaké zemi.

Jiný obecný závěr, který plyne z přehledu čtyř faktorů, je: neexistují harmonické proporce, jež by byly platné jednou provždy, kdykoli a kdekoli. Z jedné strany se mohou konkrétní požadavky lišit v různých zemích, v závislosti na jejich přírodních a sociálních podmínkách. Z druhé strany se požadavky mění v čase a v tomto směru dokonce ve dvojnásobném smyslu.

V průběhu historie sleduje země určitou cestu ekonomického rozvoje. Tudiž požadavky harmonie se liší v zemi, která se právě vymaňuje ze zaostalosti, od požadavků převažujících v jiné zemi, která již dosáhla vysokého stupně bohatství.

Mimo to se požadavky harmonie mění s historickým kalendářem. Ve jménu harmonie může být požadována odlišná struktura od mírně rozvinuté země (řekněme s hrubým domácím produktem na hlavu ve výši 1000 dolarů) v roce 1920 a o polovinu století později, v dnešních dnech.

Harmonie je tudíž d y n a m i c k ý m požadavkem. Je neslučitelná se ztrnulými proporcemi mezi odvětvími, mezi různými ekonomickými činnostmi, ale vyžaduje posun proporcí v čase podle určitých pravidel.

2.2. V n i t ř n í i n f o r m a c e

Požadavky harmonie jsou "hmatatelné", ale těžko je pevně je uchopit. Když se potýkáme s jejich konkrétní formulací a kvantifikací lze nalézt určité záchytné body. Tyto body mohou být klasifikovány do dvou hlavních skupin: v n i t ř n í (domácí) a v n ě j š í (mezinárodní) signály, informace, data.

Jedním z nejdůležitějších vnitřních informačních zdrojů je cenový systém. Existuje rozsáhlá teoretická literatura, která probírá otázku, jak se může alokace zdrojů přizpůsobovat spotřebitelským preferencím na základě signálů ideálního cenového systému. Musím se přiznat, že mám vážné pochyby jak o vědecké metodologii, tak o teoremech této literatury o teorii všeobecné rovnováhy a s ní spojené neklasické teorie cen. Leč to jsem objasnil v jiné své práci⁶⁾ a nerad bych se do komplexnosti této problematiky zapletl zde. Zůstanu raději na praktičtější úrovni, nastíním maďarskou situaci.

Signály o porušení harmonických vztahů mezi potřebami (ať již to jsou požadavky spotřebitelů či výrobců) můžeme dostat prostřednictvím posunů relativních cen. Důsledek trvajících poruch rovnováhy na ceny se pocítí zejména tam, kde ceny jsou volné, nebo poměrně méně regulované. I když by tu nebyly jiné příznaky, postřehli bychom, že výroba stavebnictví zaostává za poptávkou, vyvolanou jinými odvětvími, již z toho faktu, že stavební ceny stouply vysoko nad vzestup obecné cenové hladiny.

---

6) To je jedním z hlavních témat mé knihy *Anti-Equilibrium* (42), (43) publikované v roce 1971.

Disproporce mohou být ohlašovány vytrácením se nebo hromaděním zásob; kupci vytvářejí fronty u prodejen, hromadí se nespokojené objednávky.

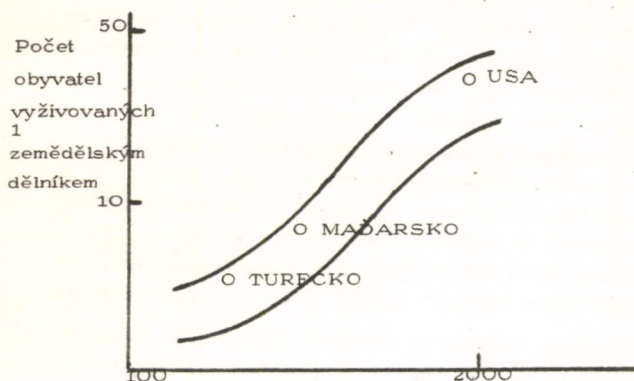
A konečně můžeme získat informace o disproporcích a disharmoniích také tak, že nasloucháme přímým námitkám: "bručení" hospodyně, která nemůže něco sehnat v obchodě, stížnosti obyvatel měst na nedostatek vody v létě, hněvivá slova řidičů na zanedbané cesty aj. A toto jsou ve skutečnosti mírné formy protestu; v horších případech může být nespokojenost vyjádřena v mnohem ostřejších formách - ve stávkách a demonstracích.

Společným znakem všech vyjmenovaných signálů - změn relativních cen, změn zásob, "bručení" a jiných protestů - jest, že přicházejí n á s l e d n ě a mají z podstatné části n e g a t i v n í charakter. Zprostředkují informaci tehdy, když ti, kdo jsou bezprostředně zainteresováni, pocítí disharmonii. To je důležité a dobrá hospodářská politika nesmí nechat ani nejmenší varování nevyslyšena, nemá-li dojít k vážnějším potížím. Stojí však zato doplnit tyto ex post signály signály ex ante, negativní signály p o z i t i v n í m i signály. Hlavním jejich zdrojem je mezinárodní zkušenost.

2.3. V n ě j š í i n f o r m a c e : h l a v n í m e z i - n á r o d n í p r o u d y

V rozvoji každé země je něco individuálně specifického, co je historicky nereprodukovatelné. Je jisté, že Maďarsko - když dosáhne úrovně řekněme 1200 dolarů na hlavu - nebude kopírovat stav, kterého na této úrovni dosáhlo už Československo nebo Holandsko. Přesto však existují dílčí vzájemné vztahy, jež vykazují určité mezinárodní pravidelnosti.

Počet obyvatel , vyživovaných 1 zemědělským dělníkem,
jako funkce úrovně ekonomického rozvoje

Hypotetický národní důchod na hlavu v r. 1960, dolarů

Vezmeme jednoduchý příklad. V grafu 1 představuje horizontální osa všeobecný ukazatel úrovně ekonomického rozvoje. Měřítkem je tzv. "hypotetický národní důchod, v dolarech na hlavu".⁷⁾

7) Zdrojem údajů jsou studie (17) a (18) od E.Ehrlicha. Rovněž v pozdějších částech své studie se budu často odvolávat na mezinárodní srovnání F.Jánosyho, E.Ehrlicha a Z.Bekkersa. Metodologický základ těchto výzkumů byl vypracován Jánosym. Pominu detailní popis, čtenář jej může nalézt v pracích Jánosyho. Viz (31) a studie E.Ehrlicha (15), (16) a (19). Učiním jen jednoduchou poznámku na vysvětlení. V grafu 1 a v některých podobných grafech v mé studii nevyjadřuje horizontální osa standardní pojem národního důchodu, jak je používán v ekonomické statistice. Jánosyho metoda činí závěry o úrovni ekonomického rozvoje na základě konstelace velkého počtu fyzických ukazatelů (např. počet telefonních přístrojů, automobilů, spotřeba papíru a elektrické energie apod.), z mezinárodních průřezových analýz a z analýz časových řad podobných ukazatelů. "Hypotetický národní důchod v dolarech na hlavu" na horizontální ose je měřítkem "úrovně všeobecného ekonomického rozvoje", jež bylo vypočítáno tímto způsobem.

Na vertikální ose se nachází podíl: celkový počet obyvatel dělený počtem obyvatel zaměstnaných v zemědělství (s opravou vzhledem k bilanci zahraničního obchodu). Autor grafu proložil regresní křivku daty z 21 zemí; přesněji řečeno pruh vymezený křivkami, které běží paralelně s regresní křivkou, nad a pod ní. Data téměř všech zemí se nacházejí uvnitř tohoto pruhu. Můžeme pozorovat, že počet obyvatel "vyživovaných" zemědělskými dělníky - to je zásobovaných potravinami, a jinými zemědělskými produkty - roste jako funkce všeobecného ekonomického rozvoje. Rozvoj je zprvu pomalý, pak se urychluje a opět se zpomalí. Na grafu můžeme nalézt Turecko přibližně na počátku pruhu a USA na konci. Jak lze z grafu vyčíst, je Maďarsko ve vztahu k tomuto ukazateli mírně vyvinuté a nachází se v hlavním proudu mezinárodního rozvoje.

Pro označení vztahů obdobných vztahům, které byly ilustrovány v grafu 1, budeme v dalším opakovaně používat termínu: **h i s t o r i c k ý h l a v n í p r o u d s v ě t o v ě h o e k o n o m i c k ě h o r o z v o j e , n e b o k r á t c e h l a v n í p r o u d .**

Existují vzájemné vztahy a ekonomické ukazatele, ve kterých nelze nalézt podobné hlavní proudy; mezinárodní průřezová data a data časových řad vykazují takový rozptyl, že z nich nemůžeme vyčíst žádnou zřetelnou pravidelnost. V mnoha případech však můžeme nalézt zcela zřejmé mezinárodní historické pravidelnosti, jichž může být dobře využito v plánování.

V souvislosti s pojmem "hlavní proud" musíme věnovat pozornost některým určením.

(1) Hlavní proud vždy ukazuje nějaký druh dílčí vzájemné závislosti: jednotlivé ekonomické procesy jsou dynamicky spojeny jeden s druhým nebo s všeobecnou úrovní rozvoje. Nevěřím, že všechny země světa jdou stejnou cestou, ale je jisté a může to být podepřeno mnoha výpočty, že řada významných dílčích vzájemných vztahů vykazuje charakteristické dynamické pravidelnosti, platné pro všechny země.

(2) Hlavní proud vyjadřuje s t o c h a s t i c k o u pravidelnost. Pravidelnost ukázaná v grafu 1 se neprojevuje stejně v různých zemích; relativní váha zemědělství zcela zřejmě závisí nejen na všeobecné úrovni ekonomického rozvoje, ale též na přírodních podmínkách země a na její vnější i vnitřní politické historii atd.

V této studii nebudou formulovány přísně definované statistické požadavky pokud se týká šíře pruhu, který graficky ilustruje hlavní proud. Nebude předepsáno například jaká úroveň pravděpodobnosti se má použít pro vytvoření intervalu, reprezentujícího hlavní proud. Bylo by obtížné stanovit všeobecné pravidlo, neboť to vždy závisí na povaze vzájemného vztahu mezi ukazateli, o které se jedná, a na jejich roli v plánování. V některých případech může i poměrně široký pruh poskytnout dobrý základ pro plánování, v jiných případech by však bylo třeba mnohem užšího pruhu a jestliže nelze daty užší pruh proložit, pak by bylo lépe nebrat je v úvahu.

Nechci se zabývat žádnou z metodologií, jež slouží ke kvantifikaci hlavních proudů.⁸⁾ Objasnění komplikovaných metodologických problémů čeká na specialisty v mezinárodních komparacích; sám se mezi ně nepočítám. Pro následující výklad stačí předpokládat, že pravidelnosti hlavního proudu byly tím či oním způsobem objasněny.

(3) Existují hlavní proudy, jejichž průběh se zdá být nezávislým n a p r ů b ě h u h i s t o r i c k é h o č a s u ; jiné však doznávají v průběhu času změn. Příkladem prvního typu

---

8) Zmíním se jen o několika příkladech dodatkem k Jánossyho metodě. Chenery (10) a po něm výzkumná skupina Spojených národů (69) se snažili ukázat dynamické pravidelnosti ve změnách průmyslové struktury pomocí tradiční vícenásobné regrese. Podobný výzkum byl uskutečněn Výzkumnou skupinou ekonomiky průmyslu Maďarské akademie věd; viz Z.Román (62) a studie (67). I.Adelman a C.T.Morris uskutečnili mezinárodní srovnání s pomocí faktorové analýzy, viz (1) a (2).

je spotřeba proteinů, která i když závisí na úrovni ekonomického rozvoje, byla pro určitou danou úroveň stejná v roce 1920 jako v roce 1970. Příkladem druhého typu je posun křivek popisujících závislost mezi spotřebou předmětů dlouhodobé spotřeby a všeobecnou úroveň ekonomického rozvoje. K tomuto jevu se vrátíme při pojednávání o osobní spotřebě. Zde jsme jej uvedli jen jako ilustraci faktu obecnějšího významu: mezinárodní hlavní proudy netečou provždy starým řečištěm, ale vyhlubují si sice pomalu, ale tak, že to lze za delší období pozorovat, nová řečiště.

(4) Je poměrně málo hlavních proudů, které jsou platné pro všechny země bez výjimky. Většinou mají tendenci působit v rámci větších skupiny zemí. Rozsah platnosti je vymezen rozličnými kritérii (samostatně nebo kombinovaně): podobné sociálně-politické vztahy, podobnost historického vývoje, podobné geografické podmínky atd.

2.4. Obezřelé používání (poznatek o hlavních proudech)

Výše učiněné výhrady naznačují, že studií o mezinárodních "hlavních proudech" je třeba v plánování využívat obezřele a opatrně.

Tato studie zavedla dva pojmy: "harmonie" a "mezinárodní hlavní proud". Tyto dva pojmy nespádají v jedno. Mezi mládeží nejbohatších zemí je rozšířen hašiš, marihuana a LSD. Toto je jev "hlavního proudu", ale kdo by jej nazýval harmonickým? Nebo jiný příklad: jestliže hlavní proud městské dopravy ústí v dopravní zácpy, proč bychom i my měli být tímto proudem nesení, dokud se naše doprava nezhroutí jako v jiných velkých městech?

Nejsou k dispozici spolehlivé a jisté základy pro plánování harmonického rozvoje. Naneštěstí nelze odvodit jednoznačné závěry ani z vnitřních informací, naznačených v části 2.2., ani z mezinárodních hlavních proudů, popsanych v části 2.3. Mnoho faktů, které jsou samy o sobě nejisté, musí být

uvažováno paralelně a konfrontováno navzájem, jakož i se zdravým rozumem a politicko-morálním přesvědčením plánovačů a těch, kdo činí ekonomická rozhodnutí.

Když plánovač zkoumá určitou konkrétní závislost, může studium začít od mezinárodního hlavního proudu. Šel maďarský vývoj v hlavním proudu, pokud se týká zkoumané závislosti? Jestliže ne, potom jaké investice a jaká další opatření mohou zajistit, aby se náš vývoj uvedl do souladu s tímto hlavním proudem?

Avšak, jestliže toto bylo první myšlenkou, pak musí být okamžitě následována druhou:⁹⁾ je to vůbec správné nechat se z dosavadní cesty odvést hlavním proudem? Nejsou tu vážné argumenty pro pokračování vně hlavního proudu? Jestliže ano, máme prostředky, abychom se tomu ubránili, nebo je prosazení mezinárodní pravidelnosti nezbytné? Jestliže je odchylka jak žádoucí, tak možná, potom se směle od hlavního mezinárodního proudu odchylme - ale nikdy bychom tak neměli učinit bez vážných důvodů.

Musím důrazně podtrhnout i tuto druhou polovinu věty. Pojem "harmonie" nesmíme rozřeďovat a klást jej prostě na roveň skutečně učiněným rozhodnutím plánovačů a hospodářských politiků. Tvrzení, že "harmonické je vše, co považuje za správné plán" by však bylo protikladné duchu všeho, co bylo dosud vyloženo. Bránit rozšiřování drog je odchylkou od mezinárodního hlavního proudu, která činí růst harmoničtější. Ale jestliže země vynaloží na bytovou výstavbu daleko méně, než je podle hlavního proudu řešení bytové otázky na stejné úrovni rozvoje obvyklé, pak je to již disharmonie. Netvrdíme (a k tomuto problému se vrátíme), že každá země musí postupovat za všech podmínek a ve

---

9) Pořadí zde nemá zvláštní důležitost. Můžeme rovněž začít od vnitřních informací a normativních požadavků a pak, jako druhý krok, je konfrontovat s mezinárodními zkušenostmi. Podstatnou věcí je konfrontovat vnitřní a vnější informace a vážně přemýšlet o jejich konfliktu.

všech obdobích po harmonické cestě. Může se stát,
že disharmonický růst je historicky oprávněn. Ale zdůvodnění musí být jiné,
než že budeme disharmonii nazývat harmonií. To nesmíme činit za
žádných okolností.

KAPITOLA 3

POŽADAVKY HARMONICKÉHO RŮSTU

V dalším uvedu seznam dvanácti požadavků harmonického růstu. Dříve však, než je vyložím, musím učinit několik poznámek o obsahu požadavků a způsobu, jímž byly formulovány.

3.1. Předběžné poznámky

(1) Ve své studii budu zkoumat harmonii reálných procesů, materiálně-věcných činností (výroba, obrat, spotřeba), a s nimi úzce spojených duchovních, intelektuálních procesů. V terminologii marxistické politické ekonomie: mým tématem je harmonie mezi výrobními silami a nebudu zkoumat ani výrobní vztahy, ani jejich spojení s výrobními silami. Jak je naznačeno již v Předmluvě, nezabývám se otázkou vztahu ekonomického růstu k politické moci a vlastnickým vztahům, ke spojení mezi vládou a lidem, k třídní struktuře země apod. Ve skutečnosti i institucionální formy ekonomiky v užším slova smyslu - použijeme-li termínu běžného v maďarské ekonomické terminologii: ekonomického mechanismu, soustavy řízení - budou ponechány mimo pole zkoumání.¹⁰⁾

---

10) Je mnoho hraničních případů. Kde končí nemateriální procesy bezprostředně spjaté s materiálními procesy, s nimiž se musím zabývat, a kde je sféra, kterou se nemusím zabývat ve smyslu uvedeného stanoviska? Odpověď je nezbytně v mnoha případech arbitrární.

To neznamená, že bych se domníval, že to vše může být zanedbáno. Naopak, právě proto, že věřím, že toto jsou otázky základní důležitosti, rád bych se zdržel povrchního amatérského pojednání. I tak cítím, že má studie je slabá proto, že pokrývá příliš mnoho problémů, nikoli proto, že by příliš mnoho problémů odvrhla za hranice zkoumání.

Toto zúžení mi dovolí podat výčet takových požadavků, které se objevují jak v socialistických zemích, tak ve vyspělých kapitalistických zemích a v rozvojových zemích jako problémy plánování. Takové požadavky, jako, že výchova a výzkum se musí vyvíjet v harmonii s výrobou, mohou být oprávněně vytýčeny buď v Amsterdamu nebo v Budapešti, ale také v Nairobi nebo v Dillí. Rovněž okolnosti, jež daly vzniknout této mé studii, opravňují tuto delimitaci: když totiž maďarský plánovač hovoří k holandským ekonomům, je oprávněn postavit do popředí pozornosti všeobecně se prosazující normativní požadavky.

Jinou otázkou je, že praktické formulování těchto požadavků nebude "apolitické", neboť byly formulovány na základě socialistického, politického a morálního přesvědčení autora.

(2) Neusiloval jsem o úplnost. Někdo jiný může se lehce domnívat, že místo 12 požadavků by bylo oprávněno 15 nebo 20 požadavků. Kdybychom se byli zabývali podstatně méně vyvinutou ekonomikou než je maďarská, potom seznam 10 nebo 15 nejdůležitějších požadavků by byl sestaven pravděpodobně zcela jiným způsobem. Snažil jsem se však nepustit ze zřetele mírně rozvinuté země, podobné Maďarsku - a více rozvinuté, ekonomicky pokročilé země. Zdůraznil jsem požadavky, které se jeví být pro tyto dvě skupiny charakteristické ve dvou směrech: buďto jsou výsledky zvláště pozoruhodné, nebo nedostatky a selhání při uskutečňování těchto požadavků jsou zvláště zneklidňující.

(3) Mohu tyto požadavky většinou popsat jen v kvalitativní formě. To svědčí o nezralosti idejí; další výzkum musí vést ke kvantitativní formulaci dalších a dalších požadavků.

Kvantitativní formulace je obtížnou také proto, že jednotlivé požadavky harmonie nejsou obvykle jednoznačné; i v dílčích závislostech můžeme se pohybovat v rámci širokého pruhu harmonie. Před zemí se neotvírá jediná uskutečnitelná harmonická cesta, ale celá množina harmonických cest. Navíc při současném stavu našeho oboru nemáme k dispozici nástroje pro přesné vymezení množiny harmonických cest. Jsme spíše schopni tohoto výběru: o určité cestě nebo množině cest můžeme prohlásit, že je určité disharmonická. Jinými slovy: j s m e s c h o p n i v y m e z i t m n o ž i n u , k t e r á n e o b s a h u j e j i s t ě d i s h a r m o n i c k o u c e s t u . Pro poznání této právě uvedené množiny poskytuje určitou pomoc přehled dvanácti požadavků harmonie, byť jen v kvalitativní formě. Ať jsou tyto poznatky jakkoli skromné, nejsou triviální, neboť - jak se stane zřejmým z další studie - skutečný ekonomický růst probíhal jak v Maďarsku, tak v řadě dalších zemí, po dlouhou dobu po disharmonické cestě.

(4) Z přehledu požadavků poznáme, že harmonie neznamená statické uspávací zastavení se, ale pohyb, neustálou změnu. Všechny požadavky jsou d y n a m i c k é h o charakteru. Jejich dynamický charakter může nabývat různých forem. Příkladem jedné z forem může být stanovení spodního limitu na tempo růstu některého ekonomického procesu. Jinou formou je definování vztahu mezi dynamickou stránkou dvou dílčích procesů, např. vztah mezi počtem automobilů a rozvojem silniční sítě. Nebo jiná zvláště důležitá forma: vztah mezi určitým dílčím procesem (např. rozvojem telefonní sítě) a úrovní všeobecného ekonomického rozvoje.

Rovněž tyto požadavky musí být interpretovány dynamicky, byť - vlivem současné poněkud hrubé kvalitativní formulace - to nemůžeme explicitně zdůraznit.

4.2. Dvanáct požadavků

Vynasnažím se tyto požadavky formulovat stručně, v telegrafické podobě. Jen několik málo jich bude podrobněji komentováno.

Požadavek číslo 1: Zvyšování spotřeby¹¹⁾

Při výkladu o požadavku čís.1 bude pojednáno o průměrné spotřebě obyvatelstva země, to je o celkové spotřebě na hlavu obyvatele. Materiální skladba spotřeby a rozdělení důchodů budou zkoumány později, v souvislosti s jinými požadavky.

Požadavek čís.1 můžeme rozložit na dílčí požadavky:

(1.1) Vzestup spotřeby by měl být pravidelný a plynulý; nemělo by docházet ke zpomalením, nebo dokonce k dlouhodobé stagnaci.

(1.2) Vzestup spotřeby by měl být "hmatatelný" pro každou velikost významnou skupinu společnosti. Stěží proto může být menší než 1% až 2% ročně pro kteroukoli společenskou vrstvu či skupinu.

(1.3) Relativní změny v rozdělení důchodu jsou nevyhnutelné. Proto, jestliže chceme prosadit výše uvedený princip (minimálně 1 až 2% vzestupu pro každého), průměrná spotřeba na hlavu musí růst rychleji. Spodní limit, zaručující, že poroste i spotřeba skupin relativně zaostávajících v průběhu důchodových re-stratifikací, leží někde mezi 2 až 3% za rok.

---

11) Při formulování požadavků čísla 1 až 6 jsem převzal mnoho myšlenek z materiálů Výboru pro otázky pracovní síly a životní úroveň v dlouhodobém plánování. Viz Zprávu výboru (68), článek Huszára, Hocha, Kováce a Timára (30), jakož i studii (29).

Mezinárodní data potvrzují naše odhady. V zemích, kde je blahobyt nejvyšší, rostla spotřeba na hlavu v dlouhodobém průměru o 2 - 3 - 4% ročně.

P o ž a d a v e k č í s l o 2 : P r o p o r c i o n á l n í u s p o k o j o v á n í p o t ř e b s p o t ř e b i t e l ů

Po pojednání o růstu objemu celkové spotřeby v požadavku čís.1 přejdeme nyní ke skladbě, ke vnitřním proporcím spotřeby.

Naším východiskem bude jev komplementarity v širokém slova smyslu. Lidské potřeby jsou různorodé a lidská povaha vyžaduje, aby byly všechny uspokojovány více méně rovnoměrně. O tom jsme se již zmínili v části 1.1, když jsme objasňovali obecný pojem harmonie; myšlenku jsme zde jen připomenuli.

Změny v potřebách spotřebitelů mohou být zkoumány jako funkce řady faktorů:

D ů c h o d . To je známá a v teorii spotřebitelského chování na obecné úrovni uspokojujícím způsobem objasněná závislost. Bylo uskutečněno mnoho zajímavých analýz za účelem stanovení kvalitativních vlastností a numerických parametrů základních Engelových křivek. Je například velmi dobře znám jev, že s rostoucím důchodem se relativně zmenšuje podíl výdajů na potraviny a zvyšuje se podíl výdajů na předměty dlouhodobé spotřeby.

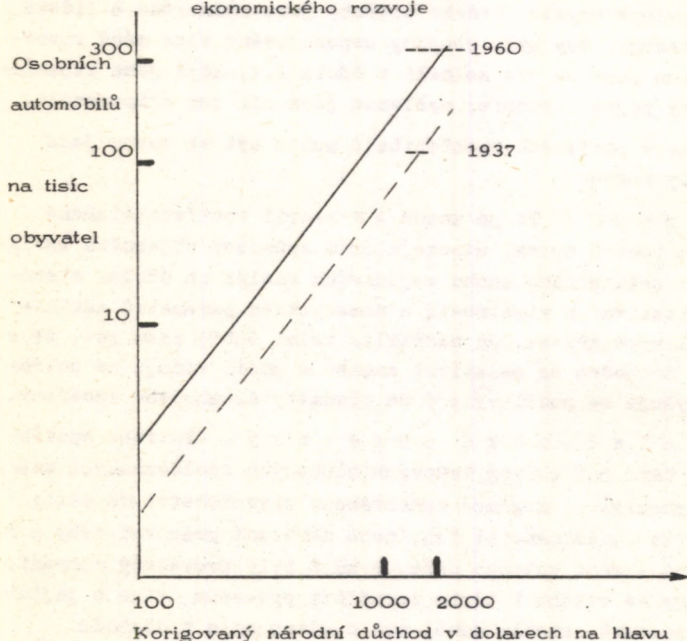
S p o l e č e n s k é p o d m í n k y . Potřeby spotřebitelů se mění pod vlivem takových hlubokých společenských změn, jako je urbanizace, migrace venkovského obyvatelstva do měst; nebo vzestup zaměstnanosti žen; nebo zkrácení pracovní doby a s tím spojený vzrůst volného času. I když byly provedeny sporadické průzkumy ve vztahu k těmto sociálním procesům, víme o jejich vlivu na poptávku mnohem méně, než o vlivu změn v důchodu.

T e c h n i c k ý p o k r o k . Engelovy křivky poptávkové funkce se v čase posunují, především pak pod vlivem technického pokroku. V grafu 2 prezentujeme počet automobilů jako

funkci všeobecné úrovně rozvoje a současně důchodu na hlavu. Autor grafu - E.Ehrlich v pracích (17), (18), - stanovil dvě regresní křivky: první (přerušovaná čára) byla proložena průřezovými daty mezinárodního vzorku z roku 1937, druhá (souvislá čára) obdobnými daty z roku 1960. Mezi oběma daty se křivka posunula směrem nahoru. V současné době každá země požaduje více aut, než bylo požadováno zemí na téže úrovni rozvoje před čtvrt stoletím. Už tento jednoduchý příklad ukazuje, že lidé nemají jednou pro vždy platné preferenční uspořádání: jejich relativní potřeby se mění pod vlivem mnoha druhů faktorů, zejména technického pokroku.

Graf 2

Počet osobních automobilů jako funkce úrovně ekonomického rozvoje

S e t r v a č n o s t . Faktory 1, 2 a 3 mění, často revolučně, strukturu potřeb. Proti nim stojí jiný faktor: setrvačnost, zvyk, konzervatismus.

R e l a t i v n í c e n y . Zmiňujeme se o nich jako o vysvětlujícím faktoru až na pátém místě. Nikoli proto, že bychom popírali jejich významnou roli. Mohou například urychlit nebo zpomalit vytlačení starých, zastaralých výrobků a služeb a rozšíření nových. Ovlivňují marginální posuny ve výdajích. V konečné analýze však neovlivňují hlavní proporce spotřebitelské poptávky, jež jsou určeny základní komplementaritou vztahů mezi lidskými potřebami. Je možné, že menší či větší změny v relativních cenách odívání a potravin povedou k tomu, že v roce 1985 budou výdaje na potraviny činit 27% nebo 23% místo 25%. Ale za žádných okolností to nebude ani 10%, ani 40%. Lidé mohou jíst o něco více nebo méně, ale klobouk nemůže být substitutem másla, ani oblek substitutem masa.

Zde bych rád učinil několik poznámek o teorii spotřeby. V souvislosti s tím stručně shrnu naše poznámky o komplementaritě a substituci na poli spotřeby do tabulky 1.

Tabulka 1

Úloha komplementarity a substituce

Komplementarita

Substituce

Rozvíjí podíl, řádovou velikost hlavních skupin zboží (služeb)

(1) Ovlivňuje marginální posuny mezi hlavními skupinami zboží (služeb)

(2) Ovlivňuje proporce spotřeby konkrétních, individuálních zboží a služeb v rámci hlavních skupin zboží a služeb

Ovládá dlouhodobé trendy
spotřeby, její "hlavní
proudy"

Ovlivňuje krátkodobé pro-
porce spotřeby, konkrétní
situaci uvnitř "hlavních
proudů"

Plánování (zejména dlouho-
dobé plánování) musí uvě-
doměle ovlivňovat "strate-
gii" spotřeby s přihlédnu-
tím ke komplementaritě

Konkrétní substituce mezi
různým spotřebním zbožím
a službami, "taktika" spo-
třeby, musí být ovlivňová-
na trhem, cenovým mecha-
nismem

Je nesporné, že teorie spotřeby dosáhla mnoha hodnotných výsledků a že dokonalost jejího aparátu vzbuzuje úctu. Přesto však v průběhu prací na dlouhodobém plánu plánovači zjistili, že se jim ve skutečnosti nedostalo od teorie spotřeby mnoho pomoci. Možná, že teoretici spotřeby věnovali příliš mnoho energie analyzování závislosti mezi cenami a objemem a zasazení teoretické konstrukce poptávkových funkcí do axiomatické teorie užitku. Ale až dosud existuje málo empirického materiálu a teoretických zobecnění o dlouhodobých historických "hlavních proudech" ve struktuře spotřeby, o jejích mezinárodně platných tendencích. Teorie se zaplétá - abychom použili terminologie tabulky 1 - do "taktických" problémů spotřeby, zatímco "strategie", studium fundamentálních jevů komplementarity mizí ze zřetele.¹²⁾

---

12) V roce 1961 publikoval vedoucí časopis matematické ekonomie *Econometrica* (28) shrnující přehled stavu teorie spotřeby, který napsal jeden z nejznámějších představitelů této disciplíny - Houthakker. Považují za charakteristické, že tento důkladný přehled se nezmínil ani o jednom vědeckém výsledku na poli, které jsem nazval "strategií" spotřeby, na poli dlouhodobých historických tendencí, a ani je nezahrnuje do seznamu důležitých vědeckých úkolů k řešení. (Je pravda, že jeden z odstavců této studie nese název "dlouhodobá dynamika", ale diskuse pod touto hlavičkou klade otázky zcela odlišné od toho, co ve své studii nazývám dlouhodobou dynamikou spotřeby).

Hovoříme-li o struktuře spotřeby, stojí za to zmínit se ještě o jednom problému. Je pochopitelné, že ideje, které se objevují mezi západními intelektuály, studenty a politiky o moderní "spotřebitelské společnosti", o zbytnění materiálních potřeb, o přitažlivých a odpudivých stránkách "amerického způsobu života" došly ozvěny i v naší zemi. Mnoho lidí položilo otázku: musí socialistické Maďarsko prostě sledovat hlavní proudy, jimiž se ubírá spotřeba ve vyspělých kapitalistických zemích? Nebo bychom měli rozvinout nějakou specificky socialistickou strukturu spotřeby?

Odpověď, jak se nakonec vykristalizovala a jak ji přijal i autor není ani jednoduché "ano", ani jednoduché "ne". Podstata odpovědi je: nesmíme se odchýlit od hlavních proudů, nemáme-li pro to zvláštní důvod, prostě proto, abychom byli originální, kvůli "zvláštní cestě" - neboť většina obyvatelstva bude tak jako tak spontánně žádat zboží a služby, které dostává obyvatelstvo vyspělejších zemích a ve stejných proporcích, jako jsou v zemích na stejné úrovni, jako je jejich. Hlavní proudy struktury spotřeby z valné části vyjadřují charakteristické pravidelnosti v rozvoji lidských potřeb. Jestliže například na celém světě získala umělá vlákna a plastické hmoty značnou váhu v odívání, výrobě domácích potřeb a zařízení, pak co nás má podněcovat k tomu, abychom se od tohoto trendu odchýlili?

To ovšem neznamená, že bychom měli následovat ekonomicky pokročilejší země mechanicky a bez jakýchkoli kritických úvah. Jestliže například ve většině kapitalistických zemí jsou lístky do divadla a na operu drahé a proto většina lidí si je může dovést jen zřídka, pak my nemusíme a nesmíme sledovat stejné řečiště proudu a musíme na tomto poli vytvořit vlastní proporce spotřeby, odpovídající principům socialistické kulturní politiky.

P o ž a d a v e k č í s l o 3 : P o d n ě c u j í c í a s p r a v e d l i v é r o z d ě l e n í d ů c h o d ů

Praktické numerické formulování tohoto požadavku je vždy dalekosáhlým politickým problémem. V souladu se svým politickým a ekonomickým přesvědčením by si autor přál vyvarovat se dvou extrémních stanovisek.

Prvním je požadavek naprosté rovnosti. Určitý stupeň důchodové nerovnosti je nejen nevyhnutelný, ale i sociálně užitečný a také spravedlivý. Je nezbytný proto, aby se finančně kompenzovaly nepříznivé pracovní podmínky, aby se ocenil a stimuloval speciální výkon, aby se kompenzovaly náklady a oběti spojené se studiem a speciální přípravou.

Jiným extrémním stanoviskem je nekriticky přijímat a dokonce ospravedlňovat každou důchodovou nerovnost. Je možno debátovat o tom, zda hledisko kompenzace a stimulace ospravedlňuje proporce 1 : 5, nebo 1 : 10, nebo snad 1 : 20 mezi nejnižšími a nejvyššími výdělky. Ale určitě neexistuje žádný druh stimulace, který by vyžadoval proporce 1 : 100 nebo 1 : 1000 mezi výdělky, i když takové disparity mezi důchody lze v několika zemích nalézt.

Zvláště škodlivé a špatné jest, jestliže celé sociální skupiny - kvůli své národnosti, barvě pleti, nebo pohlaví - mají nevýhodnou pozici v rozdělování důchodu.

P o ž a d a v e k č í s l o 4 : J i s t o t a

V této souvislosti lze stanovit několik dílčích požadavků.

(4.1) P l n á z a m ě s t n a n o s t . V zásadě musí být zajištěno zaměstnání každého občana, který je praceschopný a ochotný pracovat. Pracovní rezervy, které jsou nezbytné pro pružné přizpůsobování národního hospodářství, musí být udržovány organizovaným způsobem, a to tak, aby ti, kdo jsou v rezervě,

netrpěli ani materiální, ani morální škodu. V těch případech, kde vlivem strukturálních změn v ekonomice, je pracovní síla uvolňována, musí být zajištěna podpora a přeškolení těch, kdo jsou dočasně nezaměstnaní.

(4.2) **O c h r a n a z d r a v í .** Je třeba se v organizovaném rámci postarat - ve formě zdarma poskytovaných nebo laicinių, subvencovaných služeb - o ochranu zdraví všeho obyvatelstva, o všeobecné sociální pojištění.

(4.3) **P é č e o s t a r é l i d í .** Hlavní metodou na středním či vyšším stupni ekonomického rozvoje je všeobecný systém starobního důchodu.

(4.4) **V e ř e j n á b e z p e č n o s t .** Je třeba vynakládat houževnaté úsilí, aby byla likvidována sociální základna kriminálního chování, obyvatelstvo musí být účinně chráněno před těmi, kdo přestupují zákon, nebo ohrožují bezpečnost života a majetku.

Při prosazování výše uvedených požadavků nemusí být - a zřejmě nemůže být - zajištěna úplná rovnost. Je zřejmé, že nemocná nebo stará osoba, která dříve akumulovala značné prostředky, nebo jejíž příbuzní jsou zámožní a štědře se o ni starají, bude žít v lepších materiálních podmínkách, než jiní staří a nemocní lidé. Požadavek jistoty vyžaduje v souladu s všeobecným ekonomickým rozvojem určitou **m i n i m á l n í ú r o v e ň** pro každého bez výjimky, ať již je nezaměstnaný bez vlastní viny, nemocný nebo starý.

P o ž a d a v e k č í s l o 5 : P ř í l e ž i t o s t p r o s v o b o d n é r o z v i n u t í t a l e n t ů

Každý člen společnosti musí dostat příležitost k rozvinutí svého talentu v souladu se zájmy společnosti. Měla by mu být otevřena každá cesta: původ a finanční dědictví by neměly znamenat takové privilegium nebo nevýhodu, které nelze nahradit. Každý by měl startovat ze stejné startovní čáry. Jinými slovy: společnost by měla být "otevřená".

Ze všech dosud vyjmenovaných požadavků je dosažení právě tohoto pravděpodobně principiálně sociálně-politickou otázkou. Jsem přesvědčen, že jednou z předností socialistického řádu a společnosti je, že vytváří dalekosáhlé možnosti pro naplnění tohoto požadavku. Záleží ovšem na konkrétním sociálně-politickém mechanismu a v neposlední řadě na hmotných podmínkách, v jaké míře se tato možnost přemění ve skutečnost. V souladu s obecným charakterem této studie pojednám na tomto místě podrobněji o ekonomických podmínkách.

(5.1) **Sociální příspěvek na vý-
chovu dětí.** To vyžaduje, aby společnost částečně kompenzovala náklady spojené se založením rodiny a s výchovou potomstva (například ve formě rodinných příspěvků), a aby organizovala instituce pro péči o děti (jesle, mateřské školky atd.).

(5.2) **Stejně příležitosti ve vzdělání.** Základním prostředkem je bezplatné vzdělání. To by však mělo být doplněno zajištěním pomocných možností pro mladé lidi z kulturně zaostalejšího prostředí, než jsou jejich vrstevníci.

(5.3) **Mobilita.** Ta má řadu materiálních podmínek od vzdělávání dospělých, doškolovacích a přeškolovacích kursů až po vytvoření možnosti změnit byt, jestliže je třeba se přestěhovat. Společnost je otevřená pouze tehdy, jestliže nikdo se necítí doživotně přikován k prvnímu zaměstnání a kvalifikační úrovni.

(5.4) **Sociální rovnost pro ženy.** Zde je rovněž třeba mít na zřeteli řadu materiálních podmínek. Ženám musí být přístupná každá profese, každé zaměstnání. Břemeno spojené s vedením domácnosti a výchovou dětí musí být ulehčeno - v tomto směru požadavek souvisí s požadavkem čís. 5.1.

(5.5) **Růst volného času.** Toto je tak důležitý požadavek, že by možná měl být probrán samostatně a ne jako část požadavku 5. Každopádně je jisté, že růst volného času podporuje mnohostranné rozvinutí lidských talentů, mezi nimi i těch, které většina lidí nemůže rozvíjet v rámci svého normálního zaměstnání.

I když to bylo ve vztahu ke všem požadavkům předem zdůrazněno, je třeba zde separátně zdůraznit, že požadavek číslo 5 je dynamického charakteru. Rozsah jeho uskutečňování závisí na všeobecné úrovni ekonomického rozvoje.

P o ž a d a v e k č í s l o 6 : R o z v o j v z d ě l a - n o s t í

Intelektuální rozvoj lidu, obohacování kultury, civilizace a vědy jsou jak cílem, tak prostředkem ekonomického růstu. Tento požadavek je velmi diversifikovaný, na tomto místě zdůrazníme jen dva dílčí požadavky:

(6.1) R y c h l ý r o z v o j v z d ě l a n o s t í .
Ze studia mezinárodních hlavních proudů lze odvodit závěr, že tempo rozšiřování vzdělanosti je rychlejší než růst materiálních statků. V rámci celkových investic roste relativní podíl investic do "lidského kapitálu".

Zatímco v požadavku číslo 6.1 byl zdůrazněn úkol extenzivního růstu vzdělanosti, požadavek číslo 6.2, který nyní následuje, pojedná o vnitřní struktuře jakékoli vzdělávací činnosti.

(6.2) K v a l i t a t i v n í s o u l a d m e z i
p o ž a d a v k y v ý r o b y n a s p e c i a l i s t y a
ú r o v n í s p e c i a l i s t ů .¹³⁾ Rozšiřování výroby a změny její struktury rychle zvyšují poptávku po specialistech, počínaje manažery, přes inženýry až po kvalifikované dělníky. Zde rovněž máme proporcionalitu, jejíž dosahování nemůže být důkladně sledováno s pomocí agregovaných kvantitativních ukazate-

---

13) Á.Kies a J.Timár ve svých studiích (35), (36) a (37) a F.Jánosy v (32), (33) a (34) zastávají názor, že toto je jeden z klíčových problémů harmonického růstu. Podle terminologie zavedené v citovaných pracích má být soulad mezi strukturou zaměstnání a strukturou kvalifikace.

lů. Asi každý podnik má ředitele a hlavního inženýra - problém je však v tom, zda to jsou kvalifikovaní, talentovaní a zkušení vedoucí. Prozkoumáme-li pouze pracovníky ve stavu, možná že poptávka podniku po kvalifikovaných dělnících se jeví uspokojena, ale není známo, jaká část z nich jsou staří, zkušení pracovníci továrny a jaká část přišla nedávno z venkova a byla chvatně zaškolená, to jest jsou to jen "nezkušení" kvalifikovaní dělníci. K v a l i t a t i v n í zaostávání nabídky pracovních sil za poptávkou, která je vzbuzena kvantitativním růstem výroby, vede k hluboké disharmonii.

P o ž a d a v e k č í s l o 7 : S t r u k t u r á l n í p r o p o r c i o n a l i t a v n e k o n k u r e n č n í v ý r o b ě

V požadavcích číslo 1 až 6 byl do popředí postaven "lidský" aspekt ekonomického růstu: vliv růstu na životní úroveň obyvatelstva, na obohacení jeho spotřeby a kultury. V požadavcích číslo 7 až 12, které nyní následují, bude zdůrazněn především "fyzický" aspekt růstu, problémy výroby, zahraničního obchodu a národního bohatství.

Začneme výrobou. Neraď bych se vyjadřoval k problému, který je nyní velmi diskutován: do jaké míry se má země připravovat na soběstačnost, na nezávislost na zahraničním obchodu a do jaké míry se má specializovat na výrobu několika málo výrobků za účelem využití komparativních výhod. Ne, že bych nepřiznával mimořádný význam problému mezinárodní dělby práce. Ale tento problém má mnoho souvislostí, které leží daleko mimo hlavní téma mé současné studie. Proto jsme při formulování požadavku číslo 7 svou pozornost omezili na sféru nekonkurenční výroby. Do této kategorie spadá značná část výroby (v Maďarsku kolem 35%). Výroba těchto odvětví může být zcela, nebo přinejmenším z podstatné části klasifikována jako patřící do této kategorie: průmysl stavebních hmot, stavebnictví, hmotné služby (zejména opravy), některá pododvětví potravinářského průmyslu, doprava, zásobování vodou a

plynem, spoje, zdravotnictví, školství. Tuto sféru budeme nazývat nekonečnou výrobu.

Odvětví nekonečné výroby musí být rozvíjena tak, aby byla schopna plynule uspokojovat své potřeby navzájem, potřeby domácích výrobních odvětví, která konkurují s dovozy a potřeby konečného užití. Požadavek harmonických proporcí je zde zvláště důležitý proto, že možné relativní zaostávání nemůže být, a to ani dočasně, kompenzováno dovozy a způsobuje proto trvalou potíže.

Požadavek číslo 8: Rozvoj technologie, kvality výrobků a výzkumu

V požadavku číslo 7 jsme se zabývali kvantitativní stránkou výroby, nyní pojednáme o kvalitativní stránce. Formulovali jsme tři dílčí požadavky a upozorňujeme čtenáře předem na skutečnost, že jsou na sobě úzce závislé a zčásti se dokonce překrývají.

První dílčí požadavek se týká kombinace inputů, volby technologie. Při jeho formulování jsme ponechali stranou otázku původu inputu: zda je to doma vyrobená či dovezená surovina, zařízení či stroj.

(8.1) Výrobní technologie na současné úrovni. Odhlédneme-li od odůvodněných výjimek musí být technologie, kombinace inputů, volena tak, aby odpovídala mezinárodním hlavním proudům technického pokroku a úrovní všeobecného ekonomického rozvoje dané země.

Tento požadavek můžeme ilustrovat pomocí dvou příkladů. V celém světě existuje tendence, že ve výrobě energie je uhlí zatlačováno do pozadí a prosazuje se nafta a přírodní plyn. Druhý příklad můžeme vzít z oblasti dopravy: úloha železnic se relativně zmenšuje a roste úloha silniční dopravy (a produktovodů). Ekonomika se rozvíjí harmonicky tehdy, jestliže v souladu s vlastní úrovní rozvoje drží krok s podobnými světovými tendencemi.

V této souvislosti bych chtěl přiřčenit několik poznámek o teorii výroby neoklasické školy, a to podobně, jako byla neoklasická teorie spotřeby kritizována v souvislosti s požadavkem číslo 2.

Modely, rámec argumentace neoklasické školy, kladou do popředí zájmu s u b s t i t u c í mezi primárními faktory výroby a všeobecně mezi materiální inputy. Zejména se zabývají problémem jak rozhodovatel, který usiluje maximalizovat zisk, nalezne optimální kombinaci inputů na základě zvažování relativních cen faktorů výroby. Tak lze teorii výroby hladce zařadit do axiomatické teorie užitku a do monumentální a estetické intelektuální stavby všeobecné teorie rovnováhy.

Jsem vzdálen toho, že bych popíral možnost substituce mezi inputy, nebo že cenové signály skutečně uplatňují svůj vliv na ty, kdo řídí výrobu, ledaže ovšem je skutečná úloha těchto jevů mnohem skromnější a omezenější, než tvrdí tradiční teorie výroby.

Z h l e d í s k a v e l m í k r á t k ý c h o b d o b í je technologie více méně dána. Je determinována zčásti technickými vlastnostmi fixního kapitálu, strojů a zařízení, zčásti rutinou a sklonem k opakování u těch, kdo řídí výrobu. Možnost volby mezi různými technologiemi, různými kombinacemi inputů, si dovedeme představit hlavně pro s t ř e d n ě d l o u h é o b d o b í . Ovšem z hlediska v e l m í d l o u h ý c h o b d o b í se stává zřejmým, že ve skutečnosti jsou i střednědobá rozhodnutí hluboce ovlivněna všeobecnými tendencemi technického pokroku, které se v konečné analýze prosazují.

Periodické změny v technologii se odrážejí v cenových signálech asi s velkým zpožděním a v porušené podobě, v závislosti na konkrétním cenovém systému, formách zdanění a celního systému země. Předpovědi budoucího vývoje cen jsou obvykle velmi nejisté. Ať jsou racionální cenové proporce jakkoli důležité pro ovlivňování decentralizovaného rozhodování tím, že je navádí vhodným směrem, nevyplácí se spoléhat jen na ně. Část technologických změn lze vycítit přímo. Nemusíme čekat, až efektivnost naftového topení přesáhne efektivnost topení uhlím - této změně se dokonce

lze přizpůsobit, aniž bychom čekali na dlouhodobé plány, to je lze ihned zahájit přípravy (výrobu vhodného topného zařízení nebo jeho dovoz, řešení problému dopravy nafty nebo zemního plynu atd.). Dobře fundované technologické prognózy mají v dlouhodobém plánování důležitou a aktivní roli.

Použijeme-li terminologie, která byla zavedena v souvislosti se spotřebou: neklasická teorie výroby se jednostranně zaměřila na "taktické" problémy kombinace inputů. Pro dlouhodobé plánování je zapotřebí teoretického základu, kterého by bylo možno použít při formulování "strategie" technického rozvoje; uži je se zde s pomocí empiricko-statistických analýz celosvětových hlavních proudů technického pokroku, základní komplementarity vztahů mezi inputy, pomalých, postupných, ale trvalých posunů v relativních proporcích inputů.¹⁴⁾

(8.2) Zlepšování kvality. Zlepšování kvality výrobků a služeb by mělo držet krok s růstem objemu výroby. Jestliže srovnáme současnou dopravu s dopravou před padesáti léty, pak nemůžeme rozdíl charakterizovat jednoduchým konstatováním, že dnes je více automobilů a letadel. Přinejmenším stejně důležité je, že dnešní auto a letadlo je rychlejší, pohodlnější a lépe se ovládá než včerejší. A rozvoj komunikací lze převážně popsat jako kvalitativní proměnu a jako objevení se nových výrobků a služeb: máme dnes magnetofony, televizi (dokonce i barevnou), to vše i v přenosné tranzistorové formě, spolu se stereofonními vysílacími a přijímacími aparáty, přímým automatizovaným dálkovým spojením atd.

Měření kvalitativního rozvoje je velmi obtížné. Zdá se téměř nemožným formulovat ukazatele, kteří by synteticky odráželi celý proces. Ale potíže spojené s měřením nás nezbavují viny, že

---

14) V této souvislosti jsou hodny pozornosti výzkumy, které vedla J. Rimlerová v otázkách "společných pohybů" různých výrobních faktorů, inputů a outputů, ekonomických procesů, o jejich dynamické komplementaritě. Viz práce (60) a (61).

tento důležitý aspekt opomíjíme. Jestliže listujeme stránkami rozsáhlé teoretické literatury o ekonomickém růstu, zjišťujeme, že růst je všude popisován velkým množstvím ukazatelů, ale že kvalitativní aspekt rozvoje se téměř zcela ztrácí.¹⁵⁾

(8.3) Podpora výzkumu a vývoje.

Vývoj výrobních technologií stejně jako zlepšování kvality výrobků, nebo - použijeme-li jiných termínů - inovace jak pro česů, tak výrobků, je podporována výzkumem v přírodních a technických vědách. Výsledky výzkumu snad mohou být přejímány ze zahraničí, ale "vývoj" je nekonkurenční činnost, která musí být organizována v každé zemi samostatně. V tomto směru mezinárodní hlavní proud říká, že částky vynaložené na výzkum a vývoj rostou rychleji než výroba.

Požadavek číslo 9: Vyrovnaný rozvoj zahraničně obchodních a mezinárodně finančních vztahů

Omezení, které jsme formulovali u požadavku číslo 7 platí také pro pojednání o zahraničním obchodu. Nebudeme se zabývat problémy mezinárodní dělby práce. Vzdávající se jakýchkoli nároků na úplnost, zdůrazníme jen dva dílčí požadavky.

(9.1) Rovnováha platební bilance.

Nemohou být stanoveny velmi přísná pravidla: půjčky mohou za vhodných podmínek podpořit růst. Je třeba pouze zdůraznit, že živelný a přehnaný růst deficitu platební bilance je neslučitelný s harmonickým růstem. Zadlužení vede k disharmonii tehdy,

---

15) Dovolte mi, podobně jako v případě teorie spotřeby, ocitovat obsáhlý přehled, který napsali dva významní odborníci teorie růstu - Hahn a Matthews (21). Přehled, který zpracovává rozsáhlou literaturu, se nezmiňuje ani o jediné úspěšné vědecké práci, která by se zabývala kvalitativní stránkou růstu; ani neuvádí výzkum tohoto tématu mezi úkoly, které je třeba řešit.

když břemeno spojené s úvěrem je větší, než přínos investic z úvěru financovaných, a když nemůže být hladce vytvořeno krytí splatných splátek.

(9.2) K v a l i t a t i v n í h a r m o n i e m e z i v ý v o z e m a v ý r o b o u . Tento požadavek je logickým důsledkem toho, co bylo vyloženo v souvislosti s požadavkem čísla 8.2. Zde jsme zdůraznili, že kvantitativní růst a kvalitativní rozvoj výroby se musí dít paralelně, ve vzájemné harmonii. Nyní musíme dodat: exportní program musí být v harmonii rovněž po kvalitativní stránce s všeobecnou úrovní ekonomického rozvoje země, s všeobecnou úrovní její technické kultury. To například vede k disharmonii, jestliže země, která právě vychází z nejhlubší zaostalosti, se okamžitě snaží vyvážet velmi komplikované stroje, ačkoli ještě nemohla dosáhnout skutečně konkurenceschopné úrovně kvality.

Také chyba s opačným znaménkem může způsobit disharmonii: jestliže při přípravě exportní struktury se vyjeví rezervy odpovídající vyšší úrovni rozvoje, ale země nadále vyváží - v rozporu s všeobecným pokrokem - výrobky svých tradičních odvětví.

P o ž a d a v e k č í s l o 10 : P e č l i v é u d r ž o v á n í r e p r o d u k o v a t e l n é h o f y z i c k é h o k a p i t á l u

Význam tohoto požadavku lze ilustrovat v negativní formě. Povede k disharmonii, jestliže - zatímco jednou rukou budujeme nové továrny, silnice, byty, školy a obstaráváme nové stroje - druhou rukou zanedbáváme údržbu starých továren, silnic, obytných domů, škol a starých strojů. Je pravda, že dříve nebo později budou staré budovy zbourány a staré stroje půjdou do šrotu, ale až do tohoto data vyžadují pečlivou údržbu.

Požadavek číslo 11: Ochrana přírodního prostředí

Produktivní přírodní zdroje, poklady země a úrodná půda musí být chráněny před předčasným vyčerpáním. Musíme chránit přírodní prostředí pro lidskou existenci: vzduch, vodu, lesy a louky.

Požadavek číslo 11 je dnes již nepřetržitě opakovaným stereotypem každého ekonoma, sociologa, žurnalisty a politika. Ale, i když se stal samozřejmostí, nemění to nic na skutečnosti, že tuto ochranu musíme považovat za základní požadavek harmonického růstu.

Požadavek číslo 12: Trvalé udržování rezerv

V důsledku ekonomického růstu se stávají jak výroba, tak spotřeba více a více diferencovanými a komplikovanými. Pružné přizpůsobování se změnám je v rostoucí míře obtížné. Jestliže proto máme v úmyslu zabránit adaptačním šokům, musíme v každé oblasti ekonomiky udržovat značné rezervy: rezervy kapacit, zásoby materiálů, náhradních dílů a hotových výrobků a rovněž pracovních sil.

3.3. Polemiky a odlišení

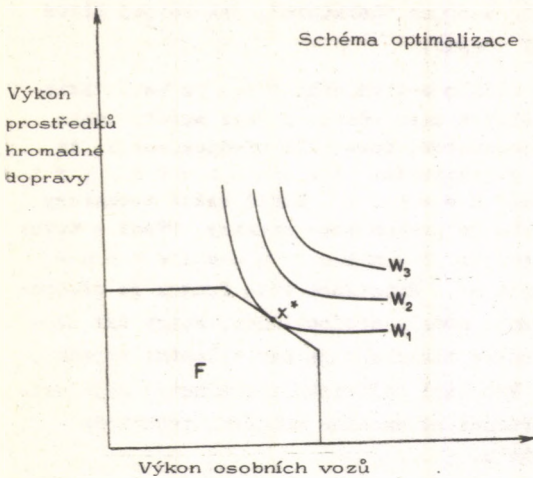
Když jsem v částech 2.1 až 3.2 objasnil pojem harmonického růstu v pozitivní formě, chtěl bych nyní připojit několik polemických poznámek o jiných teoriích. Abych zabránil nedorozumění, považují za zvláště důležité jasně odlišit své vlastní ideje od jiných stanovisek, která - i když snad používají podobné terminologie - obsahově se liší od mých.

O p t i m á l n í r ů s t . Pojem "optima", jak se jej užívá v neoklasických modelech, a pojem "harmonie", jak se jej užívá v této studii, nespádají vjedno.

Logická struktura modelu optimálního růstu je tato: Existuje množina uskutečnitelných cest růstu. I když autoři tento bod vždy neobjesňují jednoznačně, zpravidla předpokládají, že tato množina je omezena objektivními t e c h n i c k o - p ř í - r o d n í m i s k u t e č n o s t m i . Tudíž každá technicky uskutečnitelná cesta růstu je prvkem této množiny. Přání a tužby společnosti jsou vyjádřeny ve f u n k c i s p o l e č e n - s k é h o b l a h o b y t u . Existence této funkce je předpokladem těch, kdo konstruují model, předpokladem, který sám sebe vysvětluje. Existence funkce blahobytu je ekvivalentní tvrzení, že plánovači (resp. ti, kdo činí politická rozhodnutí) mají kompletní preferenční uspořádání na množině možných, technicky uskutečnitelných cest růstu.

Abychom problém ilustrovali v dvourozměrném prostoru, mějme jednoduchý plánovací problém se dvěma proměnnými. Jaká má být proporce v konečném roce plánovacího období mezi cestujícími v prostředcích hromadné dopravy (železnice, lodě, letadla, autobusy, tramvaje, podzemní dráha) a cestujícími v osobních vozech (vyjádřeno například v ukazateli osobových kilometrů)? Schéma tradiční teorie rozhodování pro tento problém je v grafu 3. Množina F je množina technicky uskutečnitelných kombinací těchto dvou druhů dopravních prostředků. Indiferenční křivky $W_1, W_2 \dots$ popisují funkci společenského blahobytu (samozřejmě specifikovanou pro tento problém). Optimální program x^* je bod, v němž indiferenční křivka se dotkne hranice množiny F .

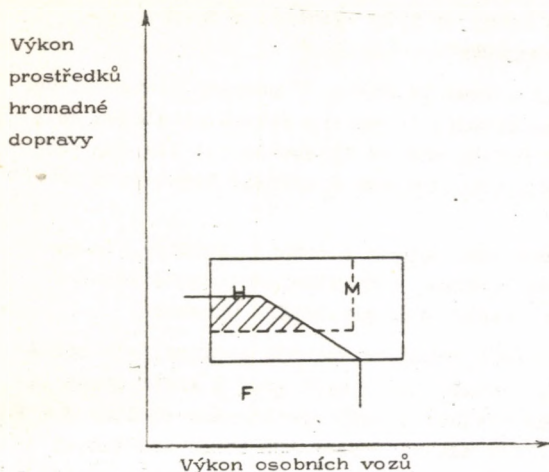
Graf 3

Podle autorova názoru toto není šťastný popisný model skutečného plánovacího procesu.¹⁶⁾ Hlavní slabinou tradičního modelu je, že plánovač nebo rozhodovatel nemají úplné preferenční uspořádání; funkce blahobytu neexistuje. Jestliže chceme vybudovat věrný model pro skutečný plánovací a rozhodovací proces, musíme vytvořit jiné schéma. Pojmy zavedené v této studii budou použity v grafu 4 ve vztahu ke stejnému problému, jako byl ilustrován v grafu 3.

16) Viz některé dřívější práce autora na toto téma: (39), (40) kapitola 27, (42), (43) kapitoly 8 a 12, jakož i studii (41). Ve srovnání se svými dřívějšími studii snažil jsem se učinit krok kupředu tím, že jsem se pokusil naformulovat několik málo normativních požadavků pro plány, jež by mohly být plánovači přijaty a hodnoceny jako harmonické.

Schéma plánování podle principu harmonie

Pravoúhelník M vyznačený souvislou čarou je odpovídající částí "hlavního proudu". Plánovači dospěli k odhadu průměrné úrovně ekonomického rozvoje dané země ke konci plánovacího období. Množina M ukazuje, které kombinace hromadné dopravy a dopravy individuálními osobními vozy přísluší na základě mezinárodních zkušeností k plánované úrovni ekonomického rozvoje. Na základě studia množiny M vyznačili plánovači množinu H , kterou považují za harmonickou. Nebo bychom toto tvrzení měli formulovat spíše opatrněji: jsou přesvědčeni, že kombinace, které nepatří do množiny H , jsou disharmonické - zatímco si nejsou zcela jisti, že každý prvek množiny H by byl harmonický.

Mimoходом poznamenejme: při konstruování grafu jsme předpokládali, že H je podmnožinou M ; vykrajuje z ní kombinace, které připisují větší roli prostředkům hromadné dopravy. Právě od nich si plánovači slibují, že se omezí přecpání městské dopravní sítě. Ale není tomu tak nutně. U jiných plánovacích problémů se může stát, že H bude mít část, která nebude společná s M a výjimečně se může dokonce stát, že obě množiny nebudou mít vůbec

průnik. To vše plyne z toho, co bylo vyloženo o vztahu mezi "harmonii" a "hlavními proudy".

Leč navraťme se k našemu příkladu. V průběhu plánování bude částečně prozkoumána množina technicky uskutečnitelných cest F. Minimálně se vyvíjí úsilí, aby se vyjasnilo, co lze skutečně realizovat z množiny H s přihlédnutím k udržení harmonie s ostatními částmi plánu.

Nakonec je plánový úkol vybrán z průniku množiny F a množiny H (vyšrafovaná část grafu), a to více méně nahodile, bez použití nějakého pedantického optimalizačního procesu.

I kdybychom zamýšleli vybudovat nikoli popisný, ale normativní model plánování, nedoporučoval bych graf 3 místo grafu 4. Zdokonalování plánování poslouží, když prozkoumáme množiny M a F důkladněji, na vědecktějším základě. Navíc je třeba podněcovat plánovače a ty, kdo činí konečná rozhodnutí, aby co nejpečlivěji vážili svá kritéria přijatelnosti, jimiž vymezují množinu H.¹⁷⁾ Ale není třeba je "nutit", aby šli zpět až k vyčíslování funkce blahobytu.

R o v n o v á ž n ý r ů s t . Idea "harmonického růstu", jak je interpretována v této studii, má úzký vztah k ideím "rovnovážného růstu".¹⁸⁾ Přijímám mnoho tvrzení příznivců "rovnovážného růstu". Přesto bych rád naznačil odchylku ve vztahu ke dvěma problémům.

-
- 17) Důležitými nástroji tohoto průzkumu, pro práci zaměřenou na analyzování důsledků různých variant požadavků efektivnosti a morálně politických kritérií, na nalezení hranic uskutečnitelnosti, jsou matematické modely. Programovací modely (tj. "optimalizační" modely z matematického hlediska) jsou zajisté mezi nimi.
- 18) Tato škola má dlouhé trvání. Mezi jinými lze zde uvést autory F. Lista (45), Younga (66), Rosenstein-Rodana (63) a Nurkseho (53), (54). Stručné shrnutí názorů této školy lze nalézt v úvodu článku Streetena (64). (Článek školu ostře kritizuje).

(1) Škola "rovnovážného růstu" je velmi volné seskupení. Názory autorů se v mnoha důležitých bodech liší. Nejsou zajedno například v otázce, zda paralelní rozvoj více (nebo dokonce všech) výrobních odvětví má být zahrnut mezi požadavky. Někteří jsou toho názoru, že to musí být bezpodmínečně požadováno; úzká specializace se jeví být symptomem nerovnováhy.

Pokud jde o mne, nepodporuji toto pojetí paralelního rozvoje všech odvětví, jež bylo v Maďarsku velmi rozšířené počátkem padesátých let. Dovolím si čtenáři připomenout, že ve formulaci požadavku čís. 7 (nekonkurenční výroba) a požadavku čís. 9 (zahraniční obchod) jsem zdůraznil: Nebudu se zabývat mnoho diskutovaným dilematem "specializace versus široce založený rozvoj domácí výroby". V souladu s tím jsem nezahrnul mezi požadavky harmonie požadavek "rovnovážného růstu" ve významu rozvoje domácí výroby na široké frontě.¹⁹⁾

(2) Škola "rovnovážného růstu" interpretuje pojem rovnováhy klasickým způsobem, to je požaduje rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou. Můj názor se od toho liší: považují určitou převahu nabídky nad poptávkou za přijatelnou a dokonce žádoucí. Tato idea bude podrobněji objasněna v pozdější kapitole této studie.

" D á l n í č n í t e o r é m ". Výchozím bodem této teorie je klasická studie von Neumanna (50), (51). Toto dílo von Neumanna má mimořádný průkopnický význam v historii našeho oboru, a to v několika směrech: je to jeden z prvních dynamických matematických modelů; je to první jasná formulace teoremu duality,

---

19) I když se touto problematikou v této studii nezabývám, chtěl bych naznačit své stanovisko, byť jen pro informaci čtenáře, bez dalšího rozvíjení. (Ostatně můj názor se shoduje s názorem mnoha maďarských ekonomů a plánovačů).

Podle mého mínění určitá specializace ve výrobě a organické zapojení do mezinárodní dělby práce mohou být výslovně prospěšné pro harmonický ekonomický růst.

jenž později vzbudil tak velkou pozornost; je to první ekonomická aplikace teorému fixního bodu, jež byly vypracovány v rámci teorie množin.

Problém vznikl z toho, že dlouho po publikování von Neumannovy studie začali vážení ekonomové brát příliš vážně, co tato duchaplná práce říkala o ekonomických věcech. Renesance von Neumannova modelu začala knihou Dorfmana-Samuelsona-Solowa.²⁰⁾

Autoři dokazovali, že jestliže se ekonomický systém chce dostat z daného počátečního stavu do nějakého předem určeného konečného stavu a jestliže tento přechod zabere značnou dobu, pak je nejvýhodnější, jestliže se co nejrychleji dostane na tak zvanou von Neumannovu cestu. Na této cestě roste každé odvětví stejným tempem, struktura meziodvětvových vztahů se v čase nemění. Na této speciální cestě je růst nejrychlejší. Je to jako - použijeme-li přirovnání autorů - chceme-li cestovat na velkou vzdálenost autem. Jestliže můžeme, měli bychom se dostat co nejrychleji na dálnici (v Americe by se užilo termínu "turnpike") a vrátit se na jinou, pomalejší silnici nižší třídy, je-li to nezbytné pro dosažení konečné stanice.

První "teorem dálnice" byl postupně následován dalšími.²¹⁾ Během několika málo let se zrodila celá série podobných teorémů, které, ačkoli se vzájemně lišily konkrétními předpoklady modelu a matematickým důkazem, přesto se shodovaly v základní ekonomické myšlence.

Mnoho ekonomů považuje von Neumannovu cestu za speciální případ "rovnovážného růstu". S tímto názorem bych rád polemizoval.

---

20) Viz (13)

21) Viz mimo jiné Radner (58), McKenzie (47) a (48), Cass (9) a Tsukui (65). Z maďarských ekonomů zabýval se von Neumannovými modely hlavně A.Bródy, viz (7), (8).

V předcházející části studie jsem se snažil zdůraznit skutečnost, že harmonický růst nezbytně zahrnuje změny v struktuře. To je potvrzeno tisíci příklady, když studujeme hlavní proudy celosvětového vývoje: nacházíme trvalou restratifikaci, změny v proporcích, v relativní váze výrobních odvětví, v technologiích (spolu s tím i v kombinacích inputů), ve struktuře spotřeby (a tudíž v poptávkových funkcích), v kvalitě a výběru výrobků, v kvalitativních vlastnostech pracovní síly atd. V teorii, která chce považovat za "optimální" stálost struktury, stejné tempo růstu všech odvětví, neproměnnost mezi-odvětvových vztahů v čase, se ztrácí podstatou rozvoje.

Pochopitelně, že jsou v každém modelu užívány zjednodušující předpoklady. To je oprávněné tehdy, jestliže zanedbáme vzájemné vztahy druhořadého významu z hlediska výzkumu, nebo jestliže o nich pojednáváme nepřesně proto, abychom byli s to jasněji analyzovat základní vztahy. Ve statickém modelu meziodvětvových vztahů je například přípustné použít fixních technických koeficientů, jestliže jej používáme pro statický problém (např. pro sestavení ročního plánu, nebo pro plánování konečného roku delšího období). Situace je ovšem odlišná, jestliže máme dynamický model, jímž chceme popsat cestu růstu v čase. Jestliže takový model podle svých předpokladů zásadně zanedbá změny struktury inputů (například restratifikaci technických koeficientů sektoru domácností atd.), nepoužil "zjednodušení" zanedbáním druhořadých závislostí, ale vyhodil oknem primární problém.

Dále: Domnívám se, že cílová funkce von Neumannova modelu (a četných "dálničních modelů", jež byly později ve značném počtu zkonstruovány) je z ekonomického hlediska nedostatečná, neboť při nezměněných meziodvětvových vztazích předepisuje maximalizaci tempa růstu. To je dobré leda na to, aby se poskytlo "vědecké" zdůvodnění fetišu tempa růstu. Růst však není problém maximalizace tempa! Tempo a harmonie růstu jsou stejně důležité; ani jedno nemůže být podřízeno druhému. Kdybychom však vzali vážně závěry, které plynou z dálničních teorémů pro prak-

tickou hospodářskou politiku, musili bychom obětovat požadavky harmonie, pružného přizpůsobování změnám, strukturálních změn, kvalitativního rozvoje - pro úkol prudkého růstu, pro maximalizaci tempa růstu.

4.1. J e d e n u k a z a t e l ?

Zapálená debata s dalničním teorémem vede k tématu kapitoly 4: měření výsledků růstu.

Je široce rozšířeným zvykem charakterizovat rozvoj určité země j e d n í m j e d i n ý m ukazatelem; většinou průměrnou roční (agregovanou) mírou růstu hrubého národního produktu, hrubého domácího produktu nebo národního důchodu. Tak to činí mnoho politiků a novinářů. Jejich postup nemůžeme pominout se zdůvodněním, že "nejsou kvalifikovanými ekonomy", neboť stejně postupuje mnoho akademicky vzdělaných lidí i profesorů ekonomie.

V kapitole 3 jsem vyjmenoval dvanáct požadavků, z nichž některé mají navíc řadu dílčích požadavků. Většinu z nich nelze měřit jedním jediným ukazatelem ani tehdy, když je vezmeme odděleně. Zamysleme se například nad požadavkem čís. 4.2 (ochrana zdraví), nebo nad požadavkem čís. 6.2 (harmonie mezi poptávkou ekonomiky po specialistech a počtem specialistů, kteří jsou k dispozici), nebo nad požadavkem čís. 8.2 (kvalitativní rozvoj výrobků). Měřit uskutečňování kteréhokoli z těchto požadavků vyžaduje celou sérii ukazatelů.

Je pravda, že analýza problému se tím stává neporovnatelně komplikovanější. Nedá se nic dělat, musíme s touto situací skocovat. Žádnou snahou o zjednodušení nemůžeme omlouvat prohřešek proti vědecké metodologii a hospodářské politice: měření jedním ukazatelem. Lékařská věda se také musí vyrovnat s touto komplexností, když nepopisuje zdravotní stav člověka jen jedním ukazatelem (například krevním tlakem nebo váhou), ale uvažuje, je-li

to nutné, 10 nebo 50, nebo dokonce 100 ukazatelů. Proč bychom se my, ekonomové, měli snažit zjednodušit naše úkoly v nepřípustné míře?

4.2. Ukazatelé " toku " a " stavu "

Kdykoli studujeme prohlášení politiků, nebo abstraktní teoretické modely ekonomů, obyčejně pro charakteristiku růstu použijí tokových ukazatelů (národní důchod, GDP, GNP). Ve skutečnosti jsou však nezbytné i stavové ukazatele pro popis úrovně ekonomického rozvoje země.²²⁾

Měřit národní bohatství je velmi obtížný problém. Přesto však není ospravedlnitelné, aby pravidelná statistická pozorování národního bohatství byla v tak zanedbaném stavu, jak je tomu na celém světě. Maďarsko v tom směru nečiní výjimku. Přesto, že máme již více než dvě desetiletí plánované hospodářství, nebyly dosud provedeny komplexní propočty národního bohatství.

V této souvislosti bych rád obrátil pozornost k závislosti, kterou nejdříve osvětlím analogií: příkladem osobního důchodu a bohatství. Rodina A se těšila vysokému důchodu po dlouhou dobu, možná po několik generací. Rodině B se naopak vede dobře teprve odnedávna. Předpokládejme, že v současné chvíli jsou důchody obou rodin stejné. Povrchní pohled může vzbudit dojem, že žijí na stejné úrovni, neboť si ze svých důchodů mohou popřát stejnou stravu, oděv, koupit stejně drahé auto a udržovat je. Budeme-li však zkoumat bohatství obou rodin blíže, shledáme velké rozdíly ve prospěch rodiny A. Mají dražší nábytek, obrazy, koberce, šperky; možná, že mají dobře zařízený dům pro dovolenou atd. Rodina A měla více času akumulovat větší osobní bohatství.

---

22) Teprve nějakou dobu po ukončení sběru dat pro tuto studii publikoval Ústřední statistický úřad své první výpočty národního bohatství Maďarska. Tyto údaje jsem již nemohl zhodnotit.

Přecházíme-li nyní k analýze vztahu mezi národním d ů c h o d e m a národním bohatstvím, chtěl bych nejdříve zavést několik nových pojmů. Rozdělme národní bohatství (přesněji reprodukovatelné fyzické bohatství) do dvou částí: v ý r o b - n í a s p o t ř e b n í kapitál. V tomto rozdělení ponecháme stranou otázku, v čím vlastnictví jsou předměty, které tvoří bohatství (ve vlastnictví osoby, podniku, veřejné instituce či státu) a budeme brát zřetel výlučně na určení těchto předmětů.

Spotřební kapitál je každý předmět, tvořící bohatství, který se bezprostředně podílí na službě spotřebiteli. Tudiž do této kategorie patří domácí pračka, kterou vlastní rodina, ale též prací zařízení průdelenského podniku. Do spotřebního kapitálu můžeme nesporně počítat:

- Bohatství domácností (bez nástrojů řemeslníků, jejich zá-
sob a domácích zvířat, užívaných k výrobním účelům atd.).
- Obytné budovy.
- Fixní a oběžný kapitál obchodních podniků a odvětví hmot-
ných služeb, zásobujících spotřebitele.
- Budovy, zařízení a hmotné zásoby zdravotnictví, školství
a jiných nevýrobních služeb, bezprostředně sloužících oby-
vatelstvu.

Fixní a oběžný kapitál všech odvětví, která nepřicházejí v žádné formě do kontaktu se spotřebiteli, mohou být jednoznačně zařazeny do výrobního kapitálu.

Existuje rovněž přechodné pole: bohatství odvětví, která zčásti zásobují spotřebitele a zčásti jiná výrobní odvětví. Sem patří například výroba energie a doprava. S jistou přibližností může být i bohatství těchto rozděleno mezi výrobní a spotřební kapitál; například v proporcí, v níž jsou jejich výkony užívány spotřebiteli a výrobními odvětvími.

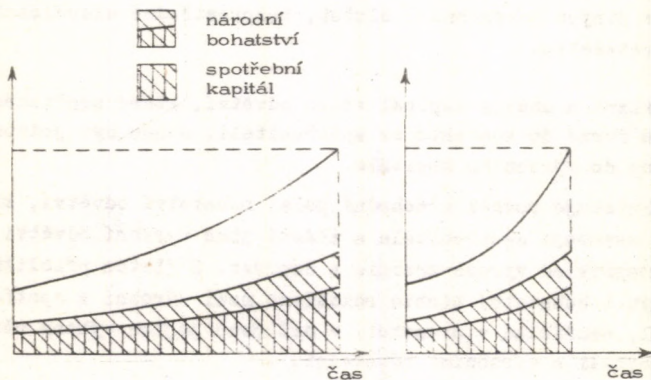
Jelikož párové pojmy "výrobní kapitál a spotřební kapitál" byly poprvé zavedeny až v této studii, nemáme pochopitelně přes-

ná čísla o proporci mezi oběma. (Ač si myslím, že není překážek vzít tuto klasifikaci na zřetel, až bude stanovováno meďarské národní bohatství). Pokusil jsem se učinit odhad na základě dat z USA,²³⁾ jen abych byl schopen určit řádové veličiny. Ukázalo se, že z reprodukovatelného fyzického kapitálu USA je určitě více než polovina spotřební kapitál. To jasně ukazuje nesmírný význam spotřebního kapitálu v akumulaci národního bohatství.

Nyní se vraťme k problému, který jsme výše ilustrovali příkladem dvou rodin - nyní však na celonárodní úrovni. Srovnáme zemi A a zemi B. První již po dlouhou dobu náležela k zemím vyspělým a roste relativně pomalu. Rozvoj druhé se zrychlil teprve nedávno; v ukazatelích tokového charakteru, jako národní důchod, právě dohnala zemi A. Typickým příkladem je - a ten ukazují grafy čís. 5 a 6 - že ačkoli druhá země dohnala první zemi z hlediska toků, zůstává za ní opožděna z hlediska spotřebního kapitálu.

Grafy 5 a 6

Akumulace národního bohatství a spotřebního kapitálu

23) Jako zdroje dat jsem užil zprávy (71).

V krátkém období svého bouřlivého růstu nemohla akumulovat tak velké spotřební bohatství, jako země A v průběhu dlouhodobého období svého pohodlnějšího rozvoje. Země B soustředila svou akumulaci zejména na rozšíření výrobního kapitálu, zajišťujícího rychlejší růst toků; a i v tomto rámci na kapitálově méně náročnou průmyslovou výrobu na úkor kapitálově náročnější dopravy. Relativně mnohem menší část z celkové akumulace byla ve srovnání s druhou zemí určena na rozvoj spotřebního kapitálu (např. stav obytných budov, projekty veřejných služeb atd.). V našich grafech představuje uhlopříčně šráfovaná plocha pod funkcí čistých investic - to je její integrál - národní bohatství a uvnitř ní křížem šráfovaná plocha spotřební kapitál.

Na grafech lze vidět, že - i když jsou v koncových bodech národního důchodu identické pro obě země - integrály akumulace, zvláště spotřebního bohatství, jsou větší v zemi A.

Z řečeného plyne důležitý praktický závěr pro ekonomy, plánovače a hospodářské politiky mírně nebo méně rozvinutých zemí. Nesmíme se stát zajatci "tokové iluze"! Jestliže skutečně chceme předejít vyspělé země, pak to musí být zajištěno nejen v ukazatelích toků, ale také v ukazatelích stavů - a v rámci toho ve spotřebním kapitálu.

4.3. O b ě t o v á n í , o d l o ž e n í , z a n e d b á n í

K problému "toků a stavů" se váže další problém: rozložení břemen růstu v čase. Problém je dobře znám a je tradičně formulován takto:

Můžeme spotřebovávat více dnes, obětující tak budoucí zájmy. Nebo můžeme v zájmu budoucnosti dnes spotřebovávat méně. Úspory se použijí na produktivní investice. To urychlí růst národního důchodu a v konečné analýze přinese větší spotřebu v budoucnosti.

Podle toho má rozhodovatel preferenční uspořádání na množině spotřebních toků, uskutečňujících se k různým datům. Toto

preferenční uspořádání může být prezentováno jako funkce užitku, sčítající diskontované hodnoty spotřeb, uskutečňujících se k různým datům. Diskontní míra vyjadřuje časovou preferenci rozhodovatele.

Od Ramseyovy studie²⁴⁾ spočívají neoklasické optimalizační růstové teorie na argumentaci, jež zde byla stručně naznačena.

V praxi je ovšem skutečné dilema hospodářské politiky ve vztahu k přítomnosti a budoucí poněkud odlišné a každopádně se prezentuje v mnohem různorodější podobě. Není to tak jednoduše jen přítomná spotřeba, kterou je třeba konfrontovat s přítomnými investicemi a - implicitně - budoucí spotřebou. Hospodářští politici, když rozhodují o střednědobých a dlouhodobých plánech, musí zaujmout stanovisko k těmto problémům:

Uspokojíme se relativně pomalým tempem růstu v blízké budoucnosti, řekněme v příštích pěti letech? Nebo chceme jakýmikoli prostředky dosáhnout velmi rychlého růstu už v blízké budoucnosti? Jestliže se rozhodneme pro druhou cestu, potom máme k dispozici tři intertemporální metody urychlení: (1) obětování, (2) odložení a (3) zanedbání. Podívejme se postupně na tyto tři metody.

(1) **O b ě t o v á n í** . Toto je identické s jedním z řešení dilematu, jak je tradičně formulováno: méně spotřeby v přítomnosti a na jejím místě více investic. Odřekneme se spotřebního toku v přítomnosti a z úspor vytvoříme produktivní kapitál. Například jíme méně másla, co se uspořilo vyvezeme a z výtěžku v zahraničí nakoupíme stroje, které instalujeme v novém závodě.

V případě obětování se zřikáme jednou pro vždy uspokojení poptávky, která se neakumuluje; ani nemůže být její uspokojení odloženo. Předpokládáme, že místo 25 kg tuků ročně na hlavu

---

24) Viz (59). Ve spojení s neoklasickými růstovými modely viz obsažné studie: Hahn - Matthews (21) a Koopmans (38).

obyvatele budeme po dobu pěti let spotřebovávat jen 15 kg. Po uplynutí pátého roku si opět můžeme dopřát bohatší zásobování tukem. Možná, že budeme v prvních týdnech spotřebovávat o něco více tuků, ale nakonec se vrátíme k normální úrovni. Počínaje tímto datem však nebudeme po dobu pěti let spotřebovávat 35 kg tuku na hlavu ročně prostě jen proto, abychom dohnali, co chybělo v předcházejících pěti letech. Odřikáme se jednou provždy částí přidělu tuku, o kterou jsme přišli v předcházejících pěti letech.

(2) **O d l o ž e n í** . V tomto případě se odřikáme vytváření stavu, jenž by bylo třeba vytvořit v současnosti (obvykle vytváření spotřebního kapitálu). Ale neodřikáme se toho jednou provždy, ale pouze jsme akcí odložili. Úkol budování spotřebního kapitálu se akumuluje a čím déle jej odkládáme, o to větší bude s tím spojené břemeno v budoucnosti.

"Odložení" je většinou směřováno s "obětováním", ale pojmově jsou jednoznačně odlišitelné.

Typický příklad: napojení předměstských, venkovských a osaměle stojících domů na síť veřejných služeb: na zásobování vodou a kanalizací na současné úrovni. Předpokládejme, že na tyto účely vynaložíme jen polovinu té částky, která by odpovídala v zájmu harmonického růstu současné úrovni našeho ekonomického rozvoje. To samozřejmě vyžaduje oběti od těch, kdo v přítomnosti žijí v domech, které zatím nejsou napojeny na dodávku vody a na kanalizaci. Ale na druhé straně úkol zajistit veřejné služby nepadá, není smeten z pořadu dne, ale koneckonců je problém jen přesunut na následující generaci.

Je vidět, že v protikladu k "čistému" obětování, jež bylo popsáno v části (1), máme co činit s kumulujícími se potřebami, které neodpadají.

(3) **Z a n e d b á n í** . Odřikáme se přítomné spotřeby (toky) nebo vytváření spotřebního kapitálu v přítomnosti (vytváření stavu) takovým způsobem, že to znamená nejen břemeno pro budoucnost, ale výslovně to způsobí škodu.

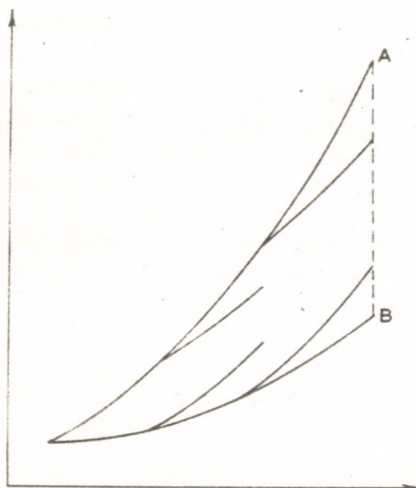
Jestliže omezíme spotřebu másla v současnosti (obětování), sice něco odřikáme sobě, ale budoucí generace budou v tomto směru zajištěné a zdravé.²⁵⁾ Jestliže odložíme budování veřejných služeb na vesnici, přesuneme břemeno na budoucí generaci. Jestliže však tato bude schopna obstarat v dostatečné míře potrubí, zařízení a stroje a pracovní síly pro tento účel, pak mohou být tyto veřejné služby v budoucnosti zajištěny, aniž došlo ke škodě. Ale způsobí nenapravitelné škody, jestliže hříšně zanedbáme po delší dobu školení učitelů. Jestliže po dobu jednoho či dvou desetiletí nevyškolíme dostatečný počet učitelů (zejména pak, jestliže je vybíráme z kulturně slabších vrstev, nebo se výchova děje na nízké úrovni), potom všeobecná kulturní úroveň země utrpí nenapravitelnou škodu.

Pojem "odložení" může být aplikován hlavně na ty procesy, ve kterých převažují m a t e r i á l n í zdroje. Míra výstavby veřejných služeb závisí hlavně na tom, kolik na tento účel poskytneme trub, zařízení a strojů a relativně snadno zaškolených pracovníků. Jelikož výkon závisí v rozsáhlé míře na objemu materiálních zdrojů, je myslitelné náhlé splnění úkolu "skokem". V protikladu k tomu pojem "zanedbání" vzniká hlavně ve spojení s intelektuálními " l i d s k ý m i " procesy - školení učitelů bylo typickým příkladem. Na tomto poli se skoky nevyskytují a nemohou se ani vyskytovat. Předpokládejme, že počet učitelů roste po určité delší období ročně o jeden a půl procenta. Bylo by marné se usnést, že tempo bude od nynějška 5%, takový skok v zrychlení je nemožný. Výchova, výzkum, zlepšování kvality, školení vedoucích v reálném procesu řízení - to vše jsou příklady takových "organických růstových procesů" - p l y n u l é h o v ý v o j e b e z s k o k ů .

---

25) Pochopitelně za předpokladu, že dávky nestlačíme pod biologicky nezbytnou úroveň výživy.

Zanedbání s nenapravitelnými ztrátami

Pojem zanedbání je ilustrován na grafu 7. Před každým rozhodnutím stojíme ve výchozím bodu otevírajícího se pruhu. Jestliže se znova a znova pohybujeme po spodní části pruhu, potom budeme po určité delší době oddělení nepřekročitelnou vzdáleností od cesty, na které jsme mohli být, kdybychom opakovaně volili horní část pruhu. Ani s největším úsilím nemůžeme přeskočit z bodu B do bodu A.

Objasnění tří pojmů, tři "intertemporálních" metod urychlení tempa růstu, jsme shrnuli do tabulky 2.

Intertemporální metody urychlení

Obětování:	Odložení:	Zanedbání:
Odřeknutí se spotřeby (toku) v přítomnosti	Odřeknutí se přítomné spotřeby kapitálové tvorby (stavu)	Odřeknutí se přítomné spotřeby a tvorby spotřebního kapitálu
Neuspokojené potřeby se neakumulují	Neuspokojené potřeby se akumuluji	Neuspokojené potřeby se akumuluji
Pro budoucnost se nevytváří ani břemeno, ani škoda	Pro budoucnost to je břemeno, ale ne škoda	Pro budoucnost je to i břemeno, i škoda

Když jsme na abstraktní úrovni zmíněné tři pojmy oddělili, musíme se zmínit o jejich vzájemných vztazích. Prvky obětování, odložení a zanedbání se často objevují propojené, současně jako důsledek nějakého konkrétního ekonomického rozhodnutí.

Ne každé obětování v sobě zahrnuje odložení a zanedbání, ale téměř každé odložení a zanedbání vyžaduje obětování již v době, kdy k němu dochází.

Každé odložení přerůstá dříve či později v zanedbání, jestliže je neodůvodněně protahováno. Možná že v sobě má prvky zanedbání od samého počátku, ale to se stane zřejmým teprve tehdy, když se těžkosti akumuluji a dají o sobě vědět v katastrofické formě.

Městská doprava je příkladem vzájemného prolínání zmíněných tří forem. Jestliže řešení nějakého dlouho nazrálého úkolu je na delší dobu odloženo, vyžaduje to v mezidobí oběti od městského obyvatelstva. Nakonec se dopravní systém zhroutí, jak je to známé z řady velkých měst. Účinek se násobí, postihuje celý život městských lidí, jejich bezpečnost, hladký průběh produktivní práce. Odložení přerostlo do zanedbání právě proto, že potíže již nejsou dílčí, ale způsobily úzký profil pro celkový rozvoj.

Přesto, že se tyto tři faktory proplétají, jejich abstraktní oddělení v myslích plánovačů je přesto užitečné. Stojí zato před každým rozhodnutím zvažovat, do jaké míry důsledky rozhodnutí zahrnují oběť (jež je přípustná, pokud ti, kteří ji mají přinést, jsou k tomu ochotní), v jaké míře odložení (jež je rovněž přípustné, jestliže nezahrnuje zanedbání a jestliže uvolněné prostředky mohou být výhodněji využity jinde). A konečně, v jaké míře rozhodnutí přináší nezměnitelné a nenapravitelné zanedbání, nebo zanedbání, které může být napraveno jen za cenu velkých ztrát?

Problém má také etický význam: v jakém rozsahu je dnešní generace zavázána starat se o zájmy budoucích generací? Ale ve skutečnosti se přísně m e z i g e n e r a č n í problém týká jen malé části obyvatel. Převažující část těch, kdo navrhuji patnáctiletý plán na léta 1971-1985 je ve věku 30 až 50 let, účastní se dokonce i mladší. Většina z nich tudíž zažije důsledky odložení a zanedbání b ě h e m v l a s t n í h o ž i v o t a .

Jsem dalek toho, abych podceňoval e t i c k é požadavky, s nimiž se setkáváme v dlouhodobém plánování, ale podstatná část těchto problémů nás dovádí k problematice e f e k t i v n o s t i v daleko užším slova smyslu. Abychom se vrátili k předcházejícímu příkladu: zanedbání městské dopravy neznamená pouze, že jsme chytře přesunuli těžké břemeno na bedra "budoucích generací", ale také, že odstranit zhroucení dopravy je mnohem nákladnější, než mu předcházet. Podobně čištění otrávených řek, nové vysazování lesů, parků a sadů si vyžádá mnohem vyšší náklady, než kdybychom se zdrželi zanedbání, jež ničí přírodu.

V konečné analýze lze konstatovat: tempo růstu v blízké budoucnosti může být zvýšeno nejen na úkor přítomné spotřeby (obětování), ale také na úkor budoucnosti (odložení, zanedbání).

Toto konstatování nás přivádí zpět k tématu, vyznačenému v titulu kapitoly: k měření výsledků růstu. Získali jsme další argument proti praxi, která již byla kritizována z jiných hledisek: jmenovitě proti vyjadřování výkonu ekonomického systému globálně pomocí národohospodářských ukazatelů výroby, jejich tempem růstu. Nikdy nesmíme zapomínat na otázku: co se skrývá za vysokým tempem růstu? Možná, že je vysvětlitelné - alespoň zčásti - skutečností, že se vyžadují velké oběti v přítomnosti a budoucnost je obtížena odloženými a zanedbanými úkoly.

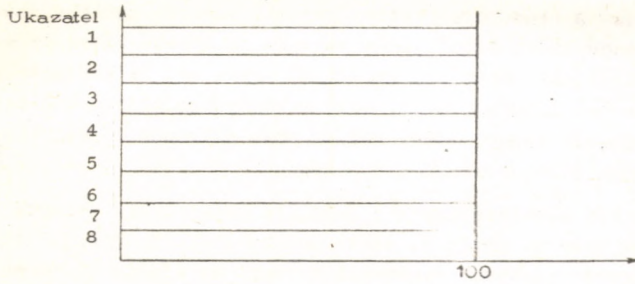
4.4. Čelní linie pokroku

Chtěl bych přispět další myšlenkou k otázce měření požadků harmonie.

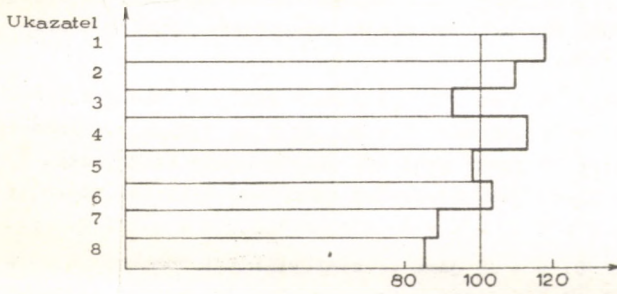
Kapacita země, její ekonomický potenciál v určitém okamžiku může být popsán pomocí vhodně vybraných stavových ukazatelů. Tyto mohou charakterizovat rozsah a skladbu jak hmotného, tak "intelektuálního" kapitálu, jinými slovy přírodní bohatství země, její lidmi vyrobené bohatství, její nejcennější zdroje a bohatství: pracovní síly.

Vytvořme nyní normativy pro vybrané stavové ukazatele. Předpokládejme na okamžik, že jsme schopni stanovit, jaká by byla absolutní hodnota jednotlivých ukazatelů v dané době a v dotyčné zemi, kdyby různé ukazatele byly v přísné harmonii navzájem a i s úrovní všeobecného rozvoje země. Nechť toto je harmonickým normativem stavových ukazatelů a uvažujme normativní hodnotu ukazatele rovnu 100%. Nyní můžeme skutečnou hodnotu každého z ukazatelů vyjádřit jako procento harmonického normativu.

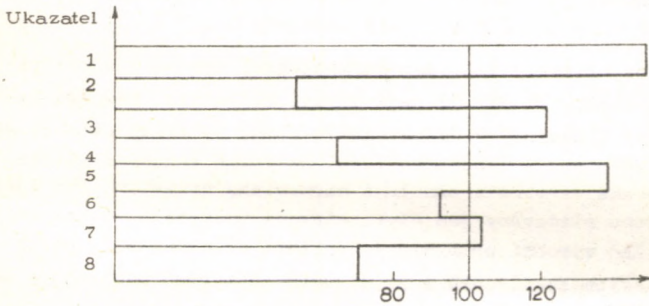
Čelní linie pokroku

Zcela vyrovnaná čelní linie

Relativně vyrovnaná čelní linie

Nevyrovnaná čelní linie

V grafech 8, 9 a 10 je každý ukazatel vyjádřen vodorovným pruhem. Omezení každého pruhu na pravé straně (silná čára) nazýváme čelní linií pokroku.

Graf čís. 8 ilustruje ideální případ: hodnota každého ukazatele je přesně 100%; čelní linie pokroku je svislá čára. Toho nelze ve skutečnosti nikdy dosáhnout, už proto ne, že oněch 100% nelze jednoznačně interpretovat. Ale, i kdybychom přesně znali hodnotu harmonické normy, každý reálný růst zahrnuje tření, sérii přechodných dílkých skoků a opoždění.

Můžeme být zcela spokojeni, jestliže čelní linie pokroku vykáže podobu jako na grafu 9, místo podoby grafu 8. Zde je čelní linie pokroku relativně vyrovnaná v rámci ne příliš širokého pruhu. Potenciál země je harmonický. Je pochopitelně arbitrární, zda omezení pruhu označíme na úrovni $\pm 10\%$ nebo $\pm 20\%$, ale bylo by zřejmě nesprávné, kdybychom pustili skok $\pm 50\%$.

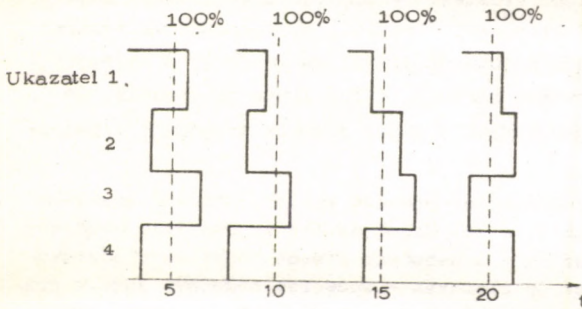
V protikladu k tomu prezentujeme v grafu 10 hluboce nevyrovnanou čelní linií pokroku. Zde se odchylky vymykají z jakéhokoliv pruhu, který by ještě mohl být označen jako harmonický. Zářezy směřující vlevo jsou důsledkem zanedbání v tvorbě stavů země. Potenciál země je neharmonický.

V grafech 8, 9 a 10 jsme prezentovali tři "momentky". Ale studium dynamiky čelní linie pokroku pomocí "filmového záznamu" je mnohem důležitější. I terminologie poukazuje na tento aspekt: nechceme popsat jednoduše strukturu stavů, jejich složení, ale čelní linií pokroku, tedy pohyb.

Srovnajme grafy 11 a 12. Horizontální osa má v obou grafech dvojí úlohu. Zčásti je její pomocí měřen čas: řekněme například stav plánovaný v dvacetiletém plánu na konci pátého, desátého, patnáctého a dvacátého roku. Na druhé straně u každého roku tečkovaná vertikála označuje harmonický normativ. Pro zjednodušení jsou sledovány jen čtyři stavové ukazatele. Mohou to být například výrobní průmyslový kapitál, silniční síť, počet vysokoškolských absolventů a počet bytů. Ale graf neobsahuje empirická čísla a slouží pouze ilustraci.

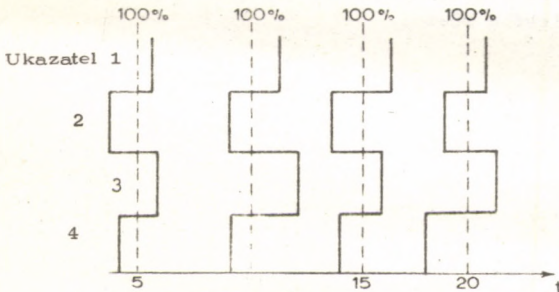
Graf 11

Harmonický pokrok (měřící se čelní linie)

Graf 12

Disharmonický pokrok (ztrnulá čelní linie)

Pokrok vyznačený na grafu 11 může být kvalifikován jako harmonický. Čelní linie totiž mění svou formu: nejdříve jeden ukazatel a potom jiný ukazatel se opožďuje nebo kráčí v čele. To je nejen nezbytné, ale někdy přímo žádoucí: zároje se soustředí pro uskutečnění určitého úkolu, což může přinést úspory v důsledku vyšší efektivity činnosti, provozované ve větším rozsahu. V protikladu k tomu je pokrok na grafu 12 disharmonický. Zářezy se houževnatě udržují, čelní linie je ztrnulá. Odklady se stávají chronickými a stále více se proměňují v zanedbání.

Bylo by doporučeníhodné provést analýzy obdobné analýzám naznačeným v grafech 9 až 12. Nijak neuškodí, jestliže stanovení normativů bude nejisté a nebudeme přesně vědět co představuje 100%. Hlavní věcí je sledovat - způsobem obdobným jako v grafech 11 a 12 - d y n a m i k u p o k r o k u , pohyby vpřed a vzad za zhruba dvacet let u každého ukazatele. Tak se stane zřejmějším, zda máme co činit s pružným přizpůsobováním, s neustále se proměňujícím harmonickým růstem typu, jak je naznačen v grafu 11, nebo s případem ilustrovaným v grafu 12: se ztrnulou disharmonií, která se stala chronickou.

A tím jsme se dostali k tématu následující kapitoly:
k analýze disharmonického růstu.

ZVLÁŠTNÍ TYP DISHARMONICKÉHO RŮSTU : PRUDKÝ RŮST

5.1. Faktory rychlosti

Po probrání pojmu harmonického růstu, jeho požadavků a některých problémů jeho měření, můžeme přejít k rozboru disharmonického růstu. Dříve však je třeba říci něco o faktorech rychlosti růstu.

Především bych rád formuloval jednu hypotézu - velmi opatrně, téměř s obavami z množství rozdílných názorů a kritických připomínek, jež mohu očekávat.

Jsem přesvědčen, že jakmile má země za sebou první bouřlivé období překonávání zaostalosti, období "odrazu" a rozvíjí se více či méně harmonicky dále, vyvine se obvykle jakási "normální" míra růstu. Leží někde kolem 3 - 4% (může to být 2 nebo 5%, ne však 1 nebo 7%).

Není možné, aby reálná míra růstu byla rychlejší nebo dokonce mnohem rychlejší než tato "normální". To však má vždy určité zvláštní důvody. Neexistují ekonomické zázraky. Zmíním se o některých reálných faktorech, které růst urychlují.²⁶⁾

---

26) Pro stručnost se nebudu zabývat "decelerátory", jež mají opačný vliv. Část z nich je prostě opakem faktorů urychlujících růst: značně nepříznivější přírodní podmínky, vnější vykořisťování atd.

(1) Zvláště příznivé p ř í r o d n í p o d m í n k y .
Patří k nim ložiska nerostů, klimatické nebo půdní podmínky zemědělství, poloha u mořského pobřeží a přírodní podmínky přístavů, přírodní krásy přitahující turisty atd. Lze předpokládat, že za jinak stejných podmínek by měl Kuvajt růst rychleji než Egypt nebo Súdán, neboť je nejbohatší zemí pokud jde o ložiska nerostů na 1 obyvatele. Kuvajt je ovšem mimořádný případ. Náš soused, Rumunsko je z hlediska přírodních zdrojů mnohem bohatší než Maďarsko, má mořské pobřeží, a to vše zajišťuje výhody z hlediska míry jeho růstu.

(2) Zvláště příznivá situace z hlediska m e z i n á r o d n í c h k o n f l i k t ů . Tak např. mají výhodné postavení země, které neutrpěly škody v důsledku války. To lze říci o každé ze zemí, jež jsou na špičce ekonomického pokroku: USA, Kanada, Nový Zéland, Švédsko, Švýcarsko.

Jako historický paradox tu lze uvést Německo a Japonsko. Ačkoli obě tyto země prohrály II. světovou válku, byla to právě tato okolnost, jež vedla k značně menším nákladům na zbrojení, než měly země vítězné. Prostředky, ušetřené v důsledku zákazu militarizace, mohly být vynaloženy na ekonomický růst.

(3) V n ě j š í z d r o j e mohou přispět k urychlení růstu. Mohou mít mnoho forem:

- vykořisťování kolonií;
- imigraci. Zejména v současné době migrují vysoce kvalifikovaní specialisté a mezi nimi experti s cennými vědeckými a technickými zkušenostmi do nejvyvinutějších zemí, zatímco náklady na jejich školení jsou vynakládány v jejichrodných zemích;
- zisky z působení kapitálu v zahraničí;
- zahraniční pomoc;
- výdělky, poukazované domů dělníky, pracujícími v zahraničí (to je jeden z vnějších zdrojů Španělska, Itálie, Portugalska, Řecka).

Neexistuje dostatečně spolehlivý a objektivní přehled o skutečném vlivu vnějších zdrojů. Výzkumy tohoto problému byly dosud příliš ovlivněny politickými předsudky, hledisky propagandy a antipropagandy.

(4) Rozvoj země může urychlit vyšší e f e k t i v n o s t výroby a řízení, než v jiných zemích. Vysoká hospodárnost, plné využití zdrojů, plná zaměstnanost, zvláštní úsilí a uvědomění dělníků, podnikavost a iniciativa, rychlé zavádění inovací, prozíravá investiční rozhodnutí, důmyslné transakce v zahraničním obchodě atd. - jevy zařazované pod hlavičku "efektivnost" lze vypočítávat bez konce. Těžko můžeme nalézt zemi, kde působí v š e c h n y s p o l e č n ě . Je však jisté, že mnoho z těchto jevů hrálo roli v ekonomickém rozvoji Sovětského svazu, Japonska nebo USA.

Aktivní úloha plánování tkví v neposlední řadě v hledání adekvátních opatření, jež by zajišťovala efektivnost a právě tím urychlovala růst.

(5) Zvýšení míry zisku, měřené agregátními ukazateli objemu, může být v neposlední řadě i n t e r t e m p o r á l n í m p ř e s k u p o v á n í m , jak se o něm jednalo v předchozí kapitole - jde o obětování, odkládání a zanedbání.

Oprávněnost dlouhodobého plánování je dána zajištěním vyšší než "normální" míry růstu (např. 6, 7 nebo 8%), když je jisté, že v plánovaném období budou některé z akceleračních faktorů, uvedených v odst. 1 - 4 výrazně aktivní, nebo bude-li několik z nich působit společně, nebo když povede k uvědomělému intertemporálnímu přeskupení - obětování, odkladu nebo zanedbání.

5.2. Rozmanitost disharmonických cest

Bylo by chybou idealizovat některou zemi. "Harmonický růst" je ideální konstrukce; ve skutečnosti nikde nepřevažuje ve své čisté podobě. Skutečná ekonomická historie každé země ukazuje různé odchylky od čisté harmonie.

Vše, co bylo doposud v této studii vyloženo, není opravdu nic jiného než hodnoticí systém pro posuzování různých konkrétních historických růstových procesů. Je to, jako kdybychom sestavili seznam školních předmětů a zásad pro známkování - na základě toho lze určit "vysvědčení" každého žáka.

Podívejme se alespoň na rozvoj USA. Dnes je to z hlediska materiálních statků nejbohatší země světa. Cesta jejich růstu však naprosto nebyla harmonická a není taková ani dnes.

Jejich blahobyt je částečně důsledkem mimořádných podmínek, uvedených v části 5.1: příznivé přírodní podmínky, příznivé historické okolnosti, vnější zdroje. K tomu přistoupila (vedle velkého plýtvání) vysoká efektivnost výroby a konečně můžeme i v této zemi nalézt obětování, odkládání a zanedbání. Zmíníme se jen heslovitě o nejcharakterističtějších porušeních dvanácti požadavků, uvedených v oddíle 3.2, označených stejnými čísly jako v uvedeném oddíle:

(1.1) Růst spotřeby nebyl rovnoměrný; časté byly poklesy, vážně dopadající na obyvatelstvo.

(2) I když výsledky uspokojování hmotných potřeb jsou úžasné, existují i vážně zaostávající úseky (městská hromadná doprava, bytová situace v ghettech std.).

(3) Mimořádně ostrá je důchodová nerovnost. Velké skupiny obyvatelstva se nacházejí v nevyhovujícím postavení, zejména mezi černošským obyvatelstvem.

(4.1) Častá byla masová nezaměstnanost (jako právě nyní).

(4.2) I když se dosáhlo velkých úspěchů v ochraně zdraví, chybí všeobecné sociální pojištění, zabezpečující poskytování bezplatné nebo zvýhodněné zdravotní služby.

(4.3) Prakticky neexistuje péče o staré lidi (a po dlouhou dobu nebyla vůbec žádná).

(4.4) Skličující je stav veřejné bezpečnosti.

(5.1) Není téměř žádných sociálních příspěvků na péči o děti.

(5.2) Nerovný je přístup ke vzdělání; děti velkých skupin obyvatelstva se nacházejí ve velmi nevýhodném postavení.

(5.4) Chybí mnoho podmínek sociální rovnosti žen.

(11) Přírodní prostředí je těžce narušeno.

Mnoho základních ekonomických požadavků harmonie se nespokojuje odpovídajícím způsobem. Zejména je třeba uvést požadavek čis. 7 - strukturální proporcionalita v nekonkurenční výrobě; požadavek čis. 8 - rychlý technologický rozvoj, zlepšování kvality a úspěchy výzkumu.

Je všeobecně známo, že USA jsou zemí protikladů. I uvedený přehled prokazuje tuto pravdu, jež se stala otřepanou frází. Právě u země nejbohatší z hlediska hmotných statků je charakteristický disharmonický růst.

Podobně by bylo možno analyzovat i jiné země, ať již země poválečného "hospodářského zázraku" - Japonsko, NSR, nebo zemi, jež v poslední době urychluje svůj rozvoj - Španělsko. V každé z nich lze nalézt charakteristický soubor disharmonických rysů. Možná, že v dalších výzkumech budou klasifikovány hlavní typy disharmonického růstu. V současné době si však nemohu dovolit zabývat se klasifikací. Chci podrobněji pojednat pouze o jednom typu, který budu dále nazývat urychlený růst nebo prudký růst.

5.3. "Čistý" typ prudkého růstu

Při rozvíjení představ o "prudkém růstu" jsem vycházel hlavně ze zkušeností, získaných maďarskou ekonomikou v období let 1949 - 1953. Chci se však pokusit jít dále za zvláštnostmi relativně krátkého období jedné země. Chci představu "prudkého růstu" rozvíjet - ve smyslu dále vymezeném - v poněkud všeobecnějším rámci. Pak bude v tomto smyslu uveden širší typ cesty disharmonického růstu. Některé charakteristické rysy prudkého růstu se projevily i v jiných socialistických zemích a podobné rysy lze nalézt i v nesocialistických zemích, zejména zaostalých, dřívějších koloniích, které se nyní daly na cestu nezávislého samostatného rozvoje a snaží se o rychlý růst.

"Prudký růst" je jedním z "ideálních typů" cesty růstu (interpretujeme-li tento pojem podle terminologie Maxe Webera). Jde o teoretickou konstrukci, jež se nikde v čisté podobě neuskutečnila. Můžeme pouze konstatovat, že v některých zemích se projevily v určitém období jevy, odpovídající symptomům prudkého růstu.

Praktické měření teploty bylo vyřešeno určením dvou dobře definovaných teplot: bodu mrazu a bodu varu vody. Stupnice mezi těmito dvěma "čistými" body byla rozdělena na 100 dílků. Podobnou roli bych chtěl přiřknout teoretickým konstrukcím "čistého" harmonického růstu a "čistého" prudkého růstu. Značná část reálného procesu růstu je směsicí těchto dvou procesů (nebo dalších "čistých" typů, zde nerozebíraných). Konstrukce "čistého" typu usnadňuje popis, vysvětlení a pochopení směsi.

Když jsme zdůvodnili zavedení pojmu, můžeme přejít k jeho definici. Je dána v tabulkové formě. Řádky tabulky 3 jsou vertikálně rozděleny podle dvanácti požadavků harmonického růstu a jejich dílčích požadavků. Sloupce ukazují tři intertemporální metody urychlování: obětování, odložení, zanedbání. Volné políčko v tabulce znamená, že prudký růst nestojí proti požadavkům, zatím co narušení některého z požadavků je označeno křížkem. "Váha" tohoto narušení se vyjadřuje počtem křížků.

Charakteristické disharmonie prudkého růstu

Čís.	Požadavek harmonie	Obětování	Odložení	Zanedbání
(1)	Zvyšování spotřeby	XX		
(2)	Proporcionální uspokojování potřeb spotřebitelů	XX	XX	
(3)	Podněcující a spravedlivé rozdělení důchodů			
(4.1)	Plná zaměstnanost			
(4.2)	Ochrana zdraví		X	
(4.3)	Péče o staré lidi			
(4.4)	Veřejná bezpečnost			
(5.1)	Sociální příspěvek na výchovu dětí			
(5.2)	Stejně příležitosti ke vzdělání			
(5.3)	Mobilita			
(5.4)	Sociální rovnost ženy			
(5.5)	Růst volného času	X		
(6.1)	Rychlý rozvoj vzdělanosti		X	
(6.2)	Kvalitativní soulad mezi požadavky výroby a stavem specialistů		X	X
(7)	Strukturální proporcionality v nekonkurenční výrobě	X	X	

(8.1)	Výrobní technologie na současné úrovni		
(8.2)	Zlepšování kvality	xx	xx
(8.3)	Podpora výzkumu a vývoje		
(9.1)	Rovnováha platební bilance		x
(9.2)	Kvalitativní harmonie mezi vývozem a výrobou		x x
(10)	Pečlivé udržování reprodukovatelného kapitálu	x	x
(11)	Ochrana životního prostředí		x
(12)	Trvalé udržování rezerv		xx

Ačkoliv každé volné políčko i všechny křížky v tabulce jsou podstatné pro pochopení pojmu prudkého růstu, chci věnovat zvláštní pozornost některým hlavním všeobecným charakteristikám.

Prudký růst vyžaduje velké oběti od těch, kteří se na něm podílejí, od současné generace. Ne však jen od nich: je břemenem i pro budoucnost. Odkládá investiční úkoly spotřebního kapitálu, jež jsou zpožděny. Tak se může stát, že spotřební kapitál určité země, která postupovala cestou urychleného růstu, může být značně menší než země, vynakládající stejný objem na 1 obyvatele, avšak při méně prudkém růstu.

Při prudkém růstu zaostává kvalita za kvantitou.

V ekonomice nejsou při prudkém růstu dostatečné rezervy: přizpůsobování není dostatečně pružné nebo rychlé. Na některých úsecích je nedostatek materiálu, energie, náhradních dílů, kapacit, práce: nedostatková situace vede obvykle k silným napětím.

5.4. Příčiny a motivy prudkého růstu

Bylo by nehistorické vysvětlovat prudký růst jako příliš ambiciózní snahu některých států. Bylo by však ještě povrchnější, kdybychom prudký růst kvalifikovali jednoduše jako "iracionální" ekonomickou politiku.

V typických případech se prudký růst objevuje v chudých, zaostalých zemích. Taková byla situace Sovětského svazu ve dvacátých letech, některých východoevropských a asijských socialistických zemí po II. světové válce, avšak totéž tvoří i základ ekonomické politiky prudkého růstu některých nesocialistických zemí Asie a Afriky. "Dostihnout vyvinuté země" není jen heslem megalomaničtých politiků, je to opravdové přání milionů. Je těžké pro maďarského, polského nebo indického hutníka smířit se s myšlenkou, že musí žít hůře než jeho americký soudruh, protože se náhodou narodil v Maďarsku, Polsku nebo Indii a ne v USA. Mezi obyvateli zaostalých zemí můžeme nalézt lidi různých politických přesvědčení. Někteří z nich se domnívají, že ekonomická struktura jejich zemí je přijatelná i s danou příjmovou strukturou, jsou však i jiní, kteří mají opačný názor. Všichni bez výjimky však pokládají za nespravedlivé, že by měla být nepřekonatelná propast mezi životními podmínkami dvou lidí, vykonávajících stejnou práci, stejné kvalifikace a náležejících ke stejné sociální skupině, a to jen proto, že jeden je synem bohatého národa a dru-

hý synem národa chudého. Spolu se zmenšováním vzdáleností, když turismus, kino, televize a ilustrované časopisy přivádějí způsob života bohatších národů na oči chudších zemí, roste v naší době napětí. Toto napětí, vědomí zaostalosti (nemusíme se bát nazvat to takto), zcela lidský pocit závidění - ano, v tom jsou některé důležité motivy prudkého růstu.

Je to doprovázeno pocitem nebezpečí, hrozby. Taková byla situace na začátku rychlého růstu Sovětského svazu; a naprosto stejná je nyní v Číně. Sovětský svaz se obával, že bude napaden a historie dokázala, že jeho obavy nebyly neopodstatněné. Proto usiloval o tak rychlý rozvoj odvětví, která tvořila základnu obranného potenciálu - hutnictví, strojírenství, chemického průmyslu, jaký jen byl možný.

Ač jsem to zdůraznil již v předchozí části této studie, chci znovu podtrhnout: skutečnost, že prudký růst je charakterizován jako disharmonie, neznamena jeho bezpodmínečné o d s o u z e n í . Mohou být historické okolnosti, vyžadující disharmonii (nebo, které jí dělají přinejmenším pochopitelnou, vysvětlitelnou nebo jí omlouvají). A neexistuje ani všeobecně platný návod ke stanovení, kdy je disharmonický růst oprávněný a kdy nikoli.

Nechci tudíž zaujímat stanovisko, doporučující některé země pokračovat v prudkém růstu (nebo jej snad začít) a některé nikoli. K tomuto problému lze přistupovat pouze na základě konkrétní analýzy situace jednotlivých zemí a bylo by vhodnější, aby to vždy udělali domácí ekonomové sami. Já sám se chci omezit na analýzu maďarské situace. Vše, co bude v další kapitole uvedeno jako normativy mínění nebo doporučení, týká se Maďarska bez jakéhokoli nároku na generalizaci.

5.5. Harmonie a míra růstu

Když jsme vysvětlili pojem rychlého růstu, můžeme se vrátit k dilematu, uvedenému v kapitole 1, k vzájemnému vztahu mezi harmonií a mírou růstu.

Teoreticky není mezi těmito dvěma požadavky přímý logický rozpor. Např. dynamický plánový model je myslitelný tam, kde tlaky určují všechny požadavky harmonie a objektivní funkce je maximalizací požadavků harmonie.

Při koncipování této studie jsem však měl na mysli nikoli tlaky a objektivní funkci abstraktního plánovacího modelu, ale praktické snahy, převažující v každodenní ekonomické politice. A z tohoto hlediska může být ekonomická politika směřující k harmonii zřetelně odlišena od politiky, urychlující míru růstu i za cenu narušení požadavků harmonie.

Poněvadž v praxi nelze nalézt ani jednu zemi, kde by byla uplatňována ta či ona "čistá" cesta, provedeme srovnání pomocí myšlenkového experimentu. Jak by se od sebe lišily míry růstu v jedné a téže zemi, kdyby (při jinak stejných vnějších podmínkách a stejné výchozí situaci ve stejném historickém období)

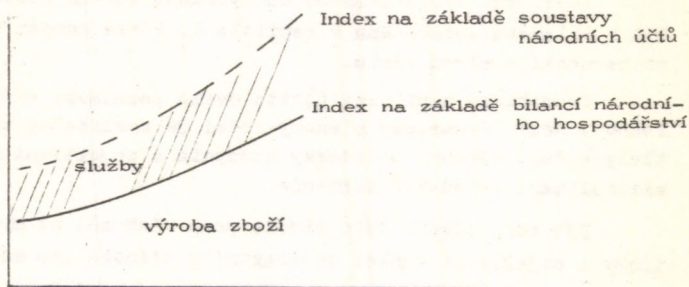
- postupovala "čistou" harmonickou cestou nebo
- postupovala "čistou" cestou urychleného růstu (prudkého růstu)?

Na "čisté" cestě prudkého růstu by agregátní index objemu výroby vykazoval vyšší míru růstu než na "čisté" harmonické cestě.

Velikost odchylek by závisela do určité míry i na ukazateli, použitém pro měření outputu. Čím budou užší hranice outputu, vyjádřeného indexem, tím větší budou odchylky ve prospěch cesty prudkého růstu. Tedy:

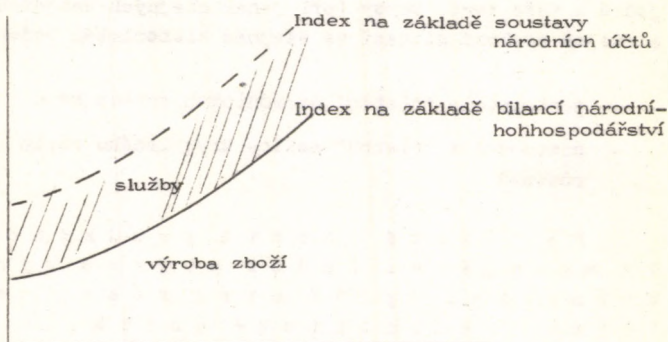
Graf 13

Harmonická cesta měřená pomocí indexů soustavy bilancí
národního hospodářství a soustavy národních účtů

Graf 14

Cesta urychleného růstu měřená pomocí indexů soustavy bilancí
národního hospodářství a soustavy národních účtů

Soustava evidence, vylučující část služeb (soustava bilanční národního hospodářství), vykazuje větší odchylky ve prospěch prudkého růstu než soustava, která služby zachycuje (soustava národních účtů). Je to jen přirozené, poněvadž jedním z charakteristických rysů prudkého růstu je opomíjení služeb, a to se odráží v soustavě bilancí národního hospodářství.²⁷⁾

Tato myšlenka je vyjádřena v grafu 13 a 14. V grafu 13, který vyjadřuje harmonickou cestu, se podíl služeb zvyšuje, zatímco v grafu 14, na cestě prudkého růstu se tento podíl v čase nemění. Jestliže pak obě cesty srovnáme pomocí indexu outputu v soustavě bilancí národního hospodářství, tj. nižší nepřerušovanou čáru, jeví se prudký růst jako značně rychlejší. Když však vycházíme ze soustavy národních účtů a srovnáme obě horní, čerchované křivky, je odchylka menší: pomalejší růst výroby na grafu 13 je do určité míry vyvážen rychlejším růstem služeb.²⁸⁾

---

27) Maďarské statistiky nyní vykazují pro stejná období hlavní data společenské produkce paralelně v obou systémech. I návrhy dlouhodobého plánu byly vypracovány v obou systémech. Při aplikaci soustavy národních účtů vznikají problémy s měřením produkce služeb.

28) Zde bych se rád zmínil o názoru, s nímž se často setkáváme, o němž se však domnívám, že je mylný. Podle něj nemá většího významu, vycházíme-li ze soustavy bilancí národního hospodářství nebo ze soustavy národních účtů, poněvadž při sledování reálných časových řad zjišťujeme v maďarské ekonomice zhruba stejné míry růstu podle obou indexů.

To je však správné pouze v případě uvedeném na grafu 14, tj. tehdy, když podíl služeb je víceméně konstantní.

Logicky by měl být uvedený názor formulován opačně. Zkoumáme-li růst pomaleji rozvíjené země v delším období několika desetiletí, zjišťujeme, že soustava národních účtů i bilance národního hospodářství ukazují zhruba stejné míry růstu, což naznačuje disharmonii. Právě v tomto případě totiž v naší zemi nenastal harmonický růst služeb (tj. v míře přesahující míru růstu výroby).

Odkchyly by byly ještě větší ve prospěch prudkého růstu, kdyby se nesledovala celá společenská výroba, ale pouze průmyslová výroba. Prudký růst - ve srovnání s industriálním rozvojem - zatláčuje do pozadí dopravu, stavebnictví a obchod, a to se pomíjí, jestliže se srovnání omezuje na užší úsek.

I když má výběr ukazatele velký význam, nechtěl bych problém zužovat pouze na něj. Vezměme např. pro srovnání souhrnný ukazatel outputu, např. index hrubého domácího produktu podle pojetí soustavy národních účtů. Mohu pouze opakovat výše uvedený názor: růst bude větší na cestě prudkého růstu než na cestě růstu harmonického, i v případě měření tímto ukazatelem.

Lze to vysvětlit dvěma téměř triviálními důvody. Za prvé je v rámci prudkého růstu podíl spotřeby na národním důchodu relativně nižší a podíl investic vyšší než v případě nezrychlovaného harmonického růstu. Z toho odvozené dodatečné investice zvyšují míru růstu, i když se při překročení určitých hranic realizují s klesající (ale stále pozitivní) hreniční efektivností.

Za druhé se v případě prudkého růstu investice soustřeďují do těch odvětví, v nichž je koeficient využití kapitálu vysoký (tj. zejména do průmyslových investic) a odvětví, v nichž je tento ukazatel nízký, se trvale podceňují a ve značné míře odkládají. Patří k nim především veškerá doprava, bytová výstavba, komunální služby, obchod a jiné služby atd.

Rychlejší růst v období prudkého růstu lze vysvětlit v podmínkách tří pojmů: "obětování - odložení - zanedbání": obětování uvolňuje zdroje pro výrobní účely, zatímco odložení a zanedbání umožňuje soustředit investice do odvětví přímo zrychlujících růst na nejvyšší míru.

To však nelze provádět do nekonečna. Neexistují ovšem přísné "krajní meze". Závisí na politických činitelích, na tom, jak velké oběti a jak dlouho je obyvatelstvo ochotno přinášet. Historická zkušenost ukazuje, že příliš velké oběti nelze zřejmě předpokládat pro příliš dlouhou dobu bez větších politických obtíží.

Problémy však nemusí vyvolávat pouze politický dopad obětování. Odkládané úkoly se hromadí a dříve či později se mění v zanedbání. To pak může vést k ekonomickým frikám, ztrátám a dokonce vážným otrěsům, např. k nedostatku vody, postihujícímu celá města, k dopravním potížím apod. Čím horší je organizace výroby, tím méně efektivní je výroba, a tím horší bude i pracovní morálka, tím spíše povede zrychlovaný růst k vyčerpání.

V historicky výjimečných případech (i když se také vyskytují) se vysoce urychlovaná míra růstu zpomaluje náhle. Charakterističtější je spíše pozvolné zpomalování míry růstu, snad proti vůli a úsilí ekonomické politiky o zvyšování tempa růstu.

Když se auto, ženoucí se po rovné dálnici přiblíží ke kopci, může se špatný řidič těšit iluzí, že může pouze sešlápnutím pedálu udržet svou rychlost.²⁹⁾ Výsledkem pak je, že se motor začne zalykat a brzo se zaškrtí. Dobrý řidič ví co dělat: musí zařadit nižší rychlost. Motor pak dokáže stoupat do kopce sice pomaleji, ale jistě a bez nebezpečí zastavení.

Toto "přeřazení na nižší rychlostní stupeň" bude předmětem další kapitoly. V 5. kapitole jsme zatím mluvili o disharmonii v n e j o b e c n ě j š í c h r y s e c h a nyní se obrátíme ke značně k o n k r é t n ě j š í analýze maďarské ekonomiky.

---

29) Příklad byl s určitou modifikací vypůjčen od F. Jánosyho.

KAPITOLA 6

MAĎARSKO V PŘECHODU OD DISHARMONICKÉ NA HARMONICKOU CESTU

6.1. Uspokojování požadavků harmonie: Dvanáct požadavků

Ekonomická politika prudkého růstu ve své extrémní, ostré podobě převažovala v Maďarsku v relativně krátkém období asi čtyř či pěti let. Rozhodující političtí činitelé, strana, vláda a ekonomové začali kritizovat ekonomickou politiku předchozích let již v roce 1953.³⁰⁾ Od té doby se opakovaně potvrzovalo, že míra růstu nesmí být urychlována nebo nadměrně podněcována.

Před půldruhým desetiletím se v naší zemi podnikly důležité kroky směrem k cestě harmonického růstu. Kde jsme nyní?

Omezený prostor, který mám k dispozici, znemožňuje vyčerpávající hodnocení. Musíme se spokojit s krátkým pohledem na současnou maďarskou ekonomickou situaci. Budeme postupně probírat požadavky harmonického růstu jeden po druhém. Zdůrazním pouze hlavní charakteristické rysy, které zaslouží pozornosti z hlediska mé studie - harmonie a disharmonie.

(1) Zvyšování spotřeby. V tomto směru nastaly nejpodstatnější změny. V době prudkého růstu hmotná spotřeba stagnovala a v krátkém období dokonce hluboce poklesla. V posledních patnácti letech však byl její růst nepřetržitý, neobjevila se ani stagnace, ani pokles.

---

30) Oficiální terminologie používala pro jev, který nazývám prudkým růstem několik termínů: urychlená míra industrializace, přepjaté plány atd. Studie F. Jánossyho (34) zavedla jiný termín: v té době podle jeho mínění dosahovalo Maďarsko při snaze o vysokou míru rozvoje pouze "kvazirozvoj".

V deseti letech od roku 1960 do roku 1969 vzrostla hmotná spotřeba na 1 obyvatele celkem o 40 %, což odpovídá ročnímu růstu o 3,4 %.

(2) P r o p o r c i o n á l n í u s p o k o j o v á n í p o t ř e b s p o t ř e b i t e l ů. Mnoho úsilí bylo v patnácti letech vynaloženo na odstranění disproporcí. Ani dnes však nemůžeme říci, že tento požadavek byl splněn.

Zlepšování bytových podmínek je pomalejší než by se dalo očekávat vzhledem k celkovému růstu úrovně naší ekonomiky. Zaostali jsme za úrovní, odpovídající "hlavnímu mezinárodnímu proudu". Abychom se dostali do "hlavního proudu", museli bychom v bytové výstavbě předstihnout země na podobné úrovni. Naneštěstí můžeme ve skupině mírně rozvinutých nalézt řadu zemí, vůči nimž se naše opoždění nesnižuje, ale roste. V této souvislosti je právě započatý pětiletý plán slibný, poněvadž podstatně rozšiřuje bytovou výstavbu.

Vážné je zaostávání při uspokojování dopravních potřeb spotřebitelů. O tom však pojednáme později, v souvislosti s požadavkem číslo 7.

Podobně se nedostatečně zrychloval rozvoj hmotných i nehmotných služeb. Připomenme si jen zaostalost sítě služeb na úseku oprav spotřebního zboží dlouhodobé spotřeby. Není to ovšem maďarská specialita, ale disharmonický jev, který se objevuje v řadě zemí.

(3) P o d n ě c u j í c í a s p r a v e d l i v é r o z d ě l e n í d ů c h o d ů. Maďarští ekonomové nemají na situaci jednotný názor. Mohla by být rozhodně zlepšena, nelze však v Maďarsku nalézt nápadné rozpory v rozdělování důchodů, jež by se dotýkaly širokých vrstev.

(4.1) P l n á z a m ě s t n a n o s t byla plně zajištěna (v období prudkého růstu i později); to je velká výmohlost našeho systému.

(4.2) O c h r a n a z d r a v í. Můžeme zaznamenat mnoho úspěchů, především to, že sociální zabezpečení je prakticky

všeobecné i s poskytováním nemocniční péče obyvatelstvu bezplatně nebo za sníženou úplatou. Vyskytují se ovšem disproporce. Zmíním se pouze o dvou. Z hlediska poměru počtu lékařů vůči obyvatelstvu zaujímá Maďarsko významné 9. místo v Evropě. Avšak ve srovnání s tím zůstáváme v počtu nemocničních lůžek na obyvatele - v tomto žebříčku je Maďarsko až na 17. místě. Jednou z oblastí, kde převládá "odkládání" je výstavba nemocnic. ³¹⁾

(4.3) P e n z e . Máme všeobecný penzijní systém. Je pravdou, že úroveň penzí je nízká. Ale sama skutečnost státní péče o organizaci péče o staré lidi může být pokládána za výrazný úspěch.

(4.4) V e ř e j n á b e z p e č n o s t . Nemáme zvláštních důvodů ke stížnostem. Veřejná bezpečnost je podstatně lepší než v mnoha bohatších zemích.

O požadavcích 4.1 - 4.4 lze celkem konstatovat, že naše úspěchy na úseku z a b e z p e č e n í hmotného a společenského života jsou pozoruhodné. Je to faktor obvykle opomíjený v mezinárodních srovnáních, jež se zaměřují výhradně na jeden nebo dva ukazatele objemové (např. spotřebu na 1 obyvatele apod.).

(5) M o ž n o s t s v o b o d n é h o u p l a t n ě - n í s c h o p n o s t í . Bylo by těžké udělovat zde výstižné "známky". V uspokojování těchto požadavků se setkáváme s velkými úspěchy i s výrazným zanedbáním. Omezují se pouze na zdůraznění nejdůležitějšího výsledku - bezplatného vzdělání. To je nejdůležitější materiální základ, umožňující mladým lidem začínat od stejné startovní čáry. Je to doplňováno mnoha dalšími opatřeními. Nemůžeme však dosud říci, že možnosti jsou opravdu rovné a že cesta je v tom otevřena pro všechny stejně. Nemůže být pochyb, že mladý člověk, který byl vychován v méně kulturním domově, jehož rodiče mohou věnovat poměrně méně prostředků na zvláštní hodiny, učení jazykům, nákup knih a kteří mají méně osobních známostí, usnadňujících cestu mladých lidí atd., začíná stále ještě s handicapem.

---

31) Zdrojem těchto dat je publikace (25) Výboru dlouholetého plánu pro pracovní síly a životní úroveň.

To však vede k řadě problémů, jež by přesáhly rozsah mé studie - chci spíše signalizovat existenci tohoto problému.

(6.1) Rychlý rozvoj vzdělání.

Situace je charakterizována pozoruhodným vývojem na straně jedné a mnohými odklady a zanedbáním na straně druhé. Tak např. nízká úroveň platů učitelských kádřů znamená zanedbání, které vyvolá, jak se obávám, na dlouhou dobu nepříznivý dopad v nevhodném výběru kádřů a nakonec v kvalitě vzdělání. Navíc existuje určité zpoždění v investicích do vzdělání, v obnově a rozšiřování budov a vybavení. V zemích, jež se nacházejí na stejné úrovni jako dnes Maďarsko, se vynakládá na vzdělání kolem 4,5 - 5 % hrubého domácího produktu, zatímco Maďarsko vynakládá na tyto účely značně méně. ³²⁾

(6.2) Kvalitativní soulad mezi požadavky výroby na specialisty a jejich stavem. Rychlý přesun z vesnice do měst polevuje. Výroba začíná stravovat "surovou" pracovní sílu, jež do závodů přišla v posledních desetiletích - stávají se z nich nyní skuteční dělníci. V tomto směru jsme pokročili směrem k souladu.

(7) Strukturální proporcionalita v nekonkurenční výrobě. Tak jako v předchozí části se nebudeme zabývat tou částí výroby, jež je zaměřena na náhradu dovozu. Tato otázka je nanejvýše úzce spojena s problémy mezinárodní dělby práce, specializace a soběstačnosti, což vše jsem z okruhu studie vyloučil. Věnuji proto pouze několik poznámek jednomu odvětví, a to dopravě a spojům. To nesporně patří z převážné části k nekonkurenčním odvětvím. Můžeme dovážet automobily nebo letadla, ale cesty, čerpadla, opravy, tratě, letiště musejí být zde, v Maďarsku.

Vedle bytové výstavby je právě toto úsek, kde se jev, který nazývám "odkládáním" projevuje nejvíce. Všude na světě, včetně

---

32) Pramen: kniha J. Kovácsze (44) a referát (11).

Maďarska, se projevuje mnoho názorů na motorismus. Existují lidé, kteří jeho rozšíření hodnotí kladně, zatímco jiní se na něj zlobí a pokládají jej za jednu z neškodlivějších tendencí našeho věku. Tento proces se může do určité míry zpomalit za předpokladu, že potřeba dopravy se bude uspokojovat jinak.³³⁾ Dříve či později však tato tendence prorazí. S roustoucí životní úrovní roste i počet automobilů. Vůz tažený koňmi již byl nahrazen nákladním automobilem a v soutěži železnice s nákladními automobily má vlak z řady hledisek podstatné nevýhody, takže podíl automobilů v budoucnosti dále poroste.

V Maďarsku počet automobilů rychle roste, i když zaostáváme za mezinárodním "hlavním proudem". Ukazuje to graf 15.³⁴⁾ To však není ve skutečnosti hlavní problém. Ve skutečnosti je snadné zvýšit počet vozů i náhle. Chybí-li domácí produkce, je to pouze problém zahraniční směny. Skutečný problém vyvstává u s t a t k ů , k t e r é m o t o r i s m u s d o p l ň ů j í . Zde právě je již dnes nedostatek i při současném stavu motorizace. Jde o opravy a dodávky náhradních dílů, síť čerpadel, dopravní signály a značky a hlavně silnice. Stavba silnic vyžaduje velké materiální zdroje. Je to úkol, který jsme po celá léta zatlačovali do pozadí - a zanedbávání pokračuje. Vynakládáme na silnice značně

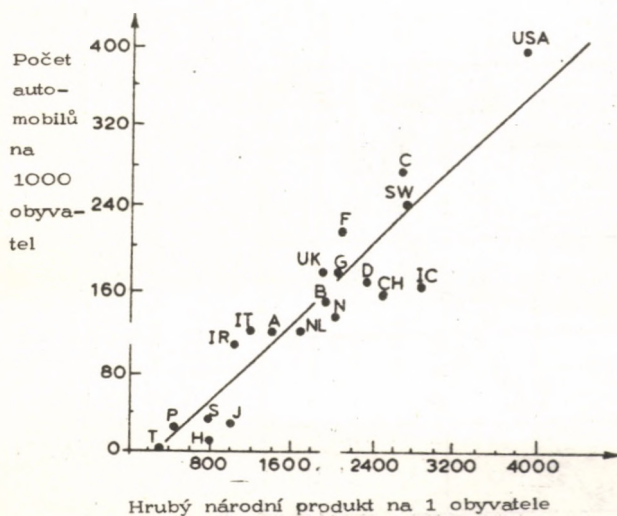
33) S určitou sebeironií se na maďarské Státní plánovací komisi vyprávěla tato historka: Na jedné konferenci se diskutoval dlouhodobý plán motorizace a někteří účastníci bojovali proti rychlému zvyšování počtu automobilů dobře fundovanými argumenty: znečištění ovzduší, vznik dopravních zácp ve velkých městech atd. Když se však účastníci diskuse na sebe blíže podívali, zjistili, že všichni, jak zastánci, tak odpůrci motorismu měli vlastní vozy.

34) Základem grafu 15 a 16 jsou data článku (16) západoněmeckého ekonoma Hoffmanna. Hoffmann provedl propočty na základě údajů 21 kapitalistických zemí za léta kolem roku 1966. V grafu 15 byla Hoffmannova data převzata bez jakékoli změny i s regresní přímkou, kterou vypočetl a pouze jsem označil místo Maďarska v roce 1966. U grafu 16 jsem převzal Hoffmannovy body, k nimž jsem vypočetl regresní přímkou a zaznamenal místo Maďarska v roce 1966.

Musím přiznat, že převzetím těchto dvou grafů jsem se do určité míry dostal do konfliktu s dřívějšími názory své studie. Hoffmann zde totiž bral v úvahu standardní data soustavy národních účtů jako měřítko rozvoje a já jsem vysvětloval, proč

Graf 15

"Hlavní proud" u počtu automobilů

A - Rakousko

B - Belgie

C - Kanada

D - Dánsko

F - Francie

G - NSR

IC - Island

IT - Itálie

IR - Irsko

J - Japonsko

NL - Nizozemsko

N - Norsko

P - Portugalsko

S - Španělsko

SW - Švédsko

CH - Švýcarsko

T - Turecko

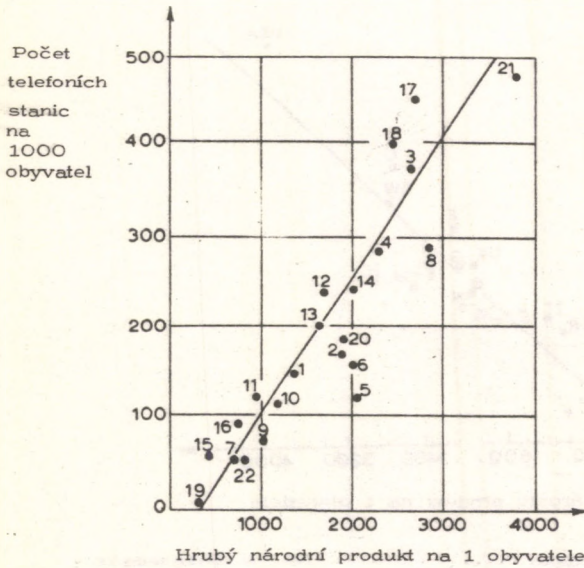
UK - Spojené království

USA - Spojené státy

H - Maďarsko

Hlavní proud u počtu telefonních stanic

1 - Rakousko	12 - Lucembursko
2 - Belgie	13 - Nizozemsko
3 - Kanada	14 - Norsko
4 - Dánsko	15 - Portugalsko
5 - Francie	16 - Španělsko
6 - NSR	17 - Švédsko
7 - Řecko	18 - Švýcarsko
8 - Island	19 - Turecko
9 - Irsko	20 - Spojené království
10 - Itálie	21 - USA
11 - Japonsko	22 - Maďarsko

méně než země, jež bychom měli dosáhnout urychlenou výstavbou silniční sítě. Tak např. Švýcarsko vynakládá na stavbu a údržbu silnic 2,7 % hrubého domácího produktu, NSR 2,6 % hrubého domácího produktu, Finsko 2,2 %, zatím co Maďarsko pouze 0,9 %. 35)

Prostředky městské hromadné dopravy jsou přeplněné všude na světě, zde nemá význam konfrontovat naši situaci s "hlavním proudem". Je však třeba říci, že jsme v několika ohledech zaostali za požadavky obyvatelstva a nemůžeme se uspokojovat tím, že by pomalejší růst počtu automobilů byl kompenzován rychlým rozvojem hromadné dopravy.

Ve spojích není obraz jednoznačný. Tak máme např. určité úspěchy ve vyrovnávání se s hlavním proudem v rozšiřování televize. Existuje však vážné zaostávání v rozvíjení telefonní sítě, jak to zřetelně ukazuje graf 16.

(8.1) V ý r o b n í t e c h n o l o g i e n a s o u -
č a s n é ú r o v n i . V uspokojování tohoto požadavku lze pozorovat určité nedostatky, není to však charakteristický problém naší ekonomiky. V tomto ohledu bychom se mohli na většině úseků vyrovnat s všeobecnou úrovní, odpovídající stupni našeho vývoje.

(8.2) Z l e p š o v á n í k v a l i t y . To je ovšem náš nejvážnější problém. I když se kvalita mnoha našich výrobků zlepšila, vyskytuje se mnoho oprávněných stížností. Jedním z nejvytrvalejších z pozůstatků éry prudkého růstu je zaostávání kvality za kvantitativním růstem výroby.

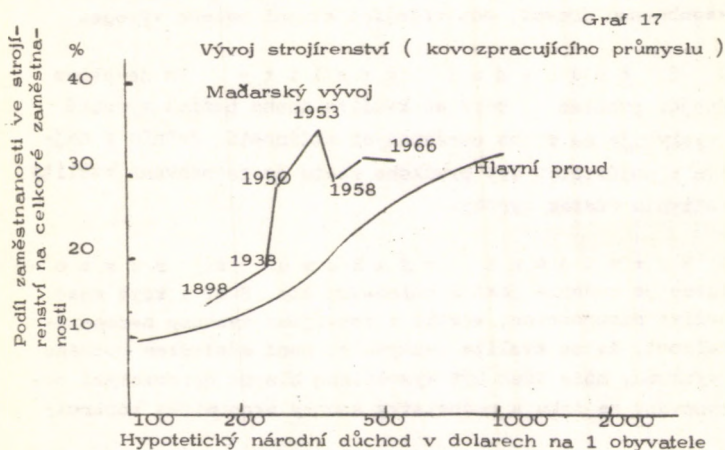
(8.3) R o z v í j e n í v ý z k u m u a r o z v o -
j e . Situace je podobná jako u požadavku čís. 8.1: i když snad existuje určitá disproporce, vcelku v rozvíjení výzkumu nezaostáváme. Skutečnost, že se kvalita nezvyšuje, není důsledkem možného zanedbání výzkumu, může však být vysvětlena hlavně chronickými poruchami rovnováhy na trhu a nedostatky souhrny ekonomické kontroly

pokrač. 34) mohou dát zkreslený obraz. Doufám však, že tato nedůslednost nepovede k nedorozumění. V důsledku nedostatku lepšího ukazatele mohou oba uvedené grafy i v této formě ukázat relativní zaostalost v této důležité sféře.
35) Pramen (70).

a podniků (viz kapitoly 7 a 8).

(9.1) Rovnováha platební bilance. Kvantitativní a kvalitativní rozvoj vývozu je nevyrovnaný; vzestupy se střídají s poklesy. Nepodařilo se nám natrvalo překonat obtíže našeho zahraničního obchodu. Zde též musíme čelit problému "odkládání": ač se opakovaně rozhodovalo řešit problém nyní, odkládalo se nakonec řešení problému zahraničního obchodu na další rok.

(9.2) Kvalitativní soulad mezi vývozem a výrobou. V této souvislosti bych se chtěl odvolat na analýzy situace maďarského strojírenského vývozu.³⁶⁾ Jeden z hlavních výsledků analýzy je uveden v grafu 17. Vodorovná osa ukazuje hypotetický národní důchod na 1 obyvatele jako ukazatel celkové ekonomické úrovně, osa vertikální (jež má vyjádřit váhu strojírenství) ukazuje zaměstnanost ve strojírenských odvětvích jako procento celkové zaměstnanosti v průmyslu. Spodní křivka ukazuje mezinárodní "hlavní proud". Horní křivka je linkou maďarského vývoje.

36) Výzkum provedla Z. Bekkerová, jejíž závěry jsou shrnuty v článku (5). Závěry analýzy a graf byly převzaty z článku.

Graf ukazuje, že se Maďarsko vyvíjelo jak na počátku, tak na konci sledovaného období poněkud nad hlavním proudem. ³⁷⁾ V době ostře podněcovaného prudkého růstu však křivka vyskočila vysoko nad hlavní proud, později jsme se ale stále více blížili hlavnímu proudu.

Rozvíjení strojírenství je správné a patří k jevům, které doprovázejí obecný rozvoj ekonomiky. Je též pochopitelné, že nevyrabíme všechny stroje doma, ale do určité míry se specializujeme - máme strojírenský vývoz i dovoz. Není však zřejmě oprávněné, aby se Maďarsko zaměřilo na výrobu strojů ve větší míře než dejme tomu NSR nebo Švýcarsko - to nelze zdůvodnit ani z hlediska efektivnosti, ani argumenty politickými nebo morálními.

Jiný obraz zjistíme při zkoumání nikoli strojírenské výroby, ale strojírenského vývozu do vyspělých zemí. V tomto ohledu sleduje Maďarsko těsně křivku mezinárodního hlavního proudu; nevyvážíme do vyvinutých zemí ani méně, ani více strojů než jiné země na podobné úrovni. Lze to vysvětlit tím, že roztoucí objem výroby je více či méně záležitostí rozhodnutí. Kdybychom vybudovali více strojírenských továren, byla by výroba větší. Úspěch vývozu do vyvinutých zemí však záleží hlavně na kvalitě maďarských strojů. Ale, jak jsem již zdůraznil výše, zlepšení kvality je "organickým procesem". Nemůže být zlepšena najednou, pouhým rozhodnutím: musí se vytrvale a trpělivě zlepšovat technické vzdělání, zručnost a schopnost.

V případech strojírenství ukazuje graf 17, že se vývoz a úroveň kvality postupně sblíží. Platí to i pro ostatní odvětví a lze to pokládat za všeobecnou tendenci. Z tohoto hlediska jsme se podstatně přiblížili požadavkům harmonie.

---

37) Studie Z. Bekkerové vyjadřuje hlavní proud prostou křivkou a nikoli pruhem. Pokud by byl proud charakterizován pruhem kolem křivky, zjistilo by se asi, že na počátku i konci vývoje by cesta Maďarska zapadla do pruhu nebo nedaleko něj.

(10) Pečlivé udržování reprodukovatelného kapitálu. Je těžko udělat si celkový obraz. Zdá se však, že údržba existujících starých obytných a veřejných budov a silnic a v některých odvětvích údržba starých strojů a dopravních prostředků stále zaostává, zatímco se rychle budují nové objekty.

(11) Ochrana přírody. Dosáhli jsme takové úrovně ekonomického rozvoje, kdy se destrukce přírodního prostředí stává reálným nebezpečím. Udělali jsme dosud málo chyb a snad jsme dosud nezpůsobili konečné, nenapravitelné škody, nemůžeme však ani naneštěstí říci, že byla učiněna všechna nutná opatření k ochraně přírody. Uvedu pouze jeden případ: i když jsme stále ještě na průměrné úrovni jak průmyslového rozvoje, tak motorizace, je Budapešť již "na špičce" světového žebříčku pokud jde o znečišťování ovzduší. Ochrana přírody bude v budoucnosti vyžadovat značné zdroje.

(12) Trvalé udržování rezerv. I když se v mnoha úsecích nedostatek uvolnil ve srovnání s obdobím vrcholného prudkého růstu, stále jej ještě cítíme. Zásobování často zaostává za poptávkou jak na spotřebitelském trhu, tak ve výrobní sféře, zejména však na trhu investičních statků. Tento jev projednáme zvlášť v kapitole 8.

6.2. Uspokojování požadavků harmonie - shrnutí

Po přehlednutí dvanácti požadavků harmonie, toho jak jsou respektovány v Maďarsku, shrneme nyní naše tvrzení pomocí tabulky 4. Její struktura je shodná s tabulkou 3, která byla použita k definici "čistého" typu prudkého růstu. V tabulce 4 jsou křížky uvedeny jen tam, kde se ten nebo onen požadavek harmonie stále ještě porušuje i v sedmdesátých letech. Srovnáním těchto dvou tabulek lze zjistit (i když jen ve vysoce agregované a zjednodušené formě), kde stále sledujeme cestu prudkého růstu a kde jsme se od ní odchýlili.

Tabulka 4

Současné uspokojování požadavků harmonie				
Čís.	Požadavek harmonie	Obětovaní	Odložení	Zanedbání
(1)	Zvyšování spotřeby			
(2)	Proporcionální uspokojování potřeb spotřebitelů	XX	XX	
(3)	Podněcující a spravedlivé rozdělení důchodů			
(4.1)	Plná zaměstnanost			
(4.2)	Ochrana zdraví		X	
(4.3)	Péče o staré lidi			
(4.4)	Veřejná bezpečnost			
(5.1)	Sociální příspěvek na výchovu dětí			
(5.2)	Stejná příležitost ke vzdělání			
(5.3)	Mobilita			
(5.4)	Sociální rovnost ženy			
(5.5)	Růst volného času	X		
(6.1)	Rychlý rozvoj vzdělanosti			X
(6.2)	Kvalitativní soulad mezi požadavky výroby a stavem specialistů			
(7)	Strukturální proporcionalita v nekonkurenční výrobě	X	XX	
(8.1)	Výrobní technologie na současné úrovni			
(8.2)	Zlepšování kvality	X	X	X
(8.3)	Podpora výzkumu a vývoje			
(9.1)	Rovnováha platební bilance		X	
(9.2)	Kvalitativní harmonie mezi vývozem a výrobou			
(10)	Pečlivé udržování reprodukovatelného kapitálu	X	X	
(11)	Ochrana životního prostředí		X	X
(12)	Trvalé udržování rezerv		X	

Nejdůležitější změna ve srovnání s obdobím 1949-53 se projevuje v uspokojování požadavku čís. 1: **s p o t ř e b a p r a v i d e l n ě a v ý r a z n ě r o s t e .** To má základní význam. Samotná tato změna by stačila prokázat, že hospodářský vývoj v posledním půldruhém desetiletí by se neměl posuzovat jako "prudký růst" v klasickém slova smyslu.

Současné nelze jednoznačně říci, že jsme přešli na cestu harmonického růstu. Při podrobnějším srovnání tabulek 3 a 4 můžeme konstatovat, že jen několik požadavků není respektováno ani dnes, snad najdeme v některých políčkách pouze jeden křížek místo dvou, ale najdeme i některá, kde situace odpovídá typickým příznakům "prudkého růstu" ještě dnes.

Půldruhého desetiletí bylo Maďarsko ve stadiu přechodu mezi prudkým růstem a cestou harmonického růstu. Tento přechod je však pomalý, v mnoha podrobnostech nedůsledný a dokonce s recidivami; mnoho starých odkladů a zanedbání pokračuje. Přesun není skutečně plánován, je plný improvisací, opatření přijímaných pod tlakem starých hříchů.

K těmto poznámkám lze dodat, že přechod byl proveden nejistě a neohrabeně.

Zde se opět musíme obrátit k dilematu, jímž jsme začal svoji studii: konflikt mezi "harmonickou duší" a "duší vyznávající tempo růstu". Na konci předchozí kapitoly jsem to konstatoval v o b e c n ě f o r m ě , v souvislosti s abstraktním srovnáním "čistě" harmonické a "čistě" zrychlované cesty. Nyní však vyžaduje k o n k r é t n í analýza současné maďarské situace opětné položení této otázky.

Dosud nepadlo konečné rozhodnutí o pětiletém plánu. Vypracované materiály a diskuse, jež dosud proběhly, tento konflikt odrážejí. Přání dosáhnout harmonického růstu se vyjadřuje sterým způsobem. Ale zdá se, jako bychom váhali uznat skutečnost, že by to pravděpodobně vedlo ke snížení míry růstu agregátních objemových ukazatelů; jako bychom se styděli zaostat za mírou růstu některých zemí. Ve skutečnosti není proč se stydět. Ani současná, ani budoucí generace a tím méně historie nebudou hodnotit současnou ekonomickou politiku naší země podle dosažené míry růstu, ale spíše po-

dle toho, jestli se podaří dát do pořádku, konsolidovat maďarskou ekonomiku a zajistit spokojenost lidu.

6.3. P ř e c h o d a m í r a r ů s t u

Na konci předchozí kapitoly jsem se snažil ukázat, že pokud může země - v myšlenkovém experimentu - pokračovat z jednoho výchozího stavu po dvou cestách, bude míra růstu agregovaných objemových indexů pomalejší na harmonické cestě než na cestě prudkého růstu.

Nyní však nechceme srovnávat dvě hypotetické cesty, ale hledat odpověď na tuto otázku: jaký je vliv p ř e c h o d u na míru růstu? Z logického hlediska je to problém zcela jiného druhu. Jde totiž o to, co se stane, když země chce přejít z cesty zrychlovaného růstu na cestu harmonickou. V takovém případě si prostě nevybírám pomalejší dráhu, ale v přechodném období bude následný brzdící efekt nevyhnutelný.

Jeden prostý důkaz: v případě prudkého růstu vynakládá země 1 % hrubého domácího produktu na výstavbu silnic, v případě harmonického růstu na to vynakládá 2 %. Když však po dobu dvou desetiletí vynakládá 1 % a pak chce přejít na harmonickou cestu, musí dlouhou dobu vynakládat v í c e než 2 %, aby se "chytila", aby navíc k úkolům, jež jsou nutné nyní, realizovala i vše to, co bylo odloženo. A stavba silnic patří k těm investicím, kde účinnost investic je zvláště nízká. Když pak budeme vynakládat místo 1 % na tento účel 2,5 % místo abychom pomocí těchto zdrojů budovali strojírenské závody, v nichž je účinnost základních fondů vysoká, míra růstu produkce se nepochybně sníží.

Stojí za to připomenout v této souvislosti některé maďarské údaje. Vezměme jako základ měření účinnosti základních fondů v maďarském průmyslu a zemědělství (podle terminologie maďarské statistiky; hrubý domácí produkt v cenách let 1969 a 1968 dělený hrubou hodnotou fixních fondů k 1. lednu 1969 v cenách roku 1968).³⁸⁾ Tento ukazatel dosahuje hodnoty 0,07 ve vodním hospodářství, 0,14 v dopravě a spojích a 0,04 v osobních službách a bytovém hospodář-

³⁸⁾ Pramen: publikace (72) Ústředního statistického úřadu.

ství. Je zřejmé, že čím výraznější je přesun investic k posledním odvětvím, tím více se snižuje průměrná účinnost investic v národním hospodářství, tzn. že se nezbytně zpomaluje míra růstu.

Zpomalování na začátku přechodu k harmonické cestě je důsledkem a nikoli cílem nebo prostředkem. Není cílem: nezpomalujeme proto, že bychom dávali přednost pohodlnému tempu před rychlým. Není ani prostředkem: nic bychom zpomalováním rozvoje ekonomiky nezískali. Kdyby se každá činnost prováděla zdlouhavěji než dříve, nepřiblížili bychom se k harmonii ani o trochu. Určité procesy se musí zpomalit, ostatní, např. tvorba spotřebního kapitálu, rozvoj výrobních odvětví a služeb (jež dosud zaostávaly) se musí zrychlit, tzn. že činnosti a zdroje musí být nakonec do jisté míry přeskupeňy.

Je naprosto jisté, že se růst agregátních indexů objemu v době přechodu zpomalí.

Nahrazování odkladů a zanedbávání bude nezbytně působit k deceleraci alespoň na hlavních úsecích. Tento efekt lze více či méně spolehlivě předvídat a plánovat.

Současně (a do jisté míry jako nezávislý proces) může u nás nastat zlepšení efektivity. Pod pojmem "efektivnost" podle oddílu 5.1 lze zahrnovat mnoho činitelů: racionalitu ekonomických rozhodnutí, píli dělníků a jejich pracovní kázeň, pravidelný chod ekonomického života atd. Když se toto vše zlepší, bude to samozřejmě působit ke zvyšování agregátních ukazatelů objemu výroby. Odstranění disproporcí, důslednější respektování požadavků harmonie může samo přispět ke zvýšení efektivity, ačkoli tento přínos se může uplatňovat v mnoha směrech a se zpožděním, takže je těžko "dát na to hlavu".

Řízení ekonomiky se ovšem nesmí dívat pasívně na vývoj efektivity, ale musí různými způsoby zajišťovat zlepšení. Úkolem plánování je podílet se na vypracování nezbytných opatření. Je ovšem obtížné plánovat v číslech a spolehlivě předpokládaný efekt opatření, zaměřených na zvýšení efektivity.

Nakonec je v analýze nemožné dát přesnou a nezvratnou odpověď

na otázku, jaké míry růstu hospodářství v příštích patnácti letech dosáhne. 39) Omezím se na načrtnutí několika alternativních prognóz:

(a) Když dosáhneme přechodu na harmonickou cestu růstu s plnou důsledností a efektivnost se přitom ve srovnání s dřívější situací nezvýší, pak se míra růstu agregátních ukazatelů výroby výrazně sníží.

(b) Dosáhneme-li přechodu na cestu harmonického růstu s plnou důsledností a efektivnost se přitom hmatatelně zvýší, může to více či méně vyrovnat zpomalující vliv přechodu. Určité zpomalení je pravděpodobné i v tomto případě - těžko lze očekávat skutečné zvýšení míry růstu.

(c) Po určitou dobu se může současná míra růstu udržet i bez podstatného zvýšení efektivnosti, budeme-li postupovat v polovině mezi cestou harmonického a cestou prudkého růstu a dokonce i když se poněkud přiblížíme prudkému růstu. Je možné, že toho lze dosáhnout i po dobu 15 let - důsledky pro vzdálenější budoucnost mohou však být opravdu vážné. Je však pravděpodobnější, že tato politika nemůže pokračovat ani v příštích 15 letech, aniž by se neobjevily velké ztráty a otrěsy.

Já sám bych navrhoval odmítnout alternativu (c) a uvažoval při dlouhodobém plánování jak alternativu (a), tak alternativu (b). Vyjadřují tutéž ekonomickou politiku: důsledný přechod na harmonickou cestu. Liší se jen z hlediska předpokladu efektivnosti: v tomto směru je však oprávněné uvažovat optimističtější i méně optimistickou alternativu současně.

Když jsem předložil myšlenky této studie k diskusi, položili mi někteří ekonomové otázku: jestliže opravdu chceme realizovat všech dvanáct požadavků harmonie, nevyžaduje to množství zdrojů,

---

39) Studie G. Cukora (2) zcela právem připomněla, že míra růstu ekonomiky se nesmí řadit mezi úkoly, jež tvoří cíl, ale je výsledkem plánovacích propočtů, zaměřených na dosažení cílů plánu.

jež lze vytvořit pouze při rychlejší míře růstu? "Postupujeme prudce k odstranění prudkého růstu..."

Aforismus je to vtipný. Přechod nemůže nastat přes noc. Úkoly jež byly odkládány a zanedbávány po mnoho let nelze realizovat v prudkém růstu; je nezbytný postupný přechod. Minulé půldruhé dekády by se nemělo kritizovat za to, že v této době proběhl postupný přesun z jedné cesty na druhou, ale proto, že tento pohyb byl nedůsledný.

Je zcela možné, že plného přechodu nelze dosáhnout v průběhu pouhých 15 let. Dobře, ať je to období 20 nebo 25 let. Podstatné je, abychom definovali myšlenky o přechodu. Plánujme postupné, ale důsledné vyrovnání fronty ekonomického pokroku; určíme si nejzazší lhůtu pro uskutečnění přechodu - i když je tato doba daleko.

Neodvažují se označit toto za všeobecné hledisko, které by mělo platit pro každou dobu a pro všechny země. Již dříve jsem zdůraznil, že mohou existovat vnější nebo vnitřní podmínky, opravňující prudký růst. Věřím však, že v socialistické zemi jako je Maďarsko, při průměrné úrovni rozvoje, jíž bylo dosaženo v příznivějších mezinárodních podmínkách, převládajících na počátku sedmdesátých let, lze oprávněně navrhopvat důsledný přechod k harmonickému růstu.

6.4 P ř e c h o d a ž i v o t n í ú r o v e ň

Z diskuse též vyplynuly obavy některých lidí, že myšlenky vyjádřené ve studii by mohly škodit životní úrovni obyvatelstva. Mnozí oponenti v debatě argumentovali takto: chceme, aby životní úroveň v Maďarsku rychle rostla. K tomu je nezbytné, aby rychle rostla výroba. Jestliže pak někdo něco namítá proti vysoké míře růstu, překáží v konečných důsledcích záměru rychlého zvyšování životní úrovně.

Tuto argumentaci lze napadnout v několika bodech:

Především: výslovně předpokládá nezměněnou proporcii mezi spotřebou a investicemi nebo dokonce rostoucí míru investic. Není to však nutné. Míra investic je již dnes v maďarské ekonomice vysoká. Stojí za to uvažovat alespoň o jedné plánovací variantě, v níž do určité míry probíhá postupný přechod v prospěch spotřeby. Je možné, že by to dokonce vyvolalo zvýšení efektivnosti investic. Zdá se, že můžeme těžko zajistit dostatečné organizační kapacity a vedoucí specialisty, schopné řešit zrychlující se investiční aktivitu. 40)

Opusťme však nyní proporcii spotřeby a investic. Jsem přesvědčen, že hmotné uspokojení obyvatelstva, nemluvě již o nehmotných činitelích, ovlivňujících blahobyt, je nejen funkcí celkového objemu spotřeby, t o k ů s p o t ř e b y , ale i jiných vlivů:

Jak se vyvíjí m a s a spotřeby? To je problém, téměř stejného dosahu jako klasické dilema proporce spotřeby a investic, problém proporce mezi tvorbou výrobních a spotřebních kapitálů uvnitř celkových investic.

Jestliže hodnotíme jak toky spotřeby, tak její masu, rozhoduje nejen její celkový objem, ale i její s k l a d b a .

Nemám při tom v úmyslu podceňovat význam celkového objemu spotřeby, toku spotřeby na 1 obyvatele. Není náhodou, že jsem uvedl jeho pravidelný růst mezi požadavky j a k o p r v n í . Ne navrhuji, aby pro jakékoli "úpravy fronty" byl růst spotřebního toku pomalejší než jak to bylo uvedeno v souvislosti s požadavkem čís.1. To znamená, že by měl činit nejméně 2 - 3 % ročně v průměru delšího období a pokud možno i více.

Předpokládáme, že by se mělo vybírat mezi těmito alternativami:

I. a l t e r n a t i v a : roční růst toku spotřeby 3 % a v téže době dokonce plnější uspokojování odkládaných a zanedbávaných

---

40) Jde o jev, dotýkající se toho, co B. Horvat nazývá "schopnost systému absorbovat investice". Viz (27).

ných požadavků, dohánění na úseku formování spotřebního kapitálu; vytváření lepších proporcí mezi tokem spotřeby a její masou; odstranění nedostatků.

I I. a l t e r n a t i v a : roční růst spotřebního toku 5 % a v té době další odložení již odkládaných požadavků; pokračující zpoždění ve formování spotřebního kapitálu; pokračující disproporce mezi tokem a masou spotřeby; projevy nedostatku.

Vybral bych první alternativu bez váhání. Věřím, že kdyby byl ekonomický obsah výběru dostatečně vysvětlen, zaujala by většina maďarského obyvatelstva stejné stanovisko.

Mluvíme-li o těchto dvou alternativách, dotkli jsme se již předmětu další kapitoly: fenoménu nedostatku, problému nerovnováhy.

Prvních šest kapitol studie se zabývalo plánováním, formulací ekonomické politiky. To však je ve skutečnosti teprve první polovina problému. Plán musí být též splněn.

Ačkoli větší část mé studie se zabývá plánováním, nechtěl bych úlohu plánu ve skutečném fungování ekonomiky přecenit. Prověříme-li výsledky období právě skončeného pětiletého plánu a plánu současného s plány samotnými zjistíme, že střed mezi urychleným a harmonickým růstem v plánu byl bližší harmonii než jeho plnění.

Fenomen prudkého růstu se podobá situaci muže, který chce odvyknout kouření: znovu a znovu se rozhoduje skončit, ale nakonec si vždy zapaluje cigaretu.

Omezení dané rozsahem této studie nedovoluje probrat rozdíly plánu a jeho plnění dostatečně důkladně. Omezím se na zkoumání několika problémů v kapitolách 7 a 8.

7.1. Investiční napětí

Nejnápadnější formou opětovného upadání do chyb prudkého růstu je "běh vpřed" u investic. ⁴¹⁾ Tento jev lze pozorovat přímo ve fyzické formě. Na jedné straně, u poplatků, jsou nezbytné vstupy určeny již učiněnými investičními rozhodnutími. Bezprostředně po rozhodnutí se stává ne-

41) K napětí v investicích viz článek J. Drecina (14) a L. Berenda (6). Moji pozornost upoutala významná hlediska, týkající se tohoto problému v interview s. J. Drecinem a G. Darvasem (Národní plánovací úřad).

zbytnou sérii hmotných vstupů: počínaje projekční činností přes výstavbu budov až k domácí výrobě nebo dovozu strojů a jejich instalaci. Na straně druhé jsou dány možnosti, potenciál vhodný pro získání výsledků nutných pro uskutečnění investic: kapacity průmyslu stavebních hmot, stavebnictví, projekčních ústavů, hranice mezinárodní směny určené pro investice atd.

Již dlouhou dobu přesahovala v Maďarsku poptávka po investicích nabídku, jež byla k dispozici pro jejich realizaci. Tato disproporce se nazývá investiční napětí.

Až dosud jsem zdůrazňoval fyzický aspekt disproporcionality, ačkoli je přirozené, že má též finanční odraz. V minulých letech to nehrálo příliš velkou roli. Základní masa investičních řešení byla určována centrálně, důležité produkty byly alokovány ve fyzických jednotkách. Avšak v současné době, zejména od reformy ekonomické kontroly a řízení v roce 1968⁴²⁾ se vliv finanční sféry zvýšil kromě jiného i v oblasti investic. Některá investiční rozhodnutí byla decentralizována. Podíl investic, financovaných ze zisku státních nebo družstevních podniků nebo z příjmů nižších státních orgánů (tj. místních rad), z úspor obyvatelstva a bankovních úvěrů vzrostl. Investiční napětí ve finanční sféře za současných podmínek znamená, že kupní síla orientovaná na investiční statky, efektivní poptávka po investičních statcích a službách je vyšší, než jejich nabídka, kalkulovaná v platných cenách. Nadbytek poptávky na trhu investičních statků zvyšuje ceny. Ačkoli se státní kontrola cen snaží tomu zamezit, růst cen se stále prosazuje.

Poptávku po investicích zvyšuje několik vlivů. Tento proces začíná již v plánovací fázi. Když se připravoval současný pětiletý plán, uvažoval se původně růst celkového objemu investic o 6-7 % ročně. Existovaly průběžné pracovní varianty plánu, zaměřené na omezení a navrhuující 4 % růst. V konečném dokumentu se uvádí 5 %. Není to nízké tempo a přesto se za ně plánovači téměř styděli a omlouvali se. Plnění plánu je však překonáno a uskutečnilo se více investic.

42) Literatura popisující a hodnotící reformu (včetně cizojazyčné) je velmi bohatá. Určitou orientaci mohou dát práce R. Nyerse (55), (56), (57), I. Frisse, (red) (20) a T. Nagye (49).

Centrální investiční rozhodnutí jsou obvykle nadměrně ambiciozní. Navíc je mimořádně silný tlak zdola. Nezbytnost a neodkladnost každé investiční akce se zdůvodňuje celou řadou argumentů. Obvykle je ovšem ekonomické vedení postaveno před nezměnitelné fakty místo argumentů; místní vedení slíbí a vláda je nucena plnit jejich sliby investicemi. Další činitel: problém investic, financovaných z místních (samosprávných) zdrojů. Při sestavování plánů je výchozím předpokladem podnikový zisk (a podobně i daně a ostatní příjmy orgánů místní správy) průměrné úrovně. Jestliže je příjem nadprůměrný, zahajuje se větší objem investic než se plánovalo. Když však je nižší než se očekávalo, investice se nezastaví nebo nezpomalí, ale je naléhavě vyžadována dotace z centra pro realizaci původního plánu.

Situace se tak vyvíjí v poněkud paradoxní formě. Centrální státní orgány nemohou zůstat pasivní, když pro nedostatek finančních zdrojů zůstává některý rozestavěný objekt nedokončený. Avšak kromě jiných právě tento zásah, tato centrální pomoc a bez postihu poskytnutý úvěr je tím, co vede k investičnímu napětí, k "frontám" na investiční statky a služby, k nedostatku materiálu a práce, prodlužování investičních akcí, tj. nakonec k rozměňování stavů n e d o k o n ě n ý c h investic.

7.2. " S á n í "

Disproporce ovládající trh investic je klíčovým, výchozím bodem širší skupiny jevů: V š e o b e c n é n e r o v n o v á h y m e z i p o p t á v k o u a n a b í d k o u . Trh investičních statků není totiž oddělen od trhu inputů, nutných pro běžnou výrobu neinvestičního charakteru, ani od trhu spotřebního zboží. Ti, kdo zadávají výstavbu závodů nebo obytných budov, soutěží o kapacity téhož průmyslu stavebních hmot a téhož stavebnictví. Za tytéž devizy můžeme dovážet výrobní zdroje nebo radiopřijímače, oděvy nebo parfémů.

Ve frontách však nestojí v Maďarsku pouze investoři. Nedostatek se vyskytuje i na ostatních úsecích. V běžné výrobě vyvolává obtíže nedostatek materiálů, náhradních součástí, polotovarů, práce, deviz. A spotřebitelé stojí fronty na byty, automobily a telefonní přípoj-

ky. Často se stává, že celková nabídka, jež je k dispozici u celých velkých skupin spotřebního zboží, je dostatečná, existuje však obtížný nedostatek konkrétních výrobků, velikostí či typů uvnitř těchto skupin.

Je pravda, že se situace u spotřebního zboží v Maďarsku v posledních letech značně zlepšila. Pohled do výkladních skříní to dostatečně dokazuje - zásobování základními potravinami a spotřebním zbožím je hladké. Dodávky zboží se rozšířily jak zvýšením domácí výroby, tak dovozem. Vývoj lze vysvětlit několika činiteli: vlivem reformy ekonomického mechanismu, uváženými opatřeními a zásahy centra v zájmu plynulých dodávek a celkem vzato obecným přesvědčením, převládajícím v maďarském ekonomickém životě, že uspokojování spotřebitelů je prvořadou záležitostí.

Ať však jsou výsledky jakkoli pozoruhodné, bylo by předčasné tvrdit, že jsme dokázali eliminovat nedostatek na všech úsecích spotřeby, nemluvě již o zmíněném napětí na trhu výrobních a investičních statků. Kromě toho bych se na tomto místě nechtěl omezovat výhradně na analýzu současné maďarské situace, ale chtěl bych mluvit v š e o b e c n ě j i o projevech nedostatku a jejich vztahu k problémům prudkého růstu, jež jsou svým charakterem obecnější a neobjevují se pouze v současném Maďarsku.

Tyto jevy dostaly již různá jména. V německé literatuře nalézáme název "Mangelwirtschaft", "nedostatkové hospodářství". Tradiční teorie cen a rovnováhy to prostě nazývá nadměrnou poptávkou. Jiní používají výrazu "trh prodávajícího" a zdůrazňují tak, že v tomto případě nerovnováhy ovládá trh prodávající a kupec je mu vydán na milost a nemilost, na rozdíl od "trhu kupujícího", kdy je situace obrácená.

Autor nedávno napsal knihu nazvanou "Anti-Equilibrium", v níž jedním z hlavních témat je tržní nerovnováha. Stav všeobecného (nebo velmi širokého) nedostatku nazývám ve své knize "sáním". V takovém případě kupující žíznilivě saje zboží k sobě, opačnou situací je "tlak", když prodávající tlačí své zboží ke kupujícímu.⁴³⁾

43) Viz (42), (43). Ve své knize podrobně zdůvodňuji, proč pokládám za nutné zavést novou terminologii, jak se stavy "tlaku" a "sání" liší od toho, co neoklasická teorie cen nazývá přebytkem nabídky a přebytkem poptávky.

Chtěl bych se vyhnout opakování toho, co je v mé knize. Ne-
budu proto sání ani podrobněji popisovat, ani nebudu podrobně pro-
bírat jeho příčiny a efekty. Dotknu se tohoto problému pouze pokud
se dotýká hlavního předmětu této studie: prudkého a harmonického
růstu.

Máme tu dvě pojmově odlišné skupiny jevů. " Prudký
růst " je možná cesta ekonomické-
ho růstu. Jestliže chceme určit, zda země postupuje po
této cestě, musíme vzít v úvahu postupně několik oblastí economic-
kého a společenského života (viz 12 požadavků harmonie). " Sání "
je však charakteristický stav tr-
hu, druh tržní nerovnováhy.

Ačkoli jde o dva odlišné pojmy, jdou historicky ruku v ruce.
" Prudký růst " a " sání " mohou být
zpětně sledovány do značné míry ke společným mo-
tivům, vzájemně se posilují a i směr jejich působení je shodný.

Začněme s motivací. Výchozím bodem tržní nerovno-
váhy, jak jsem zdůraznil na začátku této kapitoly, je nespětí na
investičním trhu. Jeho zdroj je vcelku stejný jako zdroj prudkého
růstu: v ekonomice převažující snaha po expanzi, požadavek netrpě-
livého postupu vpřed.

Tyto dvě skupiny jevů se vzájemně ovlivňují ve finanč-
ní sféře. Prudký růst vyvolává velké investice. Jejich
financování se provádí částečně inflačním způsobem: kupní síla se
rozměšňuje. Na druhé straně staví státní kontrola překážky růstu
cen. Potlačovaná inflace vede k přebytku poptávky, k "sání".

Konečně snad nejdůležitějším vztahem je, že " sání "
je předchůdcem " prudkého růstu ",
prostředím, v němž "prudký růst" může trvale převažovat. Jestliže
by na trhu převažoval "tlak", výrobci by se obraceli k tomu, co
uživatelé opravdu požadují. To by výrobce do určité míry nutilo vy-
víjet výrobní a spotřební model, který by uživatel, spotřebitel cí-
til jako harmonický. V případě všeobecného tlaku se
poruchy adaptace okamžitě projevují rozměšňováním zásob a rychlými
změnami cenových relací.

Jiná je situace v případě "sání". Všeobecný nedostatek zboží vyprazdňuje trh jistěji než ta nejflexibilnější cenová soustava: kupující kupuje cokoli, protože je rád, když dostane vůbec nějaké zboží. Nemůže nic namítat ani proti špatnému sortimentu, ani proti špatné kvalitě, musí přijmout to, co dostane.

Z toho vyplývá to, co bylo řečeno, že totiž tržní situace dobře vyjadřuje do jaké míry je snaha o likvidaci prudkého růstu důsledná. Úspěchy, dosažené na trhu spotřebního zboží v tomto směru také ukazují, že jsme se přiblížili k harmonické cestě růstu. Avšak v hlavních oblastech trvá investiční napětí, sání, nerovnováha, jsme nanejvýš na poloviční cestě mezi zrychlovanou mírou růstu a harmonií, ale nedali jsme se zatím důsledně na cestu harmonického růstu.

7.3. O d b o č k a - p o l e m i k a s t e o r i í " n e r o v n o v á ž n é h o r ů s t u "

Chtěl bych se tu dotknout argumentů zastánců "nerovnovážného růstu".⁴⁴⁾ Než jsem začal psát tuto studii, zopakoval jsem si jejich hlavní díla. Byl to podivný pocit pro m a ě a r s k é h o ekonoma. Každý jev, který znepokojuje nebo dokonce rozčiluje v Maďarsku každého zásobovače nebo hospodyně, je v těchto pracích veleben. Teorie "nerovnovážného růstu" je glorifikací sání.

Nechtěl bych odmítat jejich zásady bezpodmínečně pro všechny země nebo pro všechny etapy vývoje všech zemí. Např. Hirschmann je pod vlivem svých zkušeností z Kolumbie. Já jsem tam dosud nebyl. Je možné, že se sání projevuje jako hnací síla ve spící zemi. Investice jsou příliš malé, je velmi málo podnikavých lidí k organizaci ekonomické aktivity; je příliš málo podnětů pro investiční aktivitu. V takových případech může mít nedostatková situace výhody. Pro podniky se stává výnosným uspokojovat rychle nedostatky. Protesty, které se objevují při vzniku nedostatku, vyvolávají tlak na vládní orgány a instituce, vyžadují vládní zásahy.

---

44) Jejich nejdůležitějším představitelem je Hirschmann (23) a Streeten (64).

To vyvolává úvahy, jestli všeobecný nedostatek není nevyhnutelnou silou (nebo přinejmenším velmi efektivní silou) pro zajištění popudu k "odpichu" v tom historickém momentu, kdy země, jež stagnovala nebo se snad jen jaksi kodrcala, musí být vržena na cestu rychlého růstu. Je možné, že při pohledu z historické perspektivy uznáme tuto historickou úlohu sání v době "odpichu".

Zde v Maďarsku však již jsme jistě toto období překročili. Naším problémem není spánek, ale nespavost. Proto jsem přesvědčen, že v daných maďarských podmínkách, kdy se pracuje na plánech pro příštích 15 let, by bylo chybou přijmout teorii "nerovnovážného růstu".

7.4. R e z e r v y   a   a d a p t a c e

Po polemice se vraťme k pozitivnímu výkladu.

Vše co bylo řečeno o vztahu mezi tržní nerovnováhou a urychleným růstem se konec konců týká požadavků harmonického růstu čís. 12, tj. trvalé péče o rezervy. "Sání" znamená nedostatek rezerv, zatímco "tlak" znamená vytváření rezerv ve všech oblastech výroby a oběhu. Stav, kdy výrobce cítí, že by mohl ve skutečnosti vyrábět ještě více - kapacity, zásoby materiálu a pracovní síly jsou k dispozici a je omezen pouze možnostmi trhu; tento pocit ho vede k zjišťování přání zákazníka a k zavádění nových výrobků a vytváření nových potřeb a tak i nových trhů.

Tvorba rezerv začíná investicemi do zdrojů. Tak jsme se dostali zpět k tomu, od čeho jsme začali analýzu nerovnováhy: k investičnímu napětí.

Současná praxe je taková, že plán rozděluje až do posledního haléře investiční fondy mezi plánované uživatele. Při plnění plánu se to pak obrací: za prvé vše stojí více, než se původně předpokládalo, částečně v důsledku růstu cen, částečně v důsledku toho, že reálné výstupy byly podhodnoceny. A ukazuje se též, že jsou nezbytné i investice, které nebyly v plánu. Stačí dát je do programu (zatímco plánované investice pokračují) a investiční napětí se již objevuje.

Každý vlastně uznává, že není správné dopředu celý investiční fond rozdělovat a že jsou potřebné určité rezervy. Je diskutována pouze výše těchto rezerv. Někteří jsou toho názoru, že stačí rezervy ve výši 1 - 2 - 3 %. Podle mého názoru je potřeba řádově vyšší: 10-20 nebo 30 % a nikoli 1-2 nebo 3 %. Rozsah rezerv rozdělených zdrojů není ovšem nezávislý na plánovacím období: mnohem větší je potřeba pro patnáct roků než pro pět a značně menší rezervy budou stačit pro příští rok.

Za rozdělením investičních fondů dopředu se fakticky skrývá problém "plánovací filozofie". Kam až sahá znalost plánovačů. Kde je hranice předvídání? Ten kdo rozděluje všechno předem nesmí být cestou zaskočen žádným překvapením. Ten kdo si však ponechá stranou velké rezervy věří, že velkým úspěchem je již to, když jsou procesy plánovány na 70 - 80 - 90 %; víra v přesnější předvídání by byla sebeklamem. Životu je třeba dovolit, aby doplňoval - a pokud to bude potřeba i upravoval plán. K tomu jsou ovšem potřebné materiálové zdroje, mobilní kapitál.

Když jsem o tomto problému mluvil s plánovači - praktiky, zjišťoval jsem opětovně, že pro ně je téměř nemyslitelné, že by střednědobý nebo dlouhodobý plán zajišťoval přebytek nabídky investičních statků. Přednesli všechna ostatní řešení, jen aby tomu předešli. Někteří např. navrhovali stavět plán na zcela pesimistické prognóze a v případě, že by se skutečnost vyvíjela příznivěji, byl by přebytek prohlášen za rezervu. Nebo by měly být plánované investice seřazeny podle důležitosti. Kdyby se skutečnost vyvíjela nepříznivě, byly by akce na dolním konci žebříčku vypouštěny. I když jde o pozoruhodné myšlenky, neřeší to podle mého názoru problém. Tyto myšlenky totiž sledují ten aspekt rezerv, který se týká nejistoty: co budeme dělat, když se situace vyvine méně příznivě než podle optimistických (nebo průměrných, ne příliš pesimistických) očekávání. To však není ten nejdůležitější aspekt. Nejdůležitější je, že v případě nerovnováhy musí být ustaveny nové relace na trhu investic. Výrobci investičních statků by měli soutěžit o zadání investic a činitelé rozhodující o investicích by měli soutěžit v přitahování novátorů s jejich iniciativou a myšlenkami.

Jedním z jevů, které doprovázejí prudký růst je ztrnulost, byrokratická křečovitost. "Nemůžeme to změnit, již bylo rozhodnuto...", nebo "To není obsaženo v plánu, není pro to materiálové krytí, budeme se snažit zařadit to při sestavování příštího plánu". V takových podmínkách se marně snažíme o větší změny v potřebách, není možné rychle reagovat. Nadarmo se objevuje novátor s velkými vynálezy - když je jeho zavedení kapitálově náročné, odvrátí se od něj a provedení se odloží. Rychlá adaptace systému se může zajistit jen likvidací napětí vznikajícího v důsledku nedostatku, většími rezervami (v nich s mobilním reálným kapitálem, vhodným k rychlému provedení investic, s nadměrnou nabídkou investičních statků).

A tím přecházím k poslednímu námětu své studie: ke vztahu mezi plánem a trhem.

8.1. Dělbapráce

Můžeme se setkat s tímto názorem:

Příčinou prudkého růstu je plánování samotné. Jen plánování se může vědomě odchylovat od proporcí, které by se, ponechány samy o sobě, vyvíjely samy pod vlivem trhu. Nemusíte cestovat do Chicaga, abyste slyšeli tento názor, i v Budapešti jsou lidé, kteří si to myslí.

Já sám tento názor nemohu akceptovat. Opravdu harmonický růst je vzbuzován rozumným plánováním.

První skupina argumentů se týká skutečnosti, že část požadavků harmonie se za žádnou cenu nemůže uplatnit "spontánně" výhradně pod vlivem trhu.

Narušení požadavku čí. 2 (proporcionální uspokojování potřeb spotřebitelů), čí. 6 (vzdělávání), čí. 8.3 (výzkum) a čí. 11 (ochrana přírody) se na některých úsecích projeví jako tzv. "vnější vlivy" (externality).⁴⁵⁾ Trh nepotlačuje nepříznivé vlivy a nepodněcuje příznivé - a proto je potřebný uvědomělý zásah.

Trh nezajišťuje automaticky uspokojování požadavku čí. 4, tj. plnou zaměstnanost. To je od Keynesových dob zcela triviální pravda pro každého ekonoma, nezávisající na politickém názoru.

---

45) Vnější vlivy jsou vlivy, které nejsou buď vůbec, nebo nedostatečně vyjádřeny v cenách v nákladech - tj. konečkonců v peněžních účtech podniku nebo domácnosti. Např. když závod působí hluk, ruší obyvatelstvo, žijící v okolí, ale "neplatí" za to, nezatažuje se tím bilance podniku.

Celá řada "humanitních" požadavků harmonie padá mimo hranice trhu: požadavek čis. 3 (spravedlivé rozdělení příjmů), čis. 4.2 (ochrana zdraví), čis. 4.3 (péče o staré lidi), čis. 4.4 (veřejná bezpečnost) a požadavek čis. 5 (možnost svobodného rozvíjení talentu).

Jiná skupina argumentů vychází z praktických předností předvidání. Podle maďarského přísloví "moudrý člověk se učí z chyb jiných lidí". Ten kdo spoléhá výhradně na trh si přeje učit se spíše ze svých vlastních domácích zkušeností, ex post. Když trh signalizuje svou zvláštní soustavou signálů změnu cenových relací a zisku, jsou již proporce (a jenom pak) změněny. Ale proč bychom měli čekat tak dlouho? Historie vytvořila zvláštní situaci: asi 150 zemí žije vedle sebe na velmi rozdílných úrovních rozvoje. Kromě těch nejbohatších zemí na špičce se ostatní země mohou učit ze zkušeností těch, které jsou před nimi, a to jak z dobrých, tak ze špatných zkušeností. Jedním z nejdůležitějších úkolů dlouhodobého plánování je systematicky sbírat zkušenosti, analyzovat je a brát je v úvahu, stejně jako různé státní normativní požadavky, přijímat předem rozhodnutí o vyvíjení harmonických proporcí.

To samozřejmě neznamená eliminaci trhu. V několika částech své studie jsem se již dotkl tohoto problému v jiných souvislostech. Předně jsem zdůraznil při definici pojmu harmonie v abstraktní poloze: dráha růstu je předmětem kontroly obyvatelstva. Jen to, co bylo obyvatelstvem přijato bez protestu lze pokládat za harmonické. Trh je nezbytný jako relativně bezšokové "mírné" forum pro schvalování nebo odmítání.

Dále v oddíle 7.4 jsem se zmínil o tom, že v plánu musí být ponecháno rozsáhlé volné pole pro jeho doplnění a úpravy životem. To jinak řečeno znamená, že trhu byla dána možnost fungovat jako nástroj úprav plánu. Do značné míry musí trh disponovat investičními rezervami, mobilním reálným kapitálem, který nebyl do podrobnosti rozdělen v plánu. Existence nepřidělených volných investičních rezerv, mobilního reálného kapitálu je nejméně tak důležitým fyzickým předpokladem efektivního fungování trhu a toho, aby trh mohl hrát zvláštní roli v doplňování a úpravách plánu, jako legální a institucionální podmi-

k y , autorizující podnikovou autonomii.

8.2. V z á j e m n ý v z t a h r e f o r m y a z m ě n

V posledním půldruhém desetiletí nastaly v maďarské ekonomice hluboké změny a dlouhodobý plán předvídá změny další. Jsou to změny rozdílného charakteru, přece je však možno shrnout je do čtyř hlavních směrů:

(1) Mění se ekonomická politika ve vztahu k růstu. Jsme v procesu přechodu na harmonickou cestu.

(2) Mění se všeobecná situace na trhu. Počáteční kroky byly provedeny, zatím především na trhu spotřebního zboží, aby se likvidovalo sání a projevy nedostatku.

(3) Mění se institucionální formy. Soustava směrnic krátkodobého plánu byla opuštěna, vzrostla autonomie podniků spolu s rostoucí úlohou cenového mechanismu, ziskového motivu a tržních procesů.

(4) Mění se metody plánování. Objevuje se matematické plánování. Místo úzkostlivého a krátkozrakého plánování podrobností se dlouhodobý plán soustřeďuje na hlavní procesy, jež se dostávají do popředí. Krátkodobý národohospodářský plán se již nerozpisuje na podniky.

Tyto čtyři druhy změn spolu úzce souvisejí. Moje studie nedala naprosto vyčerpávající přehled těchto vztahů, poněvadž se zabývala hlavně prvními procesy, ale dotkla se často i vzájemných vztahů. Čím konsistentnější se každý z těchto vztahů materializuje, vzat samostatně, tím více zajišťuje pokrok těch ostatních.

My, kdo se zabýváme teoretickou ekonomikou, jsme dosud plně neporozuměli těmto procesům a jejich vzájemným vztahům. V mnoha otázkách se stále ještě spoléháme na intuici; stále musíme tyto problémy široce diskutovat. Doufám, že tato studie přispěje ke konečnému vyjasnění - i když ne konečným vymezením, jako spíše podnícením diskuse.

L i t e r a t u r a :

1. Adelman, I. - Morris, C.T. : Factor analysis of the interrelationship between social and political variables and per capita gross national product.
Quarterly Journal of Economics, 79, 1965, s. 555-578.
2. Adelman, I. - Morris, C.T. : An econometric model of socio-economic and political change in underdeveloped countries.
American Economic Review, 58, 1968, s. 1184-1218.
3. Augustinovics, M. : A hosszútávu tervezés módszertanához.
Közgazdasági Szemle, 16, 1969, s. 1168-1178.
4. Augustinovics, M. : A hosszútávu tervezés kvantifikálásáról.
Közgazdasági Szemle, 16, 1969, s. 1269-1281.
5. Bekker, ZS. : Néhány gondolat Magyarország gépiparának fejlődéséről.
Közgazdasági Szemle, 17, 1970, s. 1033-1048.
6. Berend, I. : A beruházási piac helyzetéről.
Közgazdasági Szemle, 17, 1970, s. 140-154.
7. Bródy, A. : Érték és újratermelés.
Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969.
8. Bródy, A. : Proportions, Prices and Planning.
Budapest - Amsterdam: Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences - North-Holland Publishing Company, 1970.
9. Cass, D. : Optimum growth in an aggregative model of capital accumulation: a turnpike theorem.
Econometrica, 34, 1966, s. 833-850.
10. Chenery, H.B. : Pattern of industrial growth.
American Economic Review, 50, 1960, s. 624-654.

11. Cravero, R. - Barna, G. - Kiss, Á. - Monigl, I. - Nagy, J. : Az oktatás távlati fejlesztési koncepciója.
Budapest: Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság, 1971.
12. Cukor, G. : Hosszútávú tervezés az iparban.
Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézete, 1970.
13. Dorfman, R. - Samuelson, P.A. - Solow, R.M. : Linear Programming and Economic Analysis.
New York - Toronto - London: McGraw-Hill, 1958.
14. Drecin, J. : Beruházási egyensúly, irányítási és döntési mechanizmus.
Társadalmi Szemle, 26, 1971, 6. sz., s. 3-13.
15. Ehrlich, I. : An examination of the interrelation between consumption indicators expressed in physical units and per capita national income.
Czechoslovak Economic Papers, 1966, 7. sz., s. 109-136.
16. Ehrlich, I. : International comparisons by indicators expressed in physical units.
Acta Oeconomica, 2, 1967, s. 107-148.
17. Ehrlich, I. : Nemzetközi elemzések a magyar távlati tervezéshez.
Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézet Közleményei, 1968, 2. sz.
18. Ehrlich, I. : International analyses to be used in Hungarian long-term planning, Volume "A", mimeographed.
Budapest: Institute of Economic Planning of the Hungarian Planning Office, 1968.
19. Ehrlich, I. : Nemzeti jövedelmek dinamikus nemzetközi összehasonlítása természetes mutatókkal.
Közgazdasági Szemle, 15, 1968, s. 191-212.

20. Friss, I. : Reform of the Economic Mechanism in Hungary.
Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969.
21. Hahn, F.H. - Matthews, R.C.O. : The theory of economic growth: A survey.
Economic Journal, 74, 1964, s. 779-903.
22. Hetényi, I. : Gazdasági fejlődés és hosszútávú tervezés.
Gazdaság, 2, 1968, č.4, s. 7-17.
23. Hetényi, I. : Economic development and long-term planning.
Acta Oeconomica, 4, 1969, s. 155-168.
24. Hetényi, I. : A hosszútávú tervezés kérdéséhez.
Társadalmi Szemle, 25, 1970, č.10, s. 12-24.
25. Hirschman, A.O. : The Strategy of Economic Development.
New Haven, Yale University Press, 1958.
26. Hoffmann, W.G. : Prosperity goods in the growth process.
The German Economic Review, 9, 1971, s. 1-10.
27. Horvat, B. : The optimum rate of investment.
Economic Journal, 68, 1958, s. 747-767.
28. Houthakker, H.S. : The present state of consumption theory.
Econometrica, 29, 1961, s. 704-740.
29. Huszár, I. - Hoch, R. - Kovács, J. - Timár, J. : Az életszínvonal alakulása Magyarországon.
Budapest: Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság, 1969.
30. Huszár, I. - Hoch, R. - Kovács, J. - Timár, J. : Hipotézisek a foglalkoztatás és az életszínvonal alakulására Magyarországon 1985-ig.
Gazdaság, 3, 1969, č.3, s. 17-41.

31. Jánossy, F. : A gazdasági fejlettség mérhetősége és új mérési módszere.
Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963.
32. Jánossy, F. : A gazdasági fejlődés trendvonalai és a helyreállítási periódusok.
Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966.
33. Jánossy, F. : Das Ende der Wirtschaftswunder - Erscheinung und Wesen der Wirtschaftlichen Entwicklung.
Frankfurt: Neue Kritik, 1971.
34. Jánossy, F. : Gazdaságunk mai ellentmondásainak eredete és felszámolásuk útja.
Közgazdasági Szemle, 16, 1969, s. 806-829.
35. Kiss, Á. - Timár, J. : Szakemberellátás és munkaerőstruktúra.
Társadalmi Szemle, 1970, č.6, s. 25-38.
36. Kiss, Á. - Timár, J. : A munkaerő-struktúra és az oktatás fejlesztése.
Társadalmi Szemle, 25, 1970, č.7, s. 16-24.
37. Kiss, Á. - Timár, J. : The supply of qualified manpower - Labour force structure - Education.
Acta Oeconomica, 6, 1971, s. 201-218.
38. Koopmans, T.C. : Objectives, constraints and outcomes in optimal growth models.
Econometrica, 35, 1967, s. 1-15.
39. Kornai, J. : A gazdasági szerkezet matematikai tervezése.
Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965.
40. Kornai, J. : Mathematical Planning of Structural Decisions.
Amsterdam - Budapest: North-Holland Publishing Company -
Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences, 1967.

41. Kornai, J. : The Place of Mathematical Planning in the Control of the Economic Systems (mimeographed).
Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 1970.
42. Kornai, J. : Anti-Equilibrium.
Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.
43. Kornai, J. : Anti-Equilibrium.
Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1971.
44. Kovács, J. : Szakképzés és népgazdaság.
Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968.
45. List, F. : Das nationale System der Politischen Ökonomie.
Basel - Tübingen: Kyklos - Mohr, 1959.
46. Malinvaud, E. - Bacharach, M.O.L : Activity Analysis in the Theory of Growth and Planning.
London - Melbourne - Toronto - New York: Macmillan - St. Martin's Press, 1967.
47. McKenzie, L. : Turnpike theorems for a generalized Leontief model.
Econometrica, 31, 1963, s. 165-180.
48. McKenzie, L. : Maximal paths in the Von Neumann Model.
Vč.45, s. 43-63.
49. Nagy, T. : The Hungarian economic reform, past and future.
American Economic Review, Papers and Proceedings, 61,
1971, s. 430-436.
50. Neumann, J. Von : A model of general economic equilibrium.
Review of Economic Studies, 13, 1945, s. 1-9.
51. Neumann, J. Von : Az általános gazdasági egyensúly egy modellje.
Vč.52., s. 160-176.

52. Neumann, J. Von : Válogatott előadások és tanulmányok.
Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965.
53. Nurkse, R. : Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries.
Oxford: Blackwell, 1955.
54. Nurkse, R. : Equilibrium and Growth in the World Economy.
Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1961.
55. Nyers, R. : Gazdaságpolitikánk és a gazdasági mechanizmus reformja.
Budapest: Kossuth, 1968.
56. Nyers, R. : 25 kérdés és válasz gazdaságpolitikai kérdésekről.
Budapest: Kossuth, 1969.
57. Nyers, R. : Economic Reform in Hungary: Twenty-five Questions and
Twenty-five Answers.
Budapest: Pannonia Press, 1969.
58. Radner, R. : Paths of economic growth that are optimal with regard only
to final states: A turnpike theorem.
Review of Economic Studies, 28, 1961, s. 98-104.
59. Ramsey, F.P. : A mathematical theory of saving.
Economic Journal, 38, 1928, s. 543-559.
60. Rimler, J. : A gazdasági fejlődés vizsgálata és a faktor-analízis.
Közgazdasági Szemle, 17, 1970, s. 913-926.
61. Rimler, J. : Kísérlet a faktoranalízis alkalmazására a gazdasági
fejlődés vizsgálatában.
Közgazdasági Szemle, 17, 1970, s. 1195-1214.
62. Román, Z. : Iparunk ágazati szerkezetének sajátosságai.
Közgazdasági Szemle, 15, 1968, s. 1141-1153.

63. Rosenstein-Rodan, P.N. : Problems of industrialization of Eastern and South-Eastern Europe.
Economic Journal, 33, 1943.
64. Streeten, P. : Unbalanced growth.
Oxford Economic Papers, New Series, 11, 1959, s. 167-190.
65. Tsukui, J. : Turnpike theorem in a generalized dynamic input-output system.
Econometrica, 34, 1966, s. 396-407.
66. Young A.A. : Increasing returns and economic progress.
Economic Journal, 38, 1928, s. 527-542.
67. A magyar ipar ágazati szerkezete.
Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Ipargazdaságtani Kutatócsoportja, 1968.
68. A munkaerő és életszínvonal távlati tervkoncepciója.
Budapest: Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság, 1971.
69. A Study of Industrial Growth.
New York: United Nations, 1963.
70. Az építőipar nemzetközi fejlődésének elemzése.
Budapest: Építésgazdasági és Szervezési Intézet, 1968.
71. Measuring the Nation's Wealth - Volume Twenty-Nine.
New York - London: Columbia University Press, 1964.
72. Népgazdasági mérlegek 1960-70.
Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1971.

EKONOMICKÉ VĚDY V SOCIALISTICKÝCH

ZEMÍCH

3 / 1977

Vydává Ekonomický ústav ČSAV, Praha 1, Politických vězňů 7
nákladem vlastním - v počtu 325 výtisků - formát A 5 - stran 120

Vytiskl Ekonomický ústav ČSAV
Registrační číslo UVTEI 75045

